

ילקוט מפרשים על מסכת מדות

כולל אחד ושלושים פירושים

והם:

- י"ד) כנסת ישראל למהר"ר גדליה בן מהר"ר ישראל ליפשיץ (אבי ה"תפארת ישראל")
- ט"ו) לחם משנה למהר"ר משה בן הר"ר נח יצחק ליפשיץ, תלמיד השל"ה הקדוש, נדפס בקראקא בשנת שצ"ז בהסכמת המהרש"א והב"ח
- ט"ז) לחם שמים להיעב"ץ
- י"ז) לקוטי המשנה למהר"ר שרגא פייוויש פרענקיל בעל ספר ציון לדרש
- י"ח) לשון הזהב למה"ר דוד טעבלי כ"ץ שיף
- י"ט) מלא הרועים למהר"ר יעקב צבי יאליש
- כ) מעיני יהושע להג"מ יהושע העליר
- כ"א) מעשה רוקח למהר"ר אלעזר רקח מבראד ואמשטרדם
- כ"ב) מראה כהן למהר"ר בצלאל הכהן
- כ"ג) מראית העין להחיד"א
- כ"ד) נזיר שמשון למהר"ר יעקב שמשון סינינא
- כ"ה) פתח עינים להחיד"א
- א) מהרש"א (חידושי אגדות) למהר"ר שמואל אליעזר הלוי אידליש
- ב) אמתחת בנימין למהר"ר בנימין וואלף פרידבורג
- ג) בית דוד למהר"ר דוד קורניאלדי
- ד) בית שאול למהר"ר יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן
- ה) בן אריה למהר"ר זאב בן אריה
- ו) הגהות וחידושי מהר"ר אליהו גוטמאכער מגריידיץ
- ז) הגהות וחידושי הרש"ש להג"מ שמואל שטראשון (עם הערות מבנו ר' מתתיהו שטראשון)
- ח) הון עשיר למהר"ר עמנואל חי ריקי
- ט) זכרון יהודא למהר"ר יהודה זונדיל ב"ר נחמיה
- י) זרע יצחק למהר"ר יצחק חיות
- י"א) חדושי מהרי"ח למהר"ר יואל חסיד
- י"ב) חידושים מר' שמעון טרויב
- י"ג) חזון נחום למהר"ר אליעזר ב"ר יעקב נחום

כ"ו) צמח צדק לכ"ק אדמו"ר מנחם מענדל מלויבאוויטש
כ"ז) קול הרמ"ז למהר"ר משה זכותא
כ"ח) רץ למשנה למהר"ר צבי הירש ב"ר וואלף

כ"ט) תא הרצים להנ"ל
ל) שושנים לדוד למהר"ר דוד פרדו
ל"א) שש המערכת למהר"ר שמעון בן יהודה ליכטנשטט

מהרש"א (חידושי אגדות)

פרק ב' מ"ב כל הנכנסין כו' דרך ימין כו' חוץ ממי שאירעו וכו' שהוא מקיף לשמאל. ע"ש שמה"ד שולט עליו שהוא צד שמאלי ולזה אומרים לו השוכן בבית זה שהיא מדת הרחמים ינחמך וכן במנודה כי המנודה לבריות הוא מנודה לשמים ומה"ד שולט עליו השוכן בבית הזה שהוא מדת רחמים יתן כו' ויקרבוך ונוח לבריות נוח לשמים וק"ל:

פרק ד מ"ב כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור כו'. פרש"י בספר יחזקאל בא בו לעתיד לבא עכ"ל. אבל ה"ל ליכתוב יבא בו שהוא לשון עתיד גם והיה סגור סיפא דקרא הוא מיותר דכבר כתיב ברישא דקרא סגור יהיה לא יפתח וגו'. ונ"ל שעל מקדש ב' נאמר שאמר שיהיה סגור ולא יבא בו איש כי השער זה קדוש שה' אלהי ישראל בא בו במקדש שני גם אם יהיה סגור יהיה ביאת השכינה דרך שם וק"ל:

מ"ז ההיכל צר מאחוריו כו' שנאמר הוי אריאל אריאל וכו'. פתח מאחוריו ממקום קדוש יותר שהוא קדשי קדשים. וענינו כמ"ש שתחלת ממשלת שלמה שבנה המקדש הוא היה במעלה עליונה כממשלת הלבנה במלואה ט"ו דורות מאברהם עד שלמה ומכאן ואילך נפחתה מלכותו כלבנה זו עד ט"ו דורות בימי צדקיהו וזהו הרמז שהיה רחב מלפניו בתחלת בנינו בימי שלמה והיה נפחת והולך עד שהיה צר מאחוריו ונשאר ממנו מעט בסופו בכותל מערבי ומייתי שנאמר הוי אריאל אריאל

בלשון כפול שקרא הוי על חורבן ב' מקדשות ע"י מזל אריה כמ"ש זה באגדת פרק הניזקין ומסיים קרית חנה דוד שבימי דוד לא היתה ירושלים אלא חנייה בעלמא עד שלמה שבנה הבית כמ"ש במגילה אל המנוחה וגו' זו ירושלים וק"ל:

פרק ה מ"ד סנהדרין גדולה של ישראל יושבת בה כו'. נקט הכא טפי של ישראל שלא יהיה בתוכם כהנים שאפשר שהם נוגעים בדבר כיון שדנין את הכהונה. וקאמר שנמצא בו פסול לובש שחורים כו' אם נמצא בו פסול שנשא אשה שאינה הוגנת לו ואסורה לובש שחורים על עונו כההיא דלך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים גם אם נמצא בו פסול מצד אבותיו וכגון שהוא חלל ילבש שחורים ע"ש שנאמר ביהושע כהן גדול והוא לבוש בגדים צואים לפי שבניו נשאו להם נשים שאינן הוגנות לכהונה כת"י שם. ובהפך זה מי שלא נמצא בו פסול לובש בגדים לבנים על כוונה זו. גם רמז שהיה ראוי להיות כהן שלובש בגדי לבן ואומרים ברוך המקום ברוך הוא שלא נמצא בו פסול בזרעו כו' להיות כהן הדיוט וברוך שבחר באהרן ובניו שהם נבחרים ביותר גם מתוך הכהנים להיות נכנסים לשרת בבית קדשי קדשים ביום הכפורים והיינו אהרן ובניו כמ"ש והכהן המשיח תחתיו מבניו וגו' אם בנו ראוי בנו קודם להיות כהן גדול וק"ל:

אמתחת בנימין

פרק א' משנה ב' איש הר הבית היה מחזור
וכו' ובתי"ט ד"ה היה מחזיר כו'. ולפי צדקו
דברי השלטי הגבורים במה שהשיג בפרק ל"ו על
דברי הר"ב שכתב בפרק ה' דשקלים על הפקיע
להלקות כהנים והלויים שלא מצינו כהנים לוקים.
ותמיהני דבגמרא יומא דף כ"ג אמרינן ואין
מוציאין גודל במקדש ולא עוד אלא שלוקה מן
הממונה בפקיע. ומסתמא נמי אם עברו על דברים
אחרים ועשו מעשים אשר לא יעשו. או שלא יעשה
מה שהיה ראויה לעשות שלוקים מן הממונה
בפקיע על כל פנים מוכח שהכהנים נמי לוקי'
ופשוט שזה איש הר הבית הי' ממונה בלילה שלא
ישנו על משמרתם. ומן כל בית אב היה ממונה
אחר. אבל בן בבי שהי' ממונה על הפקיע. הי'
ממונה אחד בכל כ"ד משמרות או לכל הפחות על
כל משמר כולו וק"ל:

משנה ז' ב' שערים הי' לבית המוקד. בגמרא
ריש מס' תמיד כיון דשני' שערים היו לו אמאי לא
קחשיב ריש פירקין דהכא ודהתם אלא חד שומר
ומשני אמר אביי כו' תימא דהא במשנה ב' תנן
חמשה על ה' שערי העזרה ארבע על ארב' פנותיה
מבחוץ וכתב הטעם שאין ישיבה בעזרה ואי אפשר
לשומר לשמור בעמידה כל הלילה לפיכך הי'
השומרים בפנות העזרה וכן השומרים בשערי
העזרה שומרים מבחוץ ע"כ וכיון דבית המוקד הי'
חצי בקודש וחצי בחול. אי אפשר לשמור סמוך
לשער. דהא חצי בית המוקד נתקדש בקדושת
העזרה. ע"כ הי' א"א לשמור אלא באותו השער
שהי' פתוח לחיל. או נגד אותן ראשי פספסין
המבדילין בין קודש לחול בסוף אותו חלק וא"כ הי'
מרוחקין הב' שערים וצ"ע:

פרק ג' משנה א' אמר ר"י מתחלה לא הי'
אלא כ"ח על כ"ח כונס ועול' במדה זו עד כו':
ובגמ' הובא בתי"ט והכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי
השכיל אמר רב יוסף קרא אשכח ודרש ויאמר דוד
זה הוא בית האלקים וזה מזבח לעולה לישראל כי
בית מה בית ששים אמה אף מזבח ס' אמה. ופלי

רש"י בד"ה אלא כו' והוסיפו עליו לפי הצורך להם
ולששים אמה לא הוצרכו ע"כ. קשה לי היאך
אפשר שיהיה המזבח ששים אמה פשיטא למאן
דאמר כולו מזבח בדרום קאי דדריש צפונה שיהא
פנוי מכלום אם כן אין יכול להרחיב לצד צפון
וע"כ צריך להרחיב המזבח לדרום ולמזרח.
דלמערב א"א דלא היה רק כ"ב אמה בין אולם
ולמזבח. ואם היה רוצים להעמידו על ששים
צריכים להוסיף כ"ח אמות וע"כ א"א נמי לסמוך
המזבח סמוך לפתח ההיכל. ולמזרח נמי א"א דא"כ
בא מזבח בחלקו של יהודא. ואף אם נאמר שיעשה
עזרה גדולה יותר מדאי וירחיבו המזבח בדרום
העזרה לצד צפון. מ"מ למערב אי אפשר ולמזרח
נמי שהי' בחלקו של יהודה. והמזבח צריך להיות
מרובע ובין למ"ד מזבח באמצע עזרה. ובין למאן
דאמר כולו בצפון תיקשי ק' הנ"ל. ונראה לתרץ
שלא דרשו מה בית ששים אף מזבח ששים אלא
להרחיבו כדי שיהי' השיתין במזבח. ולא הי' יכולין
להרחיבו יותר. דהא היסוד לדרום ולמזרח. כבר
הי' בחלקו של יהודא. ולצד מערב ולצפון א"א הי'
כמו שכתבתי לעיל (ואני תמה על מאור עינינו
רש"י ז"ל שכתב ולששים אמה לא הוצרכו) ואין
להקשות קושי' הנ"ל למאי הילכתא דרשו שיהא
המזבח ס' אמה. אפשר לענין זה שאם מקדשין
סביב למזבח עד ששים אמה שיותר להקריב
ולהקטיר אימורי' על הרצפה. וע"כ לא אמרו דבר
המקודש לדמי' לא יהא אלא בחלקו של טורף היינו
לזרוק הדם. אבל הקטרה יכול להיות אפילו בחלקו
של יהודה דהא לר"י דאמר בזבחים דף נ"ט. ביום
ההוא קידש המלך את תוך החצר כו' דברים ככתבן
ס"ל דיותר להקטיר בכל עזרה. אף על גב דלצד
דרום ומזרח הוא חלקו של יהודא. אלא על כרחך
דאינו אסור אלא לזרוק הדם על המזבח. מה שהוא
ממנו בחלקו של יהודה. אבל מותר להקטיר. ולולי
דמסתפינא הייתי אומר מה שאמר שקידשו תוך
החצר ממש היינו סביב למזבח. עד שהי' יכולי'
להקטיר במקום רוחב ששים אמה על ששי' אמה

מועד. והי' משוך כלפי הדרום חוץ מן הפתח בין אוהל מועד ובין המזבח ממש. ומה שאמרו בברייתא משוך קימעא כלפי הדרום הוא דברי ר"י הגלילי דקסבר כולו מזבח בצפון קאי. וא"א הי' לקיים שני המקראות. אלא כבין האולם ולמזבח ע"ש בגמרא באורך. ועיין ברמב"ם פרק א' מהלכו' בית הבחירה הלכה ו' ובפרק ה' הלכה ט"ו ודוק.

בית דוד

פרק א א תי"ט ד"ה שומרים וכו' ואין נראין וכו'. קשיא לי אמאי אין נראין ואדרבה כיון דשמירה זו אינה אלא מפני הכבוד כמ"ש הר"ב ברפ"ק דתמיד בהכי הוי דרך כבוד טפי שישמרו גם ביום והרמב"ם נמי בחיבורו לא כתב אלא דשמירה זו מצותה כל הלילה ולא מיעט היום מן השמירה אלא שאינה מצוה ביום כמו בלילה:

ב וכל משמר שאינו עומד אומר לו. כלומר שאינו עומד ואומר לו איש הר הבית וכו' וכן הוא לשון הרמב"ם בסוף ה' בית הבחירה ובגמ' דפוס אמשטרדם גריס בהדיא ואומר לו בוי"ו והיא גיר' נכונה מאד:

בן לוי. עמ"ש בספ"ה דתמיד:

תי"ט ד"ה היה וכו'. ושמו יוכיח גם יש הוכחה מהא דמתני והם אומרים וכו' קול בן לוי לוקה ולא תני קול בן לוי או כהן לוקה וכך העתיק הרמב"ם בחיבורו שם מיהו יש לדחות דנקרא איש הר הבית ונקט ובן לוי משום דרוב המשמרות בהר הבית היו ולוים היו והכי מסתברא דמה טעם יש לחלק בין כהן ללוי וכ"כ הרמ"ז ע"ש:

ג עליו שושן הבירה צורה. עיין מ"ש בפ"ז דכלים משנה ח':

ו הר"ב ד"ה בה וכו'. במחילה שתחת בית המקדש כצ"ל וכ"ה בפרושו בס"פ:

ד"ה מזרחית וכו' דרך שמאל מבחוץ. כ"כ רש"י ביומא דף י"ז וכפי זה ודאי דיש לו פירוש אחר בהא דתנן כקישונו הפתוחית לטרקלין ושלא היו

עם מזבח גופי' דאם לא כן מנ"ל לשלמה שמותר לקדש תוך החצר ולהקטיר עליו. אלא ע"כ שדרש נמי האי קרא זה הוא בית כו' וזה מזבח כי בית והי' יכולין להרחיבו עוד (ז') [ד'] אמות מן הדרום כמו בבית שני אלא שהי' סבר מזבח אדמה שהיא אטום כאדמה כדאמרינן בגמרא שם. מכל מקום ידע שיכול להרחיב מקום המערכה עד ששים אמה ואלביא דר"י לא קידש יותר כ"א אותן ששים אמה. ולפ"ז מתורץ נמי קושי' התוס' בזבחים דף י"ד ד"ה תוך העזרה מקדשא שכתבו וצריך לדקדק לר"י כיון דעזרה מקדשו היכי משכחת לי' בפסולי' אם ירדו לא יעלו. ולפי מה שכתבתי ניחא שלא קידשו אלא עד ס' אמות ושאר עזרה לא קידשו ומשכחת לה שאם ירדו לשאר עזרה לא יעלו ומתוך מה שאמרו בגמ' דף י"ד שם תוך עזרה מקדשא משמע שקידשו לצד ההיכל למערב כיון דלא בנו מזבח הי' יכולין לקדש עד פתח העזרה ודוק:

פרק ג' משנה ו' הכיור הי' בין האולם למזבח ומשוך כלפי הדרום: וכתב בעל התי"ט בשם הר"ר שמעי' שלא הי' עומד באמצע ובינתיים. אלא כבין האולם ולמזבח. ולא ירדתי לסוף דעתו בזה. מי הכריחו לכך. ואדרבה לכאורה מוכח במתני' דהי' עומד בין אולם ולמזבח ממש כפשטיה דקרא שנאמר ונתת הכיור בין אוהל מועד כו' וגם מדקתני ומשוך כלפי דרום ולא קתני משוך קימעא כלפי דרום. כמו דתנן בברייתא שמע מיני' דהי' בין אולם ולמזבח ממש והי' משוך כלפי הדרום דמתני' דמדות ראב"י היא. ואמרי' בזבחים מאן תנא דפליג עלי' דר"י הגלילי ראב"י הי' דתני' ראב"י אומר צפונה שיהא צפון פנוי מכלום ואפילו מן המזבח. וע"כ המזבח הי' בדרום. וא"כ תקשי קושי' הגמ' בזבחים דף נ"ט נוקמי מכותל ההיכל ולדרום בין האולם ולמזבח. אלא ע"כ דאה"נ שהי' משוך כלפי הדרום ר"ל שהי' משוך מן הפתח. דהא כנגד הפתח. א"א ליתנו שמה דהא כתיב מזבח העולה שם פתח משכן אוהל מועד. ולא כיור בפתח אוהל

הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהן להר הבית וסודרין אותן ע"ג האצטבא וכו' והאצטבא היתה סביב סביב להר הבית כמ"ש בר"פ אלמא דמהאצטבא ולפנים לא היו צריכין שום תיקון וחוז' לסורג נמי היו מטלטלין ודלא כהרא"ש:

ד תי"ט ד"ה שהכהן וכו' שגבהו אמה וג' מעלות לדוכן. ורום מעלה חצי אמה כדתנן במשנה ו' נמצא כל גבהו שתי אמות ומחצה ומ"ש ואמרו **שהוא נמוך מעשרים וכו'** ותימא שאם הוא נמוך מעשרים בהכרח יהיה גם הפתח נמוך מעשרים ולעיל תנן דכל הפתחים והשערים שהיו שם גבהן עשרים וכו' ותו קשה דאם היה נמוך מעשרים א"כ היה הנראה הרבה יותר משתי אמות לכך נראה לי פשוט דט"ס הוא בפירוש הרמב"ם וצריך להיות שהוא נמוך משתי אמות ורוצה לומר שהכותל שעל הפתח היה נמוך משתי אמות ואיכא למידק מאן נינהו הני דאמרו כך דמסתברא דבפחות מהכי נמי היה די דהשתא יהיה הנראה יותר א"נ לאידך גיסא דטפי מהכי נמי היה יכול להגביהו עד קרוב לעשרים ושש אמה דכל שהיה רואה בהיכל אפ"ל פורתא סגי ובחיבורו פ"ו מה' ב"ה סתם וכתב ומפני זה עשו כותל שע"ג שער זה נמוך כדי שיהיה העומד בהר המשחה רואה וכו' ע"כ ועיין בפ"ק דיומא דף ט"ז בתוספות ישנים שם שהכריחו שהיה צריך שלא יהיה בגבהו כ"ו אמה:

ו וכן בעזרת כהנים. היינו מקום דריסת הכהנים דר"פ בתרא וה"נ בפ"ק דכלים משנה ח' קרי ליה עזרת כהנים אעפ"י שלא היה שם מחיצה מבדלת בין עזרת ישראל למה שנקרא עזרת כהנים אלא ראשי פספסין:

אחת עשרה. ואלו הי"א אמה היו כלות סמוך למקום שבין האולם ולמזבח:

שער הנשים. לפירוש הראשון שכתב התי"ט בשם ראבי"ה קשיא דא"כ שער זה היה בעזרת נשים לצד צפון ועזרת נשים אינה סמוכה למערב ואנן

כבית קטן בתוך בית גדול כדפירש הרמנ"ם אלא נראות נמי מבחוץ והתי"ט ארכבה למילתיה אחרי רכשי דלעיל מפרש כקישונו כהרמב"ם והכא נקט מבחוץ כלשון רש"י והוי יודע דזה שדקדק רש"י לכתוב שם והבא להקיף וכו' ומקיף דרך ימין מבחוץ היינו משום דלידיה במקיף מבחוץ מיירי שמעתתא דהתם והאמת נקט אבל לא למעוטי דהמקיף מבפנים באותו דרך עצמו שמקיף מבחוץ לא הוי דרך ימין דליתא דדדא ודא חד הוא וכבר הארכתי בענין זה בפ"ג דסוכה משנה ט' בס"ד:

בא"ד אבל קשיא וכו'. ולי נראה דתנא דתמיד לא נחית אלא למקום לשכת הטלאים ועלה הוא דפריך בגמ' ופריך לה דקא חשיב דרך שמאל אבל שאר לשכות לא קפיד התם למיחשב להו על הסדר אלא מזכירם דרך כלל והכי עדיף לן טפי למימר מלשנות הנוסחא הנמצאת בכל הספרים:

ז הר"ב ד"ה פשפש קטן בתוך וכו'. עמ"ש בפ"ד משנה ב':

פרק ב א תי"ט ד"ה מקום וכו' אלא ע"ג האצטבאות. עמ"ש בפ"ג דתענית משנה ח':

ב הר"ב ד"ה נכנסין דרך ימין ומקיפין דרך שמאל כגון וכו'. כצ"ל:

תי"ט סד"ה נכנסין וכו' אלא לצד שער טדי וכו'. מכאן נראה דדרך ימין הוי מזרח צפון מערב דרום גם כשמקיף מבפנים וכ"כ התי"ט בסוף מתני' דלעיל שני לו מן המזרח שכן מקיף דרך ימין ועיין מ"ש בפ"ג דסוכה משנה ט':

ג תי"ט ד"ה לפנים וכו' דכנגדן ממש במקום של שערים וכי היכי וכו'. כצ"ל וכלומר דהאי כנגדן היינו כנגדן ממש דבמקומם של שערים שם היו משחתוים ולא דמי לההיא דאמרינן בפ"ז דשבת לענין ל"ט מלאכות כנגד ל"ט מלאכה מלאכת וכו' שבתורה וכיוצא בזה דר"ל מנין מכוון כנגד מנין אחר והמגיה הוסיף הרבה כדי לתקן ולא תיקן:

ד"ה גבוה וכו' ומעתה אין תלויה וכו'. ולי אכתי יש לתמוה עליו דהא בהדיא תנן בפ"ד דסוכה י"ט

תנן לעומתן בצפון סמוכין למערב אלא העיקר כפירוש השני וכ"כ הרב בפ"ו דשקלים משנה ג':
ושני פשפשין היו לו. עמ"ש שם בשקלים:

תי"ט ד"ה עזרת וכו' העין בסגו"ל וכן נראה וכו'. ח"מ לא נהירא דכתוב הדר הוא ביחזקאל סי' מ"ה ואל ארבע פנות העזרה וכן בדברי הימים ב' סי' ו' ויתנהו בתוך העזרה ומהא דבירושלמי מפרש לה לשון עזרה אין הכרח לשנות הקריאה דבלאו הכי מידריש שפיר לשון עזרה:

ד"ה שער העליון וכו'. משמע דשער העליון הוא שער המזרח כלומר לא הראשון מצד מערב אלא הראשון מצד מזרח ומ"ש ושנקרא שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל וכו' לפי זה היה בעזרת כהנים שהיא למעלה מעזרת ישראל ולפיכך קשיא לי על הראבי"ה שכתב למעלה בקדושה מעזרת נשים והול"ל מעזרת ישראל ועוד קשה במ"ש דנראה שהיה מכוון כנגד המזבח דמזבח בעזרת ישראל קאי ועיין לקמן:

בא"ד ול"נ דודאי שער העליון דהכא בדרום. אין הלשון מיושב דלראבי"ה נמי שער העליון דהכא בדרום וכדקתני מתניתין בהדיא והול"ל ולי נראה דשער העליון דירושלמי בשער המזרח הוא וכו' וגם לפיריש זה קשה דא"כ הול"ל שהיא למעלה בעזרת ישראל אבל מעזרת ישראל משמע למעלה ממנה והוא בעזרת כהנים ולכל הפירושים קשה בלשון הירושלמי אמאי נקט החיל קודם עזרת נשים ועוד דפשיטא שאם הוא למעלה מעזרת ישראל הוא נמי למעלה מעזרת נשים והחיל:

פרק ג א הר"ב ד"ה המזבח וכו' מביא דפוס וכו'. ופשיטא דלאחר גמר המלאכה היה מסיר אותו דאל"ה לא הוי מזבח אבנים ובהדיא תנן במשנה ד' נפגמה א' מהן וכו' וא"כ ודאי היו מגולות ומ"ש וממלאו אבנים עיין לקמן במשנה ד' מאיזה מין אבנים היו ולשון הרמב"ם ומביא חלוקי אבנים מפולמות גדולות וקטנות והיינו חלוקי נחל שלא היה בהם שום פגימה דאם נפגמה כדי שתחגור בו צפורן פסולה וכל זה מבואר בפ"ק

דחולין דף י"ח ובפרק ה' דזבחים דף נ"ד ופסקו הרמב"ם בפ"א מה' ב"ה:

תי"ט ד"ה נמצא וכו' הם כניסת הקרנות מדפני המזבח. פירוש שלא היו הקרנות סמוכים ממש לדפני המזבח אלא כונס ארבעה טפחים שנים מכאן ושנים מכאן:

סד"ה ארבע וכו' להיות בלא יסוד בבית שני לא היו נותנין דמים בו כמו במזבח של משה לפי שהיה עתיד להיות בלא יסוד בבית עולמים ע"כ כצ"ל:

ד"ה כמין וכו' והוא דומה ממש לאלו השני צדדים הנוספים. ליתא אלא הצורה שמצא בכתב היוני היא הדומה ממש שכך היא הצורה באלו הצדדים הנוספים בין בערך ההולך משער המזרח אל המזבח בין בערך ההולך מהאולם אל המזבח ולפיכך

קשיא נמי על התי"ט שמחלק בין זה לזה והוא דבר מוכחש במוחש ועוד דאין כאן מקום לפלפל בזה

מערב

דף

דמסתברא דהתנא לא נחית אלא לומר שהשתי דפנות הנוספות היו דבוקות זו לזו כקוי הגא"ם ולא שהיו הדפנות במצב הצורה ההיא ותדע דבפ"ק דפסחים נמי אמרינן שתי שורות כמין גאם והם שורה אחת בזקיפה ואחת בשכיבה ובפ"כ דכלים משנה ז' תנן עשאו כמין גאם ופירש הר"ב שתפורה מזרח ודרום או מערב וצפון ע"כ ואפש' דלהכי נמי דייק בכל דוכתא למיתני כמין גאם ולא תני כגאם ומה שיש לדקדק הוא אמאי לא קאמר כמין דל"ת ונראה דלא בעי למינקט אותיות הקדושות לצורה ומזה הטעם עצמו תני במנחות ובשאר דוכתי כמין כ"י ולא תני כמין כף כפופה

אבנים זופת ועופרת נמי היו בו כמ"ש הר"ב בר"פ:

ה תי"ט ד"ה ושלשה וכו' פי' בג' הצדדין.
תימא דכיון דהשלחנות לא הוו אלא מצד אחד של העמודים דהיינו לדרומם כדמוכח במשנה ב' פ' בתרא היאך היו יכולין למשוך עליהן גוף הבהמות התלויות למזרח ולצפון של העמודים ואין לומר דבשני צדדים אלו היו משתמשים לתלות ולהפשיט הכבשים והגדיים שהם קטנים ואין נוגעים לחוץ דהא בפ"ג דתמיד משנה ה' תני בכבש התמיד שהיו מפשיטין אותו על השלחנות דכבשים שלהם גדולים היו כמ"ש התי"ט שם בשם התוספות הלכך נראה כמ"ש הר"ב דהשלשה סדרים היו זו למעלה מזו ובצד אחד דוקא וכ"כ הר"ר ש"ז"ל ואנקלויות יתדות ברזל קבועות בקורות ג' סדרים בכל קורה וקורה סדר זה גבוה מחברו ע"כ וכתב עוד ואומר אני הנמוך לתלות בו כבש והאמצעי לתלות בו איל והגבוה לתלות בו פר:

ו בין האולם ולמזבח. עמ"ש בסוף מכלתין:

ז בתקרת האולם. אי תקרה זו מן קורות היתה צריך לומר שהקורות לא היו קבועות בבנין וכמ"ש התי"ט בשם הכ"מ גבי הכלונסאות ועמ"ש בפ' דלקמן משנה ו':

הר"ב סד"ה ורואין וכו' שבחלונות של היכל.
עיין מ"ש בסמוך:

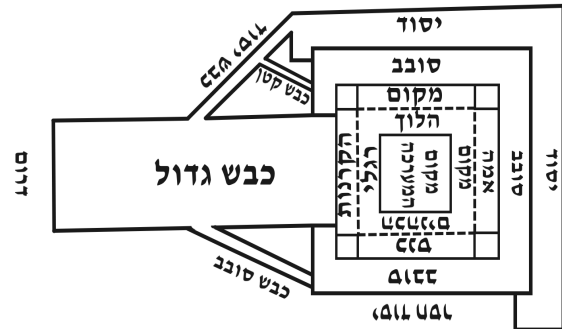
תי"ט ד"ה בתקרות וכו' מפסגין ועולין. ליהנות בהדר העטרות שעשו חלם וחבריו בימי חגי זכריה ומלאכי וכו' כעין שעושין שרים לטיול ולהתענג כן סיים הר"ר ש"ש וכתב עוד שאלו העטרות היו בחלונות עליית האולם וכדבריו מסתברא דהא השתא תנא באולם קאי ואע"ג דקרא כתיב לזכרון בהיכל ה' כל הבית כולו קרוי היכל וכדתנן בפרק דלקמן משנה ו' והכי נמי קרי ליה הכתוב ודלא כהתי"ט שם:

ד"ה כל מי וכו' מתנדב זהב להיכל וכו' כצ"ל:

פרק ד' א הר"ב ד"ה ושתיים וכו' חמש אמות של עובי הכותל. מסיים הרמב"ם וישאר ממנו

ולכאורה היה נראה שמזה הטעם נמי אומר ר' ישמעאל גבי קופות בשקלי' פ"ג דיוונית כתוב עליהם ומיהו ליתא דא"כ מ"ט דת"ק דהתם דאמר אל"ף בי"ת גימ"ל לכך נראה דבכה"ג לכתוב על קופות של הקדש ודאי שרי וטעמיה דר' ישמעאל הוא משום דיפיותו של יפת ישכון באהלי שם כדאמרינן בפ"ק דמגילה וכיון דמצי למיעבד יונת ניהא טפי מלמעבד בלשה"ק:

ג וכבש היה לדרומו וכו'. ושני כבשים קטנים היו לו כמ"ש התי"ט בפ"ה דזבחים משנה ג' משמא דגמרא וכ"כ הרמב"ם כאן ונראה דלא קפיד תנא למיחשבינהו משום דהוו חלקי הכבש הגדול ומסתעפים ממנו והכל בכלל מה שאמר וכבש היה לדרומו והכי נמי בגמ' דלא חשיב אלא שני כבשים קטנים לא קפיד לפרש שאחד מהם משונה מחברו ושכבש הקטן שבצד שמאל היה יוצא ממנו כבש אחר קטן ומגביה עד הסובב כמו שהכריחו התוספות וכתבו התי"ט שם בזבחים פ"ו משנה ג' ע"ש וזו היא צורתו:

אבל על הרמב"ם בחיבורו פרק ב' מה' ב"ה ודאי יש לתמוה שלא ביאר זה ואפשר דיש לו בזה דרך אחר ואנחנו לא נדע ועמ"ש שם בזבחים:

ד שהברזל פוסל בנגיעה. משמע דבנגיעה לחודה אפ"ל בלא פגימה פוסל וכ"כ הרמב"ם שם בחי' פ"א וז"ל אבן שנפגמה או שנגע בה ברזל וכו':

שמא יגע ויפסול. לשון הרמב"ם שם שמא יגע באבן ויפסול ע"כ ואין להקשות דודאי נוגע כשהוא סד מכפס ומאי קאמר שמא יגע דהא לא היה כולו

אמה כלומר וכיון דלא הוי אלא אמה לא היה צורך לטוחו זהב דמעט הוא ובהכי ניחא נמי דתני לכסות עביו של כותל כיון דאינו נשאר ממנו מגולה אלא מעט:

ב ושני פשפשין היו לו. מכאן מוכח דהפשפשים אינם בתוך גופו של שער שהרי אלו היו מצדו חוצה לו ודלא כמ"ש הרמב"ם והר"ב בפ"ק משנה ג' ובהכי ניחא נמי דל"ק מה שהקשיתי לפירוש הרמב"ם והר"ב בפ"ו דשקלים אמאי חשיב הפשפשין דשער ניקנור לשני שערים משום דלאו בתוכו הוו כפירושם שם אלא סמוכים לו ואע"ג דתני ושני פשפשין היו לו הא הכא נמי תני הכי ולא בתוכו היו אלא מצדו וכ"כ הרמב"ם בחיבורו בפ"ד מה' ב"ה וגם בההיא דנטל את המפתח ופתח את הפשפש דפ"ק דתמיד סתם וכתב בספ"ח שם נטל את המפתח ופתח את השער הקטן שבין בית המוקד לעזרה ולא כתב שהיה בגוף השער הגדול:

הר"ב ד"ה ושני וכו' רחוקים קצת מן השער. ובתוך החמש אמות היו כמ"ש במשנה דלקמן בשם רש"י ופשיטא לי דזוהי נמי סברת הר"ב שהרי מסיים שהפשפש הוא פתח התא שהיא לשכה אחת הפתוחה להיכל ומשמע שלשכה זו שם בכותל המזרחי היתה דאי כדברי התי"ט שם הול"ל והיא הלשכה שבכותל ההיכל אלא ודאי דלהר"ב נמי הפשפשין היו בכותל מזרחי וכן הוא ג"כ לפירוש הרמב"ם ובפ"ד מה' ב"ה כתב בהדיא ושני פשפשין היו להיכל מצדי השער הגדול שבאמצע ע"כ ועמ"ש לקמן:

ג היו לכל אחד אחד ואתא לתא מן הימין. כצ"ל: **תי"ט ד"ה ובקרבן וכו' ומה שאמר כאן א' לפשפש ר"ל לתא וכו'.** כצ"ל ומ"ש והוא שע"ג המסבה פירוש השורה הזו האמצעית היא אותה שע"ג השורה התחתונה הנקראת מסבה כמבואר בפירושו לעיל מיניה ומ"ש התי"ט דלהעמיד פירוש זה צריכים אנו לכנוס בכמה דוחקים כמדומה לי דנלחץ בדוחקים אלו משום דאשתמיטתיה פירש"י דב"מ דל"ג דפירש שהפשפש הצפוני היה בחמש

אמות המפסיקות בין כותל ההיכל שבצדו לפתח לפי שרוחב שער הגדול עשר אמות באמצע רחבו של היכל שהיה עשרים אמה הרי נשארו חמש אמות מצד דרום וחמש בצד צפון ובאלו החמש אמות היה תא אחד ולו פשפש סמוך לשער הגדול וכשהיה פותח זה הפשפש נכנס אל התא הזה שבחלל אלו החמש אמות ואורך התא היה בעביו של כותל וממנו נכנס להיכל וזוהי ג"כ דעת הרמב"ם והר"ב כמ"ש במתניתין דלעיל ועל פי זה מבואר שאין כאן דוחק כלל דהא דתנן ובקרבן מזרחית צפונית היו חמשה פתחים זהו התא הראשון שבכותל ההיכל ממזרח למערב והחמשה פתחים הם אחד לתא שמן הימין לימין הנכנס ואחד לתא שעל גביו בשורה העליונה ואחד למסבה דהיינו התא שתחתיו בשורת התאים שכנגד האוטם ואחד לפשפש דהיינו לתא שיש בו הפשפש והוא זה שבעובי כותל המזרחי של היכל ואחד להיכל:

בא"ד בדיוטא האמצעית קורא ג"כ פשפש לתא שעל התא וכו'. כצ"ל ומ"ש מדקתני לתא שמימין שמעי' שאינה ממש בקרבן וכו' ליתא דודאי בקרבן הוא ותא שמימין היינו אותו התא שש שבצד צפון שהוא לימין הנכנס וקרן מזרחית צפונית דקתני הוא הקרבן הסמוך להיכל ולא הקרבן שבצד חוץ:

בא"ד כלומר שיש לו וכו' שאין לו פתח וכו' שבינו לפשפש וכו' שיש לו פתח וכו' ההרחקות כולם וכו' והשתא הוו הני חמשה פתחים וכו' כצ"ל:

בא"ד ואחד לפשפש כלומר פתח הפשפש שיש לתא זה עצמו. ליתא אלא לרש"י נמי פירושו כמשמעו דהיינו לתא שיש בו הפשפש כדפרישת ואחד להיכל רחוק ממנו קצת לצד מערב שממנו נכנס להיכל ואין חלוק בין רש"י להרמב"ם והר"ב בענין זה אלא דלהרמב"ם והר"ב דסבירא להו דהתאים היו בחללי הכתלים הא דתנן וא' למסיבה היינו לתא שתחתיו ולפירוש רש"י דהכתלים לא היו חלולים חלולים והתאים היו זה לפניו מזה הא דקתני ואחד למסיבה כפשוטו הוא דהיה לו פתח

פתוח למסיבה שבצדו לצד צפון כדתנן במשנה זו
מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש
והמסבה שלש כותל התא חמש והתא שש וכו':

**ד הר"ב ד"ה התחתונה וכו' נותנין קורות היציע
וכו'.** כצ"ל ומ"ש כדי שלא יצטרך לאחוז בקירות
הבית וכו' היינו טעמא משום לא תטע לך כל עץ
וגו' כמ"ש התי"ט בס"פ דלעיל:

**תי"ט ד"ה התחתונה וכו' אתאים גופייהו קאי
וכו'. כצ"ל:**

ה האומנין. כתב הרמב"ם והואיל וזכרנו האומנים
נאמר כאן שאם יצטרך בנין בתוך ההיכל משתדלין
ומכוונין שיהי' האומן כהן כשר ואם א"א שלא
נמצא אלא ישראל יכנס וכתוב בתוספתא דכלים
הכל נכנסים לבנות ולתקן ולהוציא הטומאה מצוה
בכהנים אין כהנים נכנסים לויים אין לויים נכנסים
ישראלים מצוה בטהורים אין טהורים נכנסים
טמאים מצוה בתמימים אין תמימים נכנסים בעלי
מומין מצוה שיכנסו בתיבות אין שם תיבות יכנסו
דרך פתחים ע"כ וקצת תוספתא זו כתב התי"ט
ספ"ק דכלים ד"ה שאין נכנס וכו' ואע"ג דטמאים
אסורים ליכנס וכתב נמי איכא י"ל דכיון דהוטמאה
דחוויה בצבור כדאשכחן בפסח ותמיד א"כ ק"ו
שיש לדחותה אצל בנין בית המקדש ותקונו ועיין
בספ"ז מה' ב"ה חילוקי דינים בענין זה והכ"מ שם
תמה על הרמב"ם דמשמע ממתני' דדוקא בבית
קדש הקדשים אמרו דנכנסים בתיבות ולא בהיכל
ורבינו שכתב הנכנסין להיכל לו מנין ול"נ דהיכל
דנקט הרמב"ם לאו דוקא אלא דבית קה"ק נמי
היכל קרי ליה והיכל מיקרי כדכתיב והעטרות
תהיינה וכו' לזכרון בהיכל ה' והיינו בית קדש
הקדשים כמ"ש בס"פ דלעיל ומדברי הרמב"ם
עצמו בין בחיבורו שם בין בפירושו כאן מוכרח
לומר כן דהא פתח בלולין היו פתוחין בעליה לבית
קה"ק וכו' ומסיים בהיכל אלא ודאי כדפרישת ועוד
דלא שמענו בשום מקום שהיה לול על ההיכל
לשלשלם בתיבות כמו על קה"ק:

**תי"ט ד"ה וראשי וכו' בעליה ומשמא דרב וכו'
פעם א' ביובל לראות מה וכו'. כצ"ל:**

ו אמה כיור וכו'. נראה דכל הקורות והנסרים
שהיו שם לא היו קבועים בכתלים בבנין אלא
מגרעות היו בכתלים ושם מכניסים אותם ומונחים
שם בלא בנין משום לא תטע לך כל עץ ועיין בפל'
הר"ב לעיל משנה ד' ובתי"ט ס"פ דלעיל:

**תי"ט ד"ה וההיכל וכו' בית קדש הקדשים וכו'.
כצ"ל ומ"ש אבל חז"ל וכו' ואני אומר דגם בפסוק
נמצא כן כמ"ש בס"פ דלעיל ועוד יש האומרים
היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה:**

**ד"ה והאוטם וכו' המפתן גבוה שיש אמות וכו'
וצ"ל מעלות היו באולם וכו' ומורדות בהיכל.
מתוך דבריו אלו משמע להדיא שהוא סובר
שהאוטם הוא בכותל המזרחי של היכל לבדו ולא
על פני כל שטח הקרקעית וזהו דכתב דצריך לומר
דמעלות היו באולם לעלו' על המפתן הזה שהוא
האוטם ומורדות בהיכל שיורדים ממנו להיכל
ולפיכך אני תמה בין על הכ"מ שכתב דלפי'
הרר"ש היה על פני כל שטחו אלא שלא היה
מובלע בקרקע ליסוד ממש ובין על התי"ט שסובר
ג"כ דלהרר"ש זה האוטם מתחיל מן ההיכל ולפנים
כמ"ש לקמן וליתא ואין לתמוה על הרר"ש דחשיב
בתוך רום מאה האוטם שלא היה על פני כולו דהא
הכי נמי חשיב מעקה וכלה עורב שלא היו אלא
סביביו ולא ע"פ השטח כולו ואע"ג דלפירושו
נמצא גובה ההיכל בפנים ארבעים ושש אמות י"ל
דלא חשיב התנא אלא משפת האוטם ולמעלה ויש
לתת טעם בזה משום דבאותן שש אמות התחתונות
היו המורדות של האוטם ולהכי לא בעי
למיחשביהו בגובה ההיכל אלא ממורדות ולמעלה
קא חשיב ודמי לדאמרן בעלמא משפת כרובים
ולמעלה קא חשיב ועוד דכבר מני להו כבר במאי
דתני האוטם שש:**

בא"ד הוא דוחק מטעם אחר וכו'. ולי נראה דכל
זה היה כדי שיהיו להם מחבואות ומקומו' נסתרי'
כדרך טרקליני המלכים והשרים וסברא זו כתבה

התי"ט עצמו במשנה ג' ויש לי הוכחה לזה מדלא היו נכנסים לתאים דרך האולם כדמשמע שם באותה משנה דקתני ג' פתחים היו לכל א' ואחד אחד לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל ואחד לתא שע"ג ואילו אחד לאולם לא קתני וא"כ מ"ש התי"ט שהוא דוחק מטעם דכיון שהאולם היה עודף וכו' אדרבה מטעם זה אינו דוחק דכיון שהאולם עודף לפני התאים ואפ"ה לא היו להם פתח פתוח לאולם אפי' אליביה דרש"י הנה זה מראה באצבע דלמחבא הם עשויים ולפיכך לא היה להם פתח פתוח לאולם כדי שהעומד באולם לא ירגיש שיש שם תאים והכי נמי להרמב"ם כל אופן בנין הזה להעמיד תאים בענין הזה הוא לתכלית זה לעשות מטמוניות ומחבואות זה למטה מזה עד שהעומד באולם לא יוכל להרגיש שהיו בתוך כותלי ההיכל כל אלו התאים ולא מקצתם ומ"ש אבל המשנה לחצו וכו' הוא ניהו דנדחק שם ללא צורך אבל המשנה לא לחצו להרמב"ם כלל ועיקר דפירושו בה נכון ומרווח כדברירנא התם בס"ד:

ד"ה ואמתים וכו' וז"ל שהציורים וכו' היו מבחוץ לכותל. משמע דר"ל שהיו מבחוץ לכותל ההיכל על הפתח ונראים לעומדים באולם ויפה כתב שזה דוחק מיהו הוא ניהו דדחק את עצמו לפרש כן דדברי הר"ב כפשוטם הם ובפנים מיירי ולא מבחוץ וקאמר שאם היתה התקרה סמוכה לה לא היו ציוריה נראות ונכרות כל כך לאותם העומדים בפנים או עומדים בחוץ ורואים בפנים ודבר זה בחון במציאות שאם נתלה דרך משל מנורת זהב כולה רחוקה מן התקרה אמה אין זיוה והדרה ניכרים כ"כ כמו שניכרים כשהיא תלויה נמוכה מן התקרה שתי אמות:

ז תי"ט ד"ה כותל וכו'. יש לישב ג"כ להרמב"ם עיין לעיל במשנה ד':

ד"ה האולם וכו' וטעות גדול הוא זה שלא היה וכו'. גם לפי דבריו צריך לומר דהא דתנן מאה על מאה לאו דוקא אלא כדמפרש בתר הכי מהמזרח למערב מאה אמה מן הצפון לדרום שבעים וכו'

והאולם עודף וכו' וכיון דלפניו הוי מאה תני מאה על מאה בדרך הרחבת לשון אע"פ שלאחריו אינו אלא שבעים וזה דוחק ודברי הרמב"ם מיושבים טפי אחר לשון המשנה ולפיכך אין מקום לומר שטעה טעות גדול וכ"ש דלישנא דמתניתי דר"פ דלקמן דתני כל העזרה היתה אורך מאה ופ"ז על רוחב קל"ה אזיל נמי כוותיה דלפירוש הראב"ד התם נמי קשה מאי על רוחב קל"ה הא מאחריה לא היתה קל"ה ואין לישב אלא בדוחק כמו הכא דכיון דמלפניה הוי כך נקט הכי:

ד"ה והוא וכו' צריך להרחיב וכו'. אמת שכך הוא דרך הבניינים לחזק ע"י זה החומה כדי שמרוב גבהה לא יבוא שם בדק והכי נמי הכא מסתברא דחומה גבוה מאה אמה אינה יכולה לעמוד ברוחב חמש אמות לבד ולפיכך נכון לעשות לה חזוק זה מתחתיה והוא מה שקורין בלע"ז סקארפ"א דיל"א מור"א מיהו לשון צריך להרחיב אינו מדוייק והול"ל דנראה דהיו מרחיבין וכו' דמנין לו דצריך דוקא ומה שלא הצריך כן גם בכותל ההיכל ל"ק לפי שהיה רחבו שש אמות ועוד שהיה נסמך על עובי כתלי התאים שאחוריו ומחובר ומקושר בהן והיה יכול לעמוד בלא חיזוק זה:

בא"ד ור"ל מלבד כותל ההיכל וכו'. ולי נראה דדוקא נקט הכי וכן הוא המנהג בכמה בניינים שאין עושין הרחבה זו בכל החומה אלא סמוך לקרן ולהלן קצת ומ"ש התי"ט שכ"ש שהיו מתרחבין שם איני רואה מאי כל שכן איכא דמאי ריבואת יש לפני עובי כותלי ההיכל שמזה ומזה טפי ממה שיש כנגד התאים וכתליהם ועוד לאפכא נמי הוא שסמוך לקרן בעיא החומה חזוק טפי מבאמצעה ובסופה:

פרק ה ב תי"ט ד"ה מן וכו' מקום השלחנות ה' אמות. עיין לשון הראב"ה שכתב התי"ט בפ"ג משנה ה' בד"ה על שלחנות וכו' ומ"ש כלול עם מקום הנסין פירוש עם הארבע דחשיב ואזיל מן השלחנות ולנסין ארבע ועיין בדבור דלקמיה: **בא"ד ס"ז ומחצה שהוא חצי קל"ה.** כצ"ל:

ג ששם היו מדיחין קרבי הקדשים. כצ"ל:

תי"ט ד"ה שבצפון וכו' אחרי שתשמישי אלו וכו'. כצ"ל:

ד"ה ועל וכו' אלא שהיתה מקודשת עיין בפ"ב דשבועות משנה ב':

סד"ה לשכת וכו' נמי התם והכרס מדיחין וכו'. כצ"ל:

ד"ה ומשם וכו' נראה בעיני וכו'. כל זה ליתא ואשתמיטתיה מ"ש התוס' בפ"ג דיומא דף ל"א וז"ל וכולן בקדש בגג בית הפרוה תימא לי והא גגין ועליות לא נתקדשו ויש לומר דגג בית הפרוה היה שוה לקרקע העזרה דכה"ג משני בפ' כיצד צולין אבל תימא לי אי גג בית הפרוה היה שוה לקרקע העזרה מסיבה למה לי וי"ל דגג בית הפרוה אע"ג דשוה לקרקע העזרה לא היה לה פתח לעזרה משום צניעות לפי שכ"ג טובל שם אלא היו נכנסים לה דרך לשכת המדיחין שהיתה תחת קרקע העזרה ומשם מסיבה עולה לגג בית הפרוה ע"כ וכתבו עוד דצריך לומר דלשכת המדיחין תוכה קדש דאלת"ה הויא ליה גג בית הפרוה כמו לשכות הבנויות בקדש ופתוחות לחול דתנן במשנה ח' פ"ג דמעשר שני דתוכן חול אלא על כרחך לשכת המדיחין שגג בית הפרוה פתוח לה תוכה קדש:

בא"ד אלא כדפרישית. כצ"ל:

ד תי"ט ד"ה לשכת העץ וכו' יהיה בכלל האסור אף עזרת ישראל. כך היא ודאי כוונתו שם וט"ס הוא וצ"ל והיא עזרת ישראל משער ניקנור ולפנים וכו' ותמיה לי על הכ"מ שהעתיק עזרת כהנים ולא הרגיש בזה והוי יודע דמ"ש הראב"ד דבעזרת נשים מותר וכלומר דאין בה משום לא תטע ליתא וכמ"ש בפ"ק דמגילה משנה ג' והתי"ט לא העיר בזה ואדרבא משמע מכל דבריו דמודה ליה שבע"נ מיהא ליכא איסורא:

בא"ד זה דוחק גדול. ובעיני הוא יותר קטן מכל הדוחקים שלו ואי לאו דמסתפינא אמינא תו דהוי מניחין שם העצים בקביעות חוץ מבזמן שהיו

מפרישין לשם כ"ג ולהכי נקראת לשכת העץ כמו שהלשכה שהכהנים בעלי מומין מתליעין בה העצים נקראת לשכת העצים כדתנן לעיל בפ"ב משנה ה' או דיר העצים כדתנן ברפ"ו דשקלים והר"ב מפרש שם ששם היו אוצרים כל עצי המערכה ולא נהירא דהא בהדיא תנן בפ"ב ששם הכהנים בעלי מומין מתליעין גם אין לומר דדיר העצים ולשכת העצים הוו תרי מילי דהא הר"ב עצמו כתב שם שהיתה במקצוע מזרחית צפונית דעזרת נשים וא"כ היא היא והרמב"ם בפ"ה מה' ב"ה כתב ג"כ מזרחי' צפונית לשכת דיר העצים ששם כהנים בעלי מומין וכו' ומסתברא שאחר שהתליעו העצים היו מניחין אותם בלשכת העץ וזהו שנקראת לשכת העץ כלומר העץ המזומן ומוכן למערכה ואלהיו עתיד לפרשה:

בא"ד אלא לפניהם. דמזרח הוא הפנים כמ"ש התי"ט בד"ה והיא וכו':

ד"ה לשכת הגולה וכו' והגלגל נתון עליו. כצ"ל ומ"ש על שם הגלגל שבו משלשלין הכיור מכאן משמע דס"ל לראבי"ה ז"ל דאע"ג דמקומו של כיור היה בין האולם ולמזבח כדתנן בפ"ג משנה ו' מכניסין היו אותו בלשכת הגולה בכל ערב לשלשלו בבור שהיה שם כדי שלא יפסל בלינה ובבקר היו מעלין אותו ומחזירין אותו למקומו ומוכרח הוא לומר כן לפי שבין האולם ולמזבח חוץ ממקום מעלות האולם לא היו אלא ג' אמות וא"א שהיה שם בור ראוי לשקע בו הכיור שהיה אלכסונו לפחות ארבע אמות כמ"ש התי"ט בפ"ג דיומא משנה י' ולומר שהיה שם חסרון במקום המעלות כדכתב התי"ט שם לא נהירא חדא דזה לא נזכר בשום מקום ועוד דאין זה דבר הגון אפ"ל בבית איש בינוני וכ"ש בבית מלך מ"ה הב"ה שנא' עליו גדול יהיה כבוד הבית הזה ועוד שא"כ היה ראוי בהכרח שיהיה שם בנין סביב הבור לצורך המוכני וגם זה דבר מגונה ועיין מ"ש עוד בענין זה בפ' בתרא דעירובין:

ד"ה ודנה וכו' ג"כ עיקרית להם. כצ"ל:

בן אריה

פרק ד' משנה ג' ושלשה ושמונה תאים כו'.
נ"ב ע"י פירש"י ב"מ דף ל"ג ע"א ד"ה אחד יורד
כו' וד"ה ואחד פותח כו' ומבואר בדבריו שם
שהתא היה גם לפני האולם ע"ש:

פרק חמישי שש לשכות היו בעזרה כו'. נ"ב
ע"י יומא דף י"ט [א"ה דמה דחשיב כאן לצפון
ולדרום שם הגירסא להיפך וע"י תוספות יו"ט וע"י
מ"ש בהגהותיו על מס' שקלים]:

הגהות וחידושי מהר"ר אליהו גוטמאכער מגריידיץ

פרק א מ"ט: ישן לו מבחויז וכן בסמוך. נ"ב
ולעיל י"ב דאיתא דאין רשאי לישן כתב המש"ל
בפ' ח דה' בית הבחירה ה"ד דהר"ב גרס ישב ולפ"ז
המוסגר כאן (בר"ב) [ישן] צ"ל ישב ואעפ"כ מביא
אח"ז שם שיש סוברים שהיו רק משרתי הכהן ולא
היו מן השומרים ונראה דתליא בתירוץ אביי
בתמיד (כו"ו ע"ב) ובפלוגתא דאביי שם (כו"ז ע"א).
והר"ש כאן כתב דרק לפי שעה בעת הסגירה הי'
ישן וע"י תוי"ט ריש פ' זה:

פרק ב' מ"ג: ברי"ב ד"ה חויז משל אולם וכו' כולן כו'.
נ"ב לענין הרוחב [מצפון לדרום] היה ג"כ
שם [באולם כולו מעלות כמו במעלות של החיל]
כמ"ש הר"ב שם אך לענין המשך [היינו משך רוחב
המעלות של אולם לא הי' כמו המעלות של החיל
שהמעלות של חיל הי' משך רוחב חצי אמה כמ"ש
כאן במשנה ושלחה חצי אמה וגבי אולם לקמן פ"ג
מ"ו אמר ושלחה (היינו משך רוחב) אמה] ולשון
הר"ב שאמר שלא היו כולן כן לאו דוקא דמשמע
מלשונו שיש מהן [במעלות של אולם] שהי' שלחה
חצי אמה. אבל באמת לא הי' גם מעלה אחת באולם
שהיה שלחה חצי אמה רק אמה אמה ורובד ג'
אמות:

שם: בתוי"ט בסוף ד"ה גבוה וכו' שמשם סתירה גמורה. נ"ב ע"י מש"כ בגליון שם בכ"מ:

בית שאול

פרק ב מ"ג גבוה י' טפחים. ע"י תוי"ט וע"י
שו"ת מנחם עזרי' סי' צ"ה ועיין ש"ס עירובין דף
כ"ג בתוס' ד"ה שהוא ודו"ק היטב:

מ"ה אמר ראב"י שכחתי וכו'. ע"י בהרע"ב
דסתם מדות ראב"י היא וכן אמרו ביומא דף ט"ז
ע"י תוי"ט כאן ובפ"ה מ"ב שהאריך לתמוה ע"ז
ומצאתי בירושלמי פ"ב דיומא ה"ב דאמר ר"א
בשם ר' אבהו מדות דראב"י הוא ור"י בר בון אמר
ולא כולה אלא מלין דצריכין לרבנן וע"י בק"ע
ובפ"י הפ"מ שנדפס מחדש ובמה"פ שם וכן אמרו
שם בירושלמי לענין מס' תמיד דאמרו דר' שמעון
איש המצפה ואמרו שם ג"כ דלא אלא מלין
דצריכין לרבנן:

פרק ג מ"ג ורבובה היתה לו. ע"י בהרע"ב

רבובה כמו נבובה והיינו דהר"ש הוא במקום נו"ן
וע"י ערכין דף ל"ג שת קציר וברש"י שם ודו"ק
היטב וע"י ערך ערך רבובה ומוסף הערוך:

מ"ו רום מעלה חצי אמה. ע"י בהרע"ב והחשבון
אינו מכוון וע"י בפ"י ר' שמעיה:

פרק ד' מ"א שכל הבית טוח זהב חויז מאחורי הדלתות.
ע"י רע"ב לפי שלא הי' נראה ושמעתי
בשם הגאון מוהרא"ו ז"ל שלמד מזה דזה אלי
ואנוהו אינו רק בדבר שנראה. אבל אני מצאתי
במדרש שה"ש ע"פ עמודיו עשה כסף דאמר ר"י על
המשנה זו הדא דתיננא בבנין שני אבל בנין
הראשון אפ"י אחורי הדלתות היה טוח זהב וצ"ע
דלמה לא חשיב זאת בין ההבדלים שבין בית
ראשון לשני. אמנם בתוס' מנחות דף ל"ב ד"ה הא
כתבו דזה אלי ואנוהו ל"ש בפנים וזה כדברי הגאון
אבל במרדכי סוף הל' קטנות והובא בד"מ או"ח
ר"ס ל"ג שר' שזה אלי ואנוהו מצוה מבחויז וכ"ש
מבפנים שהרי המקדש היה פנימי זהב טהור ע"ש
וצריך עיון גדול:

שם מ"ה: אומרים בשיר. נ"ב רק לשמחת בית השואבה ע"י רש"י סוכה (נ"א ע"ב) וע"י במ"ש כאן במ"ו:

שם מ"ו: בתוי"ט ד"ה והדוכן וכו' לברך את העם. נ"ב וי"ל הא הר"ב כתב דוכן של לויים ולברך את העם היו כהנים ואיך כתב התוי"ט [על דברי הר"ב לברך את העם] וע"י הר"ש כאן שכתב מתחילה לדוכן כהנים [שהוא פירש שהדוכן ה' לכהנים לברך את העם] משא"כ הר"ב דפירש דוכן של לויים. ואפשר שכונת התוי"ט בהר"ב שדוכן שהי' גבוה אמה מן הארץ ה' באמת דוכן ללויים [היינו] שהיו נותנים קרש על המעלה הראשונה [שיהיו עומדים שם הלויים] וגם זה נקרא דוכן ומ"ש הר"ב ועשוי כמין אצטבא הוי הכונה בוי"ו דועשוי כמו [וגם עשוי כלומר] ועוד היה דוכן אחר כמין אצטבא [לבד הדוכן של הלויים] שבו היו ג' מעלות עד תחילת עזרת כהנים ששם היו הכהנים עומדים לברך את העם וזה שאמר ודוכן של לויים וכו' שעולים בהן לדוכן היינו בג' מעלות מהדוכן של הלויים לברך את העם. ולכן נקרא [מקום עמידת] הלויים דוכן בערכין (דף ד' ע"א) ומגילה (ג' ע"א) וגם נקרא מקום שהכהנים עומדים דוכן שהכהנים היו בראש הדוכן אחר עליות ג' המעלות. אך קשה מפרק ז' משנה ב' דתמיד דשם איתא שהכהנים ברכו את העם על מעלות האולם ומבואר בהרמב"ם בה' בית הבחירה פ"ו ה"ו ועל הדוכן וכו' ע"ש אלמא דזה [הדוכן הנזכר פה במשנתנו] היה רק להלויים ובה' תפלה פ"ד כתב הרמב"ם דבמקדש ברכו הכהנים ברכת כהנים בכל יום על מעלת האולם וזה הוי נמי כונת הר"ב כאן דלא כפי' התוי"ט בהר"ב שמרכיב דברי הר"ב לפרש [דמה שכתב שעולין בהן לדוכן קאי על הכהנים שעולין לדוכן לברך את העם] ובאמת פליגו. וקשה על הר"ש ממשנה דבתמיד הנ"ל וכן ברש"י ז"ל סוכה נ"א ע"ב ד"ה שעליהן מבואר דהלויים היו עומדין למעלה לגמרי במקום שהתחיל עזרת כהנים וזה

קרא רש"י ז"ל אצל המזבח כיון שהיו בשטח המקום שעמד המזבח:

פרק ג' מ"א: בהר"ב ד"ה ואוכל בדרום כו' באותו זווית וכו'. נ"ב ע"י מ"ש זבחים פ"ה מ"ד בזה:

שם מ"ו: וי"ב מעלות היו שם. נ"ב ברצפה אחר המזבח היה ג' אמות רובד א' והי' ג' מעלות אשר כל אחת משכה אמה ומשם מעלה לבוא על משך של ג' אמות ויען שיש משך גדול נקרא רובד ורום כל מעלה הי' רק חצי אמה כמבואר בפ"ב מ"ג כל המעלות וכו' ומשם ידענו לפ"ב משנה ה' וכאן הא לן ב' רובדים וד' מעלות. אחר זה הי' שוב רק ב' מעלות שכל אחד משכו אמה ומעלה אחת להרובד השלישי שמשכו ג' אמות ואח"ז ד' מעלות אשר משך כל אחת אמה ומעלה אחת עד הרובד הרביעי הרי ד' רובדין הראשון בקרקע וי"ב מעלות עד הרובד הרביעי ובתר ג' אמות של הרובד הרביעי היה פתח האולם:

פרק ה' מ"ג: בר"ב ד"ה לשכת הפרוה וכו' ורמב"ם כתב שהיה חותר. נ"ב שצ"ל שהיה אמגושי חותר. וע"י שבת ע"ה ע"א ועו"ג הוא אסר לכנוס גם לחיל כמבואר במס' כלים פ"א מ"ח ויש בחוס' יומא (ל"ה ע"א) ד"ה פרוה ג"כ מזה בביאור יותר. ולפי פירוש הרמב"ם ז"ל הי' האמגושי גונב עצמו להלשכה ועשה נקב בכותל העזרה לראות בעבודת כהני הדיוטים ולכן יותר מסתבר כמ"ש [התוס' שס'] בשם הערוך שהיה רוצה לראות עבודת כה"ג בק"ק. אך צ"ל שהרגישו בו עוד קודם כניסת יוה"כ שנגנב לשם ביום והרגו אותו דלא מסתבר שהיה להם היתר להרגו ביוה"כ. או אפשר חבשו אותו שם ביוה"כ והרגוהו אחר יוה"כ. אך בלתי אפשר שתהי' הכונה שהיה רוצה לחפור עד קדשי קדשים כי מבית הפרוה עד קדשי קדשים הוא מקצה לקצה. או כונת הערוך הוא נמי שרצה לחפור רק לתחת העזרה. אך דימה בדעתו שאם הכה"ג עשה עבודה במזבח ודאי יש בזה דבר חדש

לכן היה רוצה לראות ולא היה דוקא ביוה"כ וזה קרוב יותר מלעשות נקב בכותל העזרה:

הגהות וחיידושי הרש"ש

פרק א מ"א במשנה ואחד בלשכת הפרוכת.
ל"י היכן מקומה ולא נזכרה בשום מקום זולת כאן:
שם בתוי"ט ד"ה שומרים. ואין נראין כו' שכתב שיהיו שומרים יום ולילה. ולי קשה עליו דהרי ג' מקומות דכהנים ילפינן מקרא דאהרן ובניו שומרים כו'. וא"כ היאך אפשר שיהיו שומרים ביום הלא היו צריכים לעבוד עבודה. וזולתם לא היו כהנים. על זבחים (ק"א ע"ב). [וכ"כ הב"ש על דברי המפרש זה לא היה ולא נברא. וכ"כ המל"מ פ"ח מהל' בית הבחירה הל"ב דדברי המפרש תמוהים הם בעיניו. וחיידוש שלא הביא את התוי"ט והב"ש שקדמוהו בזה. ומ"ש (דה"א כ"ו י"ז) למזרח הלויים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה. על בנ"ע שמ"ש "ליום" הוא מהופך מן "ליום" כמו כבש כשב וכדומה אך מ"ש שם הלשון שביום ובלילה היו שומרים בכ"ד מקומות הוא ל"ד. ואח"ז מצאתי בס' דרך הקדש (הנספח לשו"ת מגיד מראשית) דף י"א ע"ג שהעיר מזה הפסוק ומביא בשם הגהות הרב ר' בצלאל אשכנזי דאלו ב' רוחות צפונה ונגבה היו שומרין בין ביום ובין בלילה (דיום ר"ל מעל"ע) אבל בשאר מקומות לא היו שומרין רק בלילה וסמך כתוב בפתרוני הר"ר שמואל החסיד ז"ל מפסוק על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה כו'. א"נ מצינו למימר איפכא דבצפונה ונגבה היו שומרים ביום דוקא דכתיב היום למעוטי לילה אבל בשאר מקומות בין ביום ובין בלילה. מהגרמ"ש ז"ל]:

שם ד"ה והלויים. ובסה"פ כתב הר"ב עוד שגם כו' הלויים ג"כ משמרים. ועמש"כ בשמו פ"ג דפרה בסופו. ול"נ דל"ד במחכ"ת דכוונת הרע"ב היא משום דחשיב בהכ"א מקומות דלויים ה' על ה' שערי העזרה. ובתוך מנין השערים הרי היו הניצוץ

ובית המוקד לקמן במ"ה. ובית אבטינס נמי פירש הרע"ב כאן שהיה בנוי בצד שערי העזרה. ובשם היו הכהנים שומרים ג"כ:

מ"ב במשנה ורשות היה לו לשרוף את כסותו.
לכאורה מה זה תשלום גמול. ואולי דסמכו על המקרא דוקרעים תלביש נומה (משלי כ"ג:כ"א) ולפי' הר"ב בשקלים דגם בכהן היה כן. לכן לא היו קורעין כי המקרע בגדי כהונה לוקה (יומא דף ע"ב). אבל לשורפן אולי רשאי. וקצת ראייה מהא דמבלאי מכנסי כהנים היו מפקיעין ובהן היו מדליקין. אלא דמ"מ יקשה ממה שהיו מפקיעין תחלה. ואולי כיון דהוה לצורך שריפה שרי. דאינו אסור אלא דרך השחתה כמש"כ הרמב"ם בפ"ט מהל' כהמ"ק ה"ג. אבל יש לדחות דבלו שאני על קדושין (נ"ד):

שם מה קול בעזרה. לכאורה הל"ל בהר הבית:

מ"ג במשנה ה' שערים היו להר הבית כו'.
פירש הר"ש לחומת עזרת נשים המקפת כל ההר לפניו כו'. אף שפירושו דחוק. וגם מפשטות המשנה לקמן פ"ג מ"ה משמע דע"נ לא היתה רק מצד מזרח. וכ"מ לקמן בפרקין מ"ה דקאמר ופתח היה לו לחיל. וכן במ"ז אחד פתוח לחיל (ועמש"כ שם מתמיד). ועמש"כ בפ"ג דמע"ש מ"ח. וא"כ איך יפרנס מה שאמר קיפונוס מן המערב. והלא שם היה שער נקנור במזרח עזרת ישראל. (ולהכי שכל לפרש מקפת כל ההר). מ"מ לפי פירושו תתיישב תמיהתי בפסחים (פ"ו) ע"ש:

שם בתוי"ט ד"ה טדי. ונכתב שם טרי בריש כו'. על מש"כ בזה ביומא (י"א ב):

מ"ד בתוי"ט ד"ה שער המים כו' [בדברי ראב"י וכו' כו' כצ"ל. מהגרמ"ש ז"ל]:

מ"ה במשנה ופתח היה לו לחיל. בריש תמיד (כו' ב') הגירסא לחול. וכן לקמן במשנה ז' במפרש שם ז' משמע דגורס לחול:

מ"ו תוי"ט ד"ה מזרחית. הרי לשכת החותמות שבצפונת מזרחית כו'. תמוה דהרי מסקינן ביומא

(י"ז) דגם תנא דתמיד מודה דלשכת הטלאים לצד מערבית דרומית הואי טפי ומאותו הקרן מתחיל החשבון וא"כ לפ"ז הוה לשכת החותמות במזרחית צפונית ע"ש ובפירש"י:

מ"ז תוי"ט ד"ה שנים. כיון דב' שערים ה"ל אמאי לא קחשיב כו' אלא חד שומר. לכאורה הא קחשיב באמת שם שני שומרים במ"ט הכהן מבפנים ובן לוי יושב (כ"ה עיקר הגי' כהערת הרע"ב בד"י וכ"כ המל"מ בפ"ה מהל' בה"ב) מבחוץ ולעיל קחשיב שמירת הלויים בה' שערים ואיכא למימר דבית המוקד א' מהן. וכהן ודאי היה שומר שם כדאיתא בר"פ ובריש תמיד. וע"ש בגמרא (כ"ז) תרי מינייהו ל"צ שימור ובמפרש שם. ובמל"מ שם באורך:

מ"ט במשנה נתן כסותו עליה. נראה להגיה דצ"ל כסותו כדלעיל איש כסותו בארץ:

שם יוצא והולך לו בטדי. בהגר"א ז"ל נ"ל דהוא דברי הכל כצ"ל. (והיה כתוב בר"ת ד"ה וטעה המעתיק) ור"ל דזה אינו מדברי ראב"י אלא סתמא דמתניתין ואתי לכ"ע. וראב"י ל"פ אלא על מה שאמר ת"ק במסיבה כו' תחת הבירה והוא אומר תחת החיל. ודלא כהר"ש והתוי"ט לעיל במ"ג שהבינו שגם זה הוא מדברי ראב"י:

פרק ב מ"ב במשנה נכנסין דרך ימין. עתוי"ט בשם פ"ה הרמב"ם. עדיין חסר לנו ביאור ויוצאין דרך שמאל. ועי' פ"ו דזבחים מ"ג ובפ"ה הרע"ב שם ותפרש כן גם כאן:

מ"ג במשנה כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה כו'. ק"ל הא סתמא דמדות ראב"י היא כמש"כ הרע"ב לקמן מ"ה ועי' תוי"ט מ"ד ד"ה שהכהן. והוא אמר לקמן מ"ו מעלה היתה שם וגבוהה אמה. ועיין לקמן פ"ה מ"ב בתוי"ט ד"ה והמותר:

מ"ד במשנה חוץ מכותל מזרחי שהכהן כו'. בפ"ה הרמב"ם ואמרו שהוא נמוך מכ' אמה העתיקו התוי"ט. וט"ס הוא וצ"ל מכ"ד. או מד' ויהיה

הכוונה על גובה הכותל שלמעלה מן השער שהוא גבוה כ' ככל השערים. וא"ש לפ"ז מה שסיים כדי שיהא הנראה משער ההיכל יותר מב' אמות. אולם לפי השיעור דב"א ל"י מנ"ל. ובגמרא יומא שם איתא הא איכא פלגא דאמתא דמיתחזי ליה פיתחא בגווי'. מוכח דסגי בהאי שיעורא. וה"ה ודאי גם בפחות מזה. ואולי גם הוא ז"ל לא כוון בדוקא וכמו שאמר דרך משל. ובחבורו פ"ו מהל' בה"ב ה"ה סתם וכתב שהיה נמוך. ועי' תוי"ש ביומא שם. [ודע דמה שהעתיק התוי"ט מפירוש הרמב"ם ובין האולם והמזבחה בקרקע אחד ישר. זהו לשיטתו לקמן בפ"ג מ"ו בפ"ה אמה אמה ורובד שלש דקאי על בנין כותל האולם. אבל לפירוש הרע"ב שם לא היה קרקע ישר בתחלתו רק ג' אמות לת"ק וב' אמות לר"י לבד הרובדים]. ובפסקי תוס' כאן סי' ח' כתבו שהיה גבהו ששה אמות. וע"כ כוונתם כדי שיוכל לראות דרך עליו כל גובה שער ע"ג. אבל ל"י מה יועיל זה לראיית פתח ההיכל דסוף סוף לא יראנו אלא דרך ד' אמות עליונות דשער עזרת נשים:

מ"ה במשנה בסופה לא היו טרוטות אלא מוקפות כחצי גורן עגולה. עי' פ"ה הרע"ב. ומזה לכאורה קשה לפ"ה הב' דרש"י בשבת (ל"א) ע"ש. ובמכלתא פ' בשלח בפסוק ויחנו לפני פי החירות. ולא היו טרוטות אלא מוקפות ולא היו עגולות אלא מרובעות:

שם בתוי"ט ד"ה וארבע לשכות. בארבע המקצועות שמבחוץ לעזרה זו. לפ"ז לא היו הלשכות שלצד מערב בהמקצועות ממש שיכילו ב' הרוחות. שהרי עזרת ישראל תכופה לה. אלא שהיו בצד דרומי וצפוני בסופם במקצוע המערבי:

שם ד"ה וחלקה. וצ"ל שמעקה ה"ל כו'. א"כ אין זה חלקה. אבל י"ל דאין צורך למעקה אלא לגובה בזקיפה. והכא הלא מעלות ה"ל ע"פ כל הרוחב כמש"כ לעיל במ"ג בשם רש"י:

מ"ו במשנה ובה שלש מעלות כו'. לעד"נ דפ"ה בה היינו בעזרת כהנים והוא ענין בפ"ע אבל גם זה

הוא מדברי ראב"י כדמוכח ביומא (ט"ז). דלפירוש המפרשים דמוסב על הדוכן (וע"כ גרסי ובו כדאיתא ביומא שם) קשה מאי דסיים נמצא עה"כ גבוה מע"י ב"א ומחצה וכי הדוכן הכיל כל עזרת הכהנים ועל פירש"י ביומא שם ד"ה ר"א היא. ודברי התו"ש שם דחוקים. ונ"ל עוד דראב"י פליג על הא דקאמר ת"ק וראשי פספסין מבדילין כו'. ואמר דלא היו צריכין לזה דהיכר גדול היה בל"ז דמעלה היתה שם כו' וגם דוכן נתון עליה. וכ"מ מהר"ש והתו"ט בפ"א דכלים מ"ח ע"ש. וכן הרמב"ם בחבורו לא הזכיר הפספסין:

שם ולמה נקרא שמו שער המים כו'. י"ל עוד טעם ג' מפני שע"ג היה בית טבילה לכ"ג כדאיתא ביומא (י"ט):

שם תו"ט ד"ה פספסין. א"כ אין איסור בנטיעת עץ בע"י. אבל מה יענה להפספסין דעלייה לקמן פ"ד מ"ה:

שם ד"ה והדוכן. לברך את העם הרר"ש. תמוה שמלא פי' הרע"ב עם דברי הרר"ש ואינן עולים בקנה אחד. שהרי הרע"ב פי' ודוכן של ליום והוא מפירש"י ביומא ור"ל לשיר. וכ"כ הרמב"ם בחבורו פ"ו מהל' בה"ב ה"ו. וכ"כ התוספות בסוכה (נ"א) ד"ה שעליהן. ועל פי' הרר"ש ק"ל דבפ"ז דתמיד מ"ב איתא דעל מעלות האולם היו הכהנים מברכין. ועמש"כ בפתיחתא דאיכה בפתיחת משא גיא חזיון:

שם ד"ה שער הנשים. ואע"ג דאמרי' אשה בעזרה למה. הוא בקדושין (נ"ב ב') בשינוי לשון קצת ומש"כ לק"מ ע"י בתוס' שם:

פרק ג מ"א במשנה אמר רבי יוסי מתחלה כו' עד שנמצא מקום המערכה כ' על כ'. קרא כתיב כן בדה"י (ב' ד' א') ויעש מזבח נחשת (פי' תחת נחשת. אבל שלו היה של אבנים ע"י זבחים (ס) ובפרש"י ד"ה ה"ק) עשרים אמה ארכו וע"א רחבו. ואמקום המערכה קאי כדפרש"י בזבחים שם. ולכן נ"ל דליכא דפליג על ר"י בהא וכן סתם הרמב"ם בחבורו פ"ב מהל' בה"ב. ופרש"י

במלכים (א' ח' ס"ד) שכ' מקום מערכתו כ"ד על כ"ד צ"ע וכבר עמד עליו הבה"ז שם (נ"ט ב') ע"ש. וכן צ"ע במש"כ בשבת (נ"ה) דשלמה עשה מזבח אבנים של ל"ב אמה:

שם בהרע"ב ד"ה כל קרש ארכו ל"ב אמות. הן ע"כ חלל הדפוס היה מחזיק ל"ב אמה וא"כ אורך הקרש היה צ"ל יותר. אם לא שנאמר דהקרשים היו נוגעים זה בזה בקצוותיהם הפנימיים [וק"ל]:

[שם בתו"ט ד"ה מקום הקרנות כו' ואותן ג' כתובות כו' ופי' הכ"מ כו' היינו משפת סובב כו' כצ"ל. מהגרמ"ש ז"ל]:

שם ד"ה כמין גמא. דבריו וצירוי צריכין תיקון למתבונן במ:

מ"ד במשנה ובפגימה לכל דבר. משמע דמ"מ בעינן שיפגמו ע"י איזה דבר אף שלא ע"י ברזל. אבל אם מצאן פגומין תחת קרקע בתולה שידוע שכן היה גידולן לא מיפסלי. ומה שאמר ברישא אבנים שלמות וכדכתיב דברים (כ"ז) אינו אלא לאפוקי שנחסרו אחר הוצאתן ממקורם. לכן תמה אנכי על התוס' בחולין (ר"ד י"ח) שהקשו אנה ימצאו אבנים בלא פגימה:

מ"ה תו"ט ד"ה על שלחנות. לשון הראב"ה פי' שבין הטבעות ולעמודים כ"נ דצ"ל:

שם ד"ה אלא כל דמזרחה למערב עמודים ח' כו'. ובצירוי שבסוף המסכת צייר לעמודים ח' מצפון לדרום בשורה אחת והשלחנות לפניהם בשני סדרים. וזה דלא כמאן דלהראב"ה משמע דהעמודים ח' בסדר אחד ממזרחה למערב וכן השלחנות לפניהם. ולרש"י ביומא שהביאו התו"ט לקמן פ"ה מ"ב היו השלחנות בד' סדרים. ובצירוי הרמב"ם מסודרים העמודים כדעת הראב"ה. ושלחנות באמצען (והוא כדעת התוס' ביומא (ט"ז ב') בד"ה מן "וי"ל הני אחריני נינהו כו"ו והוא ג"כ דעת המפרש למס' תמיד (ל"א) בד"ה מדיחין אותן ג"פ). והשלחנות ח' שהוזכרו במסכת שקלים פ"ו מ"ד והן הן דלקמן פ"ה מ"ב ציירן בשני סדרים.

ועוד ראיתי בציור התוי"ט שצייר הטבעות ד' סדרים של ו' ו' כהי"א והוא תימה. ובציור הרמב"ם המה נכונים כדעת הת"ק:

מ"ז ברע"ב ד"ה של מלת כו'. נ"ב עי' מ"ש בהגהותי לגמרא עירובין (ג' א'). מהגרמ"ש ז"ל:

מ"ח בתוי"ט ד"ה גפן כו' להתברך הגפן כו'. נ"ב ברמב"ם איתא כגפן. מהנ"ל]:

פרק ד מ"א בהרע"ב ד"ה בסופו. ושתיים דלתות לדלתות שתיים. ל"ד דתיבת לדלתות מוטעמת באתנח. הוי דמלת שתיים מוסבת למטה וכהרמב"ם שהעתיק התוי"ט:

הרע"ב ד"ה ושני פשפשיין. רחוקים קצת מן השער. עמש"כ עליו בפ"ג דתמיד מ"ז:

שם ד"ה ופתח את הפשפש. ובא לו אל שער השני שבסוף עובי הכותל כו'. ל"ד בזה וכמש"כ עליו בתמיד פ"ג מ"ז ע"ש:

מ"ג הרע"ב ד"ה ט"ו בצפון. אלא עובי הכותל עם החלל שבינו ובין הכותל השני כו'. לישנא קטיעא היא דהל"ל נמי ועובי הכותל השני. או בקוצר אלא עובי הכותל והחלל שבתוכו הוא מונה ולשון הרמב"ם הוא כעין זה ע"ש ועמש"כ לקמן מ"ז:

שם בתוי"ט ד"ה ט"ו. מאין נפלה האורה אל כל התאים כו' ובשלמא להיכל כו'. עי' מה שהשגתי עליו בזה לקמן מ"ה. ובנידון האור אל התאים היה נ"ל שהיו בהם חלונות. באותן שבצפון ושבדרום בקציותיהן המזרחיות והמערביות. ובאותן שבמערב בקצוותיהן הצפוניות והדרומיות. כי התאים לא היו נמשכים רק כנגד כותלי ההיכל. והקרנות היינו צפונית מערבית ודרומית מערבית היו פגומים ומשם האורה באה. אולם מרוח מזרח לתאי צפוניים ודרומיים לא היה אור גדול כ"כ כי האולם היה כנגדם. ולא בא להם רק מאורו של אולם. וגם התוי"ט ע"כ סובר כן מדלא מקשה מהתאים החיצוניים. ולהרמב"ם האולם היה נמשך גם בצפון ודרום ההיכל והתאים. אך היציעות שהיו

מחוץ לתאים לפי הרמב"ם במשנה דלקמן עדיין מאפילות אפי' על התאים החיצוניים. אמנם לפמש"כ שלא היו נוגעים התאים שבצדדי ההיכל לאשר במערבו רק בקרנותיהם א"כ ודאי כבד לפסוע על גגותיהם מאחד לחבירו דרך משעול צר כזה דהוא דרך הקרנות ולקמן במ"ה תנן שהי' הולך דרך עליהם. אבל מצינו כה"ג לר"ש בב"ב ספ"ו דס"ל ד' מערות. ויהיה ע"כ המבוא להחצר דרך קרנות ע"ש:

שם ד"ה ובקרן. וז"ל הרמב"ם ומ"ש כאן לפשפש אחד כו' כצ"ל:

[בא"ד אבל רש"י ז"נ בפ"י יחזקאל כו' מה שיש בין ב' הכתלים כו' כצ"ל. מהגרמ"ש ז"ל]:

שם (בסופו) וא' לפשפש כלומר כו'. והוא דחוק. ול"נ דפשפש הונח כאן על חדר קטן שעושיין לפני פתח הבית מבחוץ לבוא דרך עליו אל הבית (פארהויז בל"א). והיה עומד אצל פתח התא מבחוץ. אח"ז מצאתי להגר"א ז"ל שנראה שכוון לזה:

מ"ד בתוי"ט ד"ה התחתונה. כ"ש באורך רב כזה שהוא שבעים אמות. ל"ד דאורך כותל המסיבה היה נגד אורך ההיכל וכותליו (עמש"כ במ"ג) שהוא ע"ג אמה. ואם מגרע ממנו מה שנגד עובי כותליו המזרחי והמערבי לא ישאר רק ס"ג:

[שם בא"ד עובי הכותל חצי אמה שלשיעור יציעות כו' כצ"ל בתיבה חזא מהגרמ"ש ז"ל]:

מ"ה במשנה הי' מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתחה של עליה כו'. משמע שהיה נכנס בדרך ישר מהגגות של התאים להעלי'. בלתי סולם. דאל"כ היה אומרו כמו שאמר הכלונסות שעולין דרך עליהם לגגה. וא"כ ע"כ גובה גגי התאים היה שווה לרצפת העלי'. ותחתיה עד חלל ההיכל היה עוד ה' אמות. אמה מעזיבה. אמה תקרה. אמתים ב"ד. אמה כיור. וא"כ מאין יבא האורה להיכל מלמעלה לגג התאים שכ' התוי"ט לעיל בריש מ"ג. וסתירה ג"כ למאי דמשמע לעיל מדבריו במ"ד. דגובה כל התאים אינו רק י"ח אמות. ועי' בראב"ד

פ"ד מהל' בה"ב ה"ט דמוכח דדבריו ג"כ דגובה כל
תא היה יותר משה אמות:

שם בתוי"ט ד"ה וראשי פספסין. וניחא לי כו'
אבא שאול אומר עליית בית ק"ק חמורה מבית
קה"ק כו' וצ"ע דמתניתין דהכא דלא כמתניתין
דספ"ק דכלים כו'. ול"נ דמתניתין דהכא לא אתיא
ג"כ כא"ש. דלביית קה"ק תני דהיו משלשלין אה"א
כו' כדי שלא יזונו כו'. ובעלייה משמע שהיו
מתקנים כדרך בלתי תיבות:

מ"ז במשנה וההיכל צר מאחוריו כו'. לפמש"כ
לעיל במ"ג יל"פ דר"ל אחוריו ממש במקום התאים
דלא היה שם רק רוחב ל"ב נגד ההיכל וכותליו.
וא"ש גם לפי הרמב"ם והרע"ב בבנין האולם.
אשר הרע"ב כ' על הא דצר מאחוריו דלא איתפרש
לו והרמב"ם נדחק. והראב"ד מביא מזה עזרה
לשיטתו שלא היה האולם אלא על פני מזרח:

שם בהרע"ב ד"ה ט"ו אמה. והאולם עשר כו'.
לפירושו לעיל במ"ה שהיו עוד יציעים סביבות
ההיכל חוץ לכותל המסיבה לצפון וכן לדרום
משמע שהיה חוץ לכותל הורדת המים. לא יתכן
להיות חלל האולם עשרה דחלל היציע לבד כותלה
החיצון היה חמש אמות. והא לא תקשה לפירושו
מדוע לא חשב היציעים ברוחב ההיכל. וכן
המערביים בארכו ויהיה יותר ממאה. די"ל משום
דלא היו קדושים בקדושת ההיכל. אבל התאים
משמע שקדושתן שוים להיכל. וכ"מ מפרש"י
בזבחים (נ"ה ב') ד"ה לא. אולם זה קשה לפי
הרע"ב בהא דיציעים מהא דתנן לקמן ברפ"ה וי"א
אמה לאחורי בהכ"פ וכ"ה בכ"ד בש"ס. דמשמע
שהיה פנוי בלא שום בנין:

שם בתוי"ט ד"ה כותל ההיכל. ולסברא זו כו'
יל"ג"כ להרמב"ם כו'. נראה דכוונתו ליישב בזה
מה שגמגם עליו לעיל במ"ד ע"ש. ותימה דלפ"ז
יקשה מדוע לא חשיב המגרעות ויתוסף עוד ב'
אמות ברוחב ויהי ע"ב דבשלמא לפי התוס' לא
יתוסף כלום דיחסר לעומת זה חלל התא וכמ"ש
דאידי ואידי חד שיעורא היא משא"כ להרמב"ם:

**בא"ד (בסופו) אבל כמו שפי' לעיל במ"ג הוא
נכון.** גם שם לא באר ככל הצורך כמו שהעירותי
שמה. ודע שאחר התבוננות בלשון הרע"ב משמע
דדעתו דכותל ההיכל וחללו (שקוראו תא) לבד היו
שש. והכותל הב' ממנו הוא בכלל שש דהתא
שאצלו וכן כולן לבד האחרון לפי הבנת התוי"ט
בו. (אבל ל"נ דדעת הרע"ב דכותל החיצוני של
התא הוא נכלל בי"א אמה שאחורי בהכ"פ ולא
נחשב בחשבון ההיכל. וכמו דלא נחשבו כותלי
עזרה בחשבון עזרה לקמן ברפ"ה. וכ"מ מדבריו
לקמן פ"ה סמ"א שכתב י"א אמה של חלל עם עובי
הכותל. ור"ל הכותל התא החיצוני). אבל מפיל
הרמב"ם במ"ג משמע דגם הכותל הב' הוא נכלל
בשש דכותל ההיכל וכן כולן והתוי"ט לא הבין כן
בדעת הרע"ב:

שם ד"ה האולם (בסופו). מש"כ שהשבעים אמה
רוחב היה באורך פ"ד אמה. וכ"כ עוד בסה"ד
דהעודף ט"ו אמה מזה וט"ו אמה מזה היה במשך
ממערב למזרח ט"ז אמה כשיעור כותל האולם
חמש והאולם י"א כו'. ל"ד במחכ"ת ושכח לחשוב
כותל האולם במערבו שהי' ג"כ עוביו חמש (עי'
זבחים (כ') רש"י ד"ה ה"ג אבל מן החליפות. ושם
(נ"ה ב') בד"ה שני פשפשין וכל הענין דשם) וא"כ
היה רחבו מאה במשך ממערב למזרח כ"א אמה.
ורוחב ע' באורך ע"ט אמה. ואולי לשון הראב"ד
שהביא לעיל שכ' שלא היה לאולם אלא כותל
המזרח כו' הטעהו. אבל זה דבר שא"א לשמוע
שיהיה שם פרוץ בלי חומה. וגם לעיל ספ"ג מבואר
שה"ל תקרה ג"כ. וכ"מ להדיא במנחות (כ"ח ב')
בתד"ה אכסדרה שהיה מגופף מד' רוחות. וזה אין
לומר שכותלו המערבי הי' מנגד קרן מזרחית
צפונית של כותל המסיבה למזרח. וכן בדרום נגד
קרן דרומית מזרחית דכותל הורדת המים ולמזרח.
דא"כ לא יהי' חללו שם י"א. וגם לא יהיה הכותל
מיושר כי כותלי התאים וההיכל נכנסים לפנים:

פרק ה' מ"א במשנה וי"א אמה אחורי בהכ"פ.
ר"ל החלל שבין כותל התא המערבי עד כותל

המערבי של העזרה. ודברי הרע"ב בזה שלא בדיוק ועמש"כ עליו בפ' דלעיל מ"ז [צ"ל ברע"ב י"א אמה של חלל עד עובי הכותל או צ"ל לבד עובי כו'. מהגרמ"ש ז"ל]:

מ"ב מן השולחנות ולננסין ארבע. מדלא קאמר לננסין בלא ו' כמו באינך. משמע לי דה"ק מהתחלת השולחנות ועד לננסין וכולל השולחנות עם החלל שבינם לננסין ואמר שהם ביחד ד' אמות. ואולי שהחלל לא היה אמה שלמה לפי שהשולחנות היו צריכין להיותן קרובים להננסים כדי שיוכל להניח עליהם הכבש בשעת תלייתו באונקלויות שבננסים להפשיט. ע"כ לא נתן לו קצב בפ"ע וכללו עם מקום השולחנות. עי"ל דהשולחנות היו עשויין חוליות ופרקים כמין איצטרמיטא ונכפפות ונפתחות. כשתולה בהמה קטנה להפשיט היה פותחן כדי לקרבן להננסין. ובגדולה (או בשעה שהיה תולה הבהמה שהיה נצרך לו מקום מרווח להתעסק בתלייתה) אז מקפלן. לכן לא יהיב שיעורא להשולחנות לבד ולהחלל לבד. כי היו משתנין בשיעורן כפי הנצרך. או י"ל דלא נעשין בחוליות רק שלא היה קבוע עמידתן במקום אחד אלא מזיזן ממקום למקום כפי הנדרש לקרבן או לרחקן. ונכון בס"ד כי בזה מיושב מה שגמגמו הראשונים נ"ע אודותם:

שם בתוי"ט ד"ה מן הטבעות. וכן גם רש"י עצמו כו' שמקום השולחנות כלול כו' ומעתה אין לתמיהת כו'. ל"י איך יתיישב לפי זה דרש"י. דהלא מ"מ ס"ל דהחלל שבין הננסין לשולחנות היה ארבע:

מ"ג בתוי"ט ד"ה לשכת הפרוה. ואני תמה כו'. ואני תמה דהתנן פ"א דכלים מ"ח החיל מקודש ממנו שאין עובדי כוכבים וט"מ נכנסים לשם. ובפסקי תוס' סי' כ"ב ראיתי עובד כוכבים לא היה בונה שום דבר בהר הבית. ואולי הכוונה דע"י נבנה אבל הוא עצמו לא נכנס לשם. או שהיה ישראל מומר. ועל עיקר פירושה בהא דאמגושא

דיומא מכשף. ק"ל דהא בשבת ע"ה פליג ביה רב ושמואל ורב סבר גידופי:

בא"ד ועשאן דומה לדומה וכו'. אולי צ"ל רומה לרומה וז"ל רש"י ביומא (י"ט) ד"ה על גגה מי מעיין הי' באין לשם ברומה:

שם ד"ה לשכת המדיחין. הקרבים מדיחין פע"ר בלשכת מדיחין כו'. לפ"ז מה לו לדחוק ולפרש דקרבי קדשים דהכא היינו כרס. ולפנינו במפרש ליתא לכ"ז ונוסחא משובשת נזדמנה לו:

מ"ד במשנה ודנה את הכהונה. נראה דבכל ע"ש שהיתה באה משמרה חדשה למקדש היו דנין אותה וכל משמר שלא נמצא בו פסול באחד מהם היה עושה יו"ט והיו אומרים ברוך כו'.

שם בתוי"ט ד"ה אבא שאול. שאע"פ שהיתה בנויה בקדש היתה פתוחה לחול כו'. כבר הקדימוהו בזה התוס' ביומא (ח' ב') בד"ה דאי:

הון עשיר

פרק א' משנה א' בשלשה מקומות הכהנים וכו' והלויים בעשרים ואחד מקום. שינה הלויים מהכהנים והקדימם למנין, לסמכם אצל הכהנים, לרמוז דאף עמהם היו שומרים, כמ"ש הר"ב בסוף פרקין. דתיבת והלויים קאי ארישא ואסיפא, כאלו שנוי בג' מקומות וכו' בבית המוקד והלויים, והלויים בעשרים ואחד מקום:

ב קול בן לוי. כלומר לוי, דהכהנים זריזים הם משום הכי לא היו מחזירים עליהם. א"נ קול בן לוי בן יעקב, לרבות אף הכהנים, וכמו שפירש הר"ב (שקלים פ"ה מ"א) על הפקיע, להכות הכהנים והלויים. ומשום הכי לא קתני קול לוי אלא קול בן לוי, דומה למאי דתנן בפאה פ"ח, ובן לוי נאמן לעולם. דהתם נמי אתא לרבות הכהנים, וכמו שדקדקתי שם שאף הם היו נאמנים לומר של מעשר ראשון הוא, בימי עזרא שהיה להם המעשר ראשון כי קנסו ללויים כידוע (עי' יבמות פו:) ע"ש.

ומה שדקדק התי"ט הכא נגד הרב אינו דקדוק ודוק:

ד שלשה בצפון וכו'. לעיל במשנה ג' דקחשיב אף שער במערב, קחשיב דרום בראשונה, מפני שהדין נותן שיהיה פניו למערב ששם בית קדש הקדשים, וכשפניו למערב נמצא שמאלו לדרום וימינו לצפון, וקי"לן כל פונות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין, דהיינו מן השמאל לימין, אבל הכא דלא קחשיב שום שער במערב, מסתמא אין פניו למערב אלא למזרח ששם יש שער לחשוב משא"כ במערב, וכשפניו למזרח נמצא שמאלו לצפון וימינו לדרום, וכדי לפנות דרך ימין צריך לחשוב צפון בתחילה. והא דלא קא חשיב מזרח באמצע כמו שעשה לעיל במערב, מפני שרצה לחשוב שלשה שלשה זה אחר זה. ועוד דלעיל נמי קחשיב מזרח בסוף. ואע"ג דביומא דף י"ז ע"ב אמרינן דכללא דכל פונות לא יהיו אלא דרך ימין ה"מ בעבודה אבל בחושבנא אין להקפיד, מ"מ היכא דמצינן למיהב ביה טעמא כשמשנה התנא מכלל זה אף בחושבנא נכון הוא, דהא ביומא דף נ"ח ע"ב מצינו דרמי בר יחזקאל לא למד כלל זה דכל פונות וכו' אלא מחושבנא בעלמא, דקחשיב קרא בים של שלמה השנים עשר בקר דרך ימין, ואמרינן התם דכ"ע אית להו דרמי בר יחזקאל. ולפי זה צ"ל דהאי דאמרינן בדף י"ז הנ"ל דבחושבנא אין להקפיד, דחיה בעלמא היא היכא דליכא למיקם אטעמא:

שבדרום וכו'. אידי דזוטרי מיליהו פסיק ומפרש ליה ברישא:

שבמזרח וכו'. מיליה נפישו מדרום וזוטרי משבצפון משום הכי פירש צפון בסוף:

ט ובן לוי. סירכא דמשנה ב' נקט:

פרק ב' משנה א' רובו מן הדרום שני לו מן המזרח. ממדרגה למדרגה קחשיב:

פרק ג' משנה ד' רבי אומר. מלתא אחריתי דלא נזכרה בת"ק כלל, דלבון דת"ק הוא בסיד,

והוא מוסיף זמן אחר שמלבנין אותו במפה, ולכן לא שייך לומר אמר רבי, אע"ג דת"ק נמי ס"ל הכי:

ח שבהן פרחי כהונה עולין. דבר התנא בהוה, דהזקנים כבר ראו את העטרות, ועוד אין להם כח לעלות ע"י שרשרות:

נמנו עליה שלש מאות כהנים. הואיל וגפן זו רומזת לכנסת ישראל וכמו שכתב התי"ט בשם הרמב"ם, אין לתמוה אמאי הפליגו דבריהם רז"ל במנין זה של שלש מאות, כי בגפן שלשה שריגים (בראשית מ, י) אלו האבות (חולין צב.), והשין ממש שהיא עולה שלש מאות צורתה בג' ויין הרומזים להם, כמו שכתבו חכמי האמת (עי' זוהר בראשית כג: ועוד) על תיבת שבת שהיא נוטריקון שין בת, דהיינו השלשה אבות ומלכות בית דוד הנקראת בת:

פרק ד' משנה ב' אחד בצפון ואחד בדרום. פתח בצד הפתוח, ומפרש הסתום תחילה, דזוטר מיליה:

ג ט"ו בצפון וט"ו בדרום. אידי דקאי בצפון פתח ביה:

אחד לתא מן הימין. לפי פירוש רש"י דהוא אותו שבצד מערב, אתי שפיר דפתח ביה משום דסליק מיניה:

ה ומסבה היתה עולה. לא ידעתי מי הכריח למפרשים לפרש דמעלותיה היו מעלות מגולגלות, וסובבות במקיף עמוד כמין עץ גלגל של גת, דלפי הנראה מלשון המשנה אינו כן, אלא עולים עליה כדרך שעולים בסולם ישרה, אלא שהולכי בה ממזרח למערב בתחילה, ואח"כ הולכים בה מצפון

לדרום, ואח"כ ממערב למזרח. וזה צורתה

אמה ואמה טרקסין, ואמה טרקסין ועשרים אמה בית קה"ק, משום הכי לא קתני ובית קה"ק עשרים אמה כדקתני בהיכל ואולם, אלא הקדים האמות לשם. ועוד רמז לנו דהעשרים אמה ממש הם בית קדש הקדשים, והראיה דאף בהיות הארון וכרובים בהם היה שם מקום פנוי זה של עשרים אמה, כמשאז"ל (מגילה י'): מקום ארון אינו מן המדה. וכן אמרו (ב"ב צט.) על גוף הכרובים שעשה שלמה העומדים בקרקע. ואל תתמה על כנפיהם שהרי באויר הם עומדים, ואנן בקרקעיתו איירינן עתה:

כתל ההיכל שש. אע"ג דבקדשי קדשים קיימינן, קרי ליה כתל היכל, על כי אין בית קה"ק נחשב לחדר בפני עצמו, אלא חלק המעולה שבהיכל הנקרא קדש, כדכתיב (שמות כו, לג) והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים:

פרק ה משנה ב הכבש והמזבח. אע"ג דפתח מצפון לדרום ע"ש צפון וימין אתה בראתם (תהלים פט, יג). פירש מדרום לצפון, מפני החידוש שיש במה שאמר הכבש והמזבח ששים ושתיים, דחביבא ליה, וה"ט דלא התחיל במן הכתל לכבש:

והמותר בין הכבש לכתל ומקום הננסים. כלל המקום שבין הכבש לכותל עם מקום הננסים, להורות דכמו שמקום הננסים לא היה לחנם, כן אותו המקום אעפ"י שלא היה שם שום דבר לא הוקף לחנם, כי הכל בכתב מיד ה' (דה"א כח, יט) וממנו תדון לשאר המקומות הדומים לו:

ג שלש בצפון ושלוש בדרום. ה"ג, אע"ג דפתח ע"ש הכתוב (צפון וימין תהלים פט, יג), התחיל לפרש שבדרום לפי הגירסא המדוייקת, כדי לגמור המסכתא בדבר טוב, וה"ט נמי דנקט לשכת הגזית בסוף, והתי"ט דקדק זה וישב ישובים אחרים:

מדות מתחיל בבית ומסיים במם, כי במסכתא זו נותן מדה לבית מקדש ר"ת ב"מ, והוא היה מרובע חמש מאות אמה על חמש מאות אמה כצורת מם סתומה, והמבין יבין:

כי מצד צפון בסימן א' הסולם הבנוי על עובי הכתל היה הולך ממזרח למערב בתחילה, וחלק הסולם הבנוי בסימן ב' כמו כן על עובי הכתל מערב הולך מצפון לדרום, והמדרגה התחתונה שבה היא גבוה יותר מהמדרגה העליונה שבעובי הכתל צפוני בסימן א', וחלק הסולם הבנוי בסימן ג' כמו כן על עובי הכתל דרומי הולך ממערב למזרח, והמדרגה התחתונה שבו היא גבוה יותר מהמדרגה העליונה שבסולם הבנוי בעובי הכתל מערבי בסימן ב', ובראש הסולם הזה הבנוי בכתל דרום יש שם פתח שדרך שם עולים על העליה שעל גג ההיכל, זה הוא הנלע"ד מלשון המשנה:

ו ההיכל על מאה על מאה על רום מאה האוטם וכו'. דרך הבונים להתחיל לבנות השטח פשוט, ובונים ועולים עד כלות בנינם, משום הכי הזכיר התנא ברישא בדרך כלל האורך והרוחב ואח"כ הרום, וכשבא לפרט פירט הרום דזוטר מיליה מהאורך והרוחב, ברישא:

ז ועשרים אמה בית קה"ק. לאשמועינן דלא ידעו אם האמה טרקסין חשוב כהיכל או כבית קה"ק (ע"י יומא נא:), קתני ליה בענין שיהיה לו שייכות עם שניהם, במה שתכרוך ותתני ותוכו ארבעים

סליק מסכת מדות. כתלים ויסודות:

הלשכות וחדרים הנאות ונכבדות.

הנבנות בראשי הרים הן תראם בתוך מדות:

זכרון יהודה

פ"א מ"א: בר"ב ד"ה על ה' שערי עזרה. האי תנא סבר כו' ולדברי האומר כו' והא דצריך לומר דהאי תנא סבר דלא ה' רק ה' שערים דלמא סבר דה'י' שבעה רק שלא היו שומרים רק על ה' י"ל משום דלשון התנא משמע דלא ה' רק ה'. דאל"כ ה' לו לפרש על איזה שערים היו השומרים ואת"ל דזה ה' ידוע א"כ לינקוט בקיצור על שערי העזרה מדנקט על ה' שערי עזרה משמע מלשון זה דלא היו רק ה' שערים:

מ"ב: וכל משמר שאינו עומד אומר לו. לשון ס' ב"ד כלומר שאינו עומד ואומר איש הר הבית וכו' וראיתי בפ"ל תפארת ישראל שהקשה ע"ז ז"ל וק"ל אמירה למה הרי כשקם לחוד ניכר שהוא ער ולפענ"ד ל"ק ד"ל דבעי לאשמעינן אגב אורחא דרך ארץ מנהג השומר שצריך לקום לפני הממונה ולומר לו איש הר הבית כו':

פ"ג מ"ד: שמע יגע ויפסול. לשון ס' ב"ד לשון הרמב"ם שם שמע יגע באבן ויפסול ע"כ ואין להקשות דודאי נוגע כשהוא סד בכפיס ומאי קאמר שמא יגע דהא לא היה כולו אבנים דזפת ועופרת נמי היו בו כמ"ש הר"ב בר"פ:

פ"ג מ"ו: אמה כיוור כו'. לשון ס' ב"ד נראה דכל הקורות והנסרים שהיו שם לא היו קבועים בכתלים בבנין אלא מגרעות היו בכתלים ושם מכניסים אותם ומונחים שם בלא בנין משום לא תטע לך כל עץ כו' יע"ש:

זרע יצחק

פרק שני משנה ד: ורואה בפתחו של היכל. כתב הרב עד שקרקע פתח ההיכל גבוה כ"ב אמה מקרקע רגלי הר הבית, וכתב בתוספות יום טוב,

וזה אליב"י דראב"י שאמר שעזרת כהנים היה גבוה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה עכ"ל, וז"ל המשנה לקמן ראב"י אמר מעלה היתה גבוה אמה והדוכן נתן עליה ובה שלש מעלות של חצי אמה ופ"י התוספות יום טוב כאן דלר"א היה המעלה אמה והדוכן אמה וחצי מלבד המעלה, ואם כן היה הקרקע היכל גבוה מקרקע הר הבית כ"ב אמה, אבל בגמרא דיומא דף ט"ז כתב רש"י בד"ה ודוכן דלראב"י גובה קרקע ההיכל מקרקע התחתון עשרים אמה וחצי, אם כן משמע דלראב"י היה רק המעלה אמה והדוכן עם מעלותיו היו בתוך האמה הזה, וזה ודאי אינו לפי המשנה הנ"ל, לכן נראה דטעות נפל בדפוס, וצ"ל כ"ב אמה, וכן ברש"י שם ד"ה שכהן כו' כתב עד שקרקע ההיכל גבוה כו' אמה כו' ג"כ טעות סופר, וצ"ל כ"ב וק"ל.

פרק רביעי משנה ג: חמשה עשר בצפון. כתב הרב לקמן בפרקין במשנה ז' כי קא חשיב מצפון לדרום ע' אמה קתני כותל המסכה כו'. ועיין בתוספות יום טוב, ומלבד מה שכתב התוספות יום טוב כל הדוחקים קשה לפי פירש הרב כמה קושיות כמ"ש. וע"כ יראה כפירש"י ביחזקאל שלא היה רק תא אחד לרחבו וחמשה תאים היו לארך הצפון וכן לדרום. ובזה אתי שפיר הכל כפשטה דמתניתין שלא היו התאים בעובי הכותל. דלפירוש הרב צ"ל שהיה בצד מערב ד' כתלים כדי שיהיה ביניהם שלשה אוירים לשלשה תאים וזה לא מצנו במ"ז רק ב' כותלים כותל היכל וכותל תא אחד ואויר אחד ביניהם, לכ"א א', ותו קשה שא"כ נותר למאה אמה אורך מדת הכותל ד', וכן הקשה בתוספות יו"ט ע"ש. וכן מצפון לדרום ע' אמה דקתני כותל המסכה חמש ומסכה ג' כותלים כו' היינו עם האוירים, אם כן לא יהיו כל התאים שוים ברחבה, וזה אינו דקרא סתמא כתיב היציע התחתונה חמש באמה רחבה. וכן לפי"ד שהיה הה' תאים עומדים לרחבן זה אצל זה, אם כן לא היה מגרע בכותל רק תא אחד שהיה אצל כותל היכל, וכן התא למעלה, ועוד תא ג' למעלה ועליהם נאמר

התיכונה שש באמה גוי אבל התאים שאצלם לרוחב לא היו מגרעין והיה התחטונה ואמצעי ושלישי שוים ובקרא נאמר סתם התיכונה שש באמה משמע דקאי על כל התיכונה וגם באורך לפי דברי הרב היה אורך התאים כולם נגד כל אורך הבית ששים אמה, ומלבד עובי הכתלים וזה דבר אין לו שחר, שיהיה רק רחבן ה' אמות או פחות, וארכו יהיה יותר משישים אמה, אבל לפרש"י ע"ש שהיו כל התאים ברחבן שוים התחטונים כולם רחבן ה' לכל הג' רוחות שוות, וכן התיכונות שש כולם שוות כו' כי המגרעות היה בכל התיכונות וכן למעלה בעליונות וארך התאים היו כל חמשה לצפון שוות ממלאות אורך כותל הצפון, וכן לדרום ולמערב, וגם לדברי הרב היכן לקחו התאים האמצעי אורה, וכמ"ש התוספות יו"ט על פרש"י עיין בסמוך.

שם: ושלשה פתחים היו לו. הקשה בתוספות יום טוב שאותן תאים שחוצה שאין להם עוד תא חוצה לה לא היו צריך לפתח הג' עכ"ל. ותמהני עליו שהרי כל התאים היו נוגעים זה בזה והחיצונה שבצפון היה נגע בתא שבמערב והיה הולך כל התא שבמערב כזה וכן התא שבמערב היה נוגע בתא שבדרום והיו פתוחים זה לזה התא החיצונה שבצפון פתוח לתא הקיצונה שבמערב וכן ממערב לדרום ודו"ק.

שם: ובקרון מזרחית צפונית היה חמשה פתחים א' לתא מהימין כו'. וצ"ל דמזה התא נכנס לכל התאים עד התאים המערבים וממערבים נכנס לתאים שבדרום לכולם ובצד דרום לא היה פתח לתא החיצון רק פתח אחד היה בצפון לתאים כולם. ולפי"ז צ"ע דכתיב במלכים ס"ו ו פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימני ובלולים יעלה על התיכונה, וכתב רש"י בשם התרגום שהתיכונה ראשונה היא ר"ל תחתונה והתיכונה שני' פירושה אמצעית, ר"ל בין תחתונים לעליונים כי התאים הללו לא היה להם פתחים לחוץ אלא ג' פתחים היו לכל אחד כך שנוי"י במדות כו', ולומד כאן שאחד

מהתחטונות שבכותל דרומית היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו הפתח נכנסים לכולם וצלע התיכונה דקרא לאו תחתונה בין תחתונה לעליונה קאמר, אלא תיכונה שבחמש תאים שבדרום הי' לה פתח אל החוץ שורה התחטונה. ותמהני שלפי"ז שתיכונה הוא אחד מחמש תאים שבדרום, אי"כ הי' לתא הזה ד' פתחים, א' לחוץ וא' לתא שבימין, וא' לתא שבשמאל, וא' לתא שע"ג, ובמתניתין אמר סתם ג' פתחים היה לו, רק לתא שבקרון צפונית מזרחית היה הפתחים, ועוד דבמתניתין משמע שמתא הזה שבקרון מזרחיות צפונית נכנסים לכל התאים, ולפרש"י שבפסוק משמע שמן א' מהתאים שבדרומית נכנסים לכולם, ולכן נ"ל שמאחר שפי' התרגום שתיכונה דכתיב ברישא היינו תחתונה איכ"ל שהתא שבקצה מזרחית צפונית מיירי ותיכונה היינו התחטונה, ויש לומר משום שהיה המסיבה מצד זה והיכל מצד זה קרא ל"י תיכונה, והא דכתיב בקרא כתף הימנית ובמשנה אמרינן בקרון מזרחית צפונית יש לומר דגם בקרא מיירי מתא שהוא במזרחית צפונית, והא דקרי' ל"י אל כתף הימנית מיירי דרך כניסתן להיכל הוא בימינו של אדם ולא בכותל דרומית וצ"ע.

משנה ד: התחטונה חמשה. כתב הרב מחוץ לכותל המסיבה שהוא כותל החיצון של הקודש היו היציעים כו' לפי שכותל המסיבה היה הולך ומיצר כלפי מעלה כו' עכ"ל. ותמוה שלפי"ד משמע שהמסיבה היה אצל כותל ההיכל והתאים היו אצל כותל המסיבה וזה אינו, דמפורש בקרא כי מגרעות נתן בית סביב וכן כתיב ויבן על קיר הבית היציע סביב להיכל ולדביר גוי' משמע שהיציעים היו אצל כותל ההיכל, וכן במשנה ז' קחשיב כותל המסיבה חמש ומסיבה ג' וכותל התא חמש, והתא של כותל היכל כו', מוכח בהדיא דזה המסיבה הי' אצל התא והתא הי' אצל ההיכל וק"ל.

משנה ה: ומסיבה. כתב הרב כעין מחילה ומערה. עיין בתוספות יום טוב דהוא כפי שפירש הרב בפ"ה מ"ג בנין אבנים מעלות מגלגלות כו'

ע"ש. ולפי"ז לא היה כאן רק חדר אחד רחבו ג' כמ"ש לקמן מ"ז ובו היה בנוי העמוד עד למעלה הג' והיה מגולגל ומעלות סביביו. ולפי"ז האורה באה אל התאים מחצר העזרה ולא כמ"ש בתוספות יום טוב לעיל מ"ג לפרש"י לא הי' המסיבה מקורה וממנה נפלה האורה אל התאים דרך החלונות הפתוחים לשם ע"כ, ולדבריו צ"ל כותל המסיבה הי' הולכת על כל פני כותל צפון, ותמהני שלא היה רק חדר א' כמ"ש, והא דתני ומסיבה הי' עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית לאו שהיתה הולכות על כל פני אורך הכותל צפון רק שהמסיבה הי' פתחה פתוח לצד מערב ונמצא **(נמחקו כמה תיבות)** לסבב את התאים היה הולך מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית וק"ל.

שם: וראשי פספסין מבדילין. בתוספות יום טוב בגמרא דפסחים דעליית קד"ק"ד חמורה מקד"קד עצמו שעל עליי אין נכנסין אלא פעם א' בשמיטה ואמרי ל"י פעם א' ביובל כו'. וצ"ל דמתניתין דהכא דלא כמתניתין דספ"ק דכלים עכ"ל, ויש לומר דלפי מ"ש בכלים עשרה קדושות כו' ה"ל למתני אחד עשר קדושות דהא איכא נמי עליות בית קדשי קדשים שאין נכנסים אלא פעם אחת בשמיטה, ול נראה דלק"מ דלא חשיב רק עשר קדושות בגבולי העולם זה לפנים מזה וזה בגבול רוחב הארץ, אבל מה שקדשי קדשים חמיר בעליי אין זה בגבול הרוחה רק למעלה ולא מיירי מזה וק"ל.

משנה ז: ההיכל צר מאחוריו. כתב הרב לא אתפרש איך, שהרי הי' ק' על ק' ולטעמיה אזיל שהחמשה תאים היו הולכים על פני כל האורך, אבל לפרש"י הי' התאים עומדים רק א' ברוחב א"ש שהי' צר מאחוריו רק ע' אמות ולפניו ק' אמה וא"ש במשנה מאה על מאה היינו עם האולם לפניו ה' מאה רוחב וק"ל.

חזון נחום

פרק א משנה ב: איש הר הבית. בתוספתא דפ"ק דכלים קרי ליה רבי אליעזר בעל הפיל כלומ' ממונה בודק ומחפש כמו אין פולין לאור הנר **איש הר הבית שלום עליך.** בפירושי רבותינו שבשפיר' מפרש דאעג"ב דאמרינן הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאלו עשהו במה זה במשכים לפתחו שעומ' בפתח הבית וכל אדם שעובר לפני ביתו נותן לו שלום אין זה נכון אבל אם יפגע אדם בחבירו ברשות הרבים יש לו ליתן כמו כן בכאן וגם הא דאמרינן בפ"ק דמגילה אסור לו לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה חיישינן שמא שד הוא שמא בעזרה לא היה' רשאי שום שד ליכנס ולי נר' דמרחוק אסור לו ליתן שלו' מפני שאינו מכירו אבל כשמכירו כגון הכא שפיר דמי והא נמי דאמרי' שאסור' לו ליתן שלום קודם שיתפלל ה"מ בשכב' הגיע עת התפל' אבל בליל' כגון הכא שלא הגיע עת התפל' עדיין שפיר דמי הראב"ד עכ"מ והתו' פ"ק דמגיל' וביבמו' פ' האש' חילקו בין שדה לעיר יע"ש משמ' דאין בין מכירו לאין מכירו וכן בדין שהרי אמרו שם אינהו נמי אדמויי אדמו ובפ' התקבל (גיטין ס"ו) ג"כ חילקו בין עיר לשדה אלא שכתבו אח"כ ומכירו בליל או לעדים וכו' יע"ש ונ"ל שהיא ט"ס שאין לחלק בין מכירו דכיון דאינהו נמי אדמיי אדמו פשיטא דמצו לאדמויי לאותו אדם שמכירו דומה לו כאלו הוה הוא וראיה לדבר שלמה דאיזמי להו אשמדאי כאלו היה שלמה המלך בדמתו ובצלמו וזה פשוט ואולי דמכירו שכתבו התוס' והראב"ד היינו דחזו בבואה דבבוא ואפ"ל בשדה וגבי יאושוע הוה מצי למימר הכי אלא דשפיר משני איברא דמ"מ גבי עזרה שהוא בעיר אין אנו צריכין לשום תירוץ לדעת התוס' והם דברי הירש' כמ"ש התוס' שם:

ורשות היה לו לשרוף את כסותו. ואין כאן משום בל תשחית דהפקר ב"ד הפקר ואמרי' בפ"ק דתמיד דכי הוה ר' יוחנן מטי להא מתניתא הוה בכי אמר הכי אשריהם לראשונים שאפ"ל על אונס שינה עושין דין ק"ו על אונס שינה עושין דין שלא על

שער הדלק. כתב הרב שהיו מכניסין דרך שם עצים וכו' והתוס' י"ט כתב ע"ש הראב"ה שהיו מביאין דרך שם אש של הדיוט ונלע"ד שהטעם שהוצרכו ליחד שער לזה להודיע לבני אדם שלא לאותו האש אנו צריכין שהרי האש יורד מן השמים אלא שמצוה להביא מן ההדיוט:

שער הבכורות. לשון התוס' י"ט כתב הרב ששם היו מכניסין הבכורות ששחיטתן בדרום כלומר שחיטת בכל מקום בעזר' לאפוקי ק"ק ששחיטתם בצפון דוקא ואכתי קשיא לי כל קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה והיה להם להכניסם לשם וי"ל דבכורות לכהן הן משא"כ קדשים קלים שהן לבעליהן ומש"ה נתייחד שער לבכורות ע"כ וקצת קשה דבקדשי קדשים נמי למה לא יחדו ג"כ שער לקדשי קדשים הנאכלים לכהנים להודיע שאלו נאכלין לכהנים ושער בפני עצמו לשאינן נאכלין אלא נשרפין ושער בפני עצמו לדבר שהוא כליל לאישים כמו עולה וי"ל דלקדשים קלים דנאכלין בכל העיר צריך היכירא אבל לקדשי קדשים אין צריך היכירא דכהנים לא עבידי למיטעי ודי בשער הקרבן א' שהיה בצפון:

משנה ה': ארבע לשכות וכו'. ביומא דף ט"ו רמינן מתני' דהכא אמתני' דתמיד דאמר להן הממונה צאו והביאו טלה מלשכת הטלאים וכבר הארכנו שם משנה ג' והעיקר דמדות ראב"י היא כדמוכח בפרקין דלקמן ועיי' בתוס' י"ט ובס' דרך הקדש ובמ"ש שם:

משנה ז': פשפש קטן וכו'. שער קטן בתוך שער גדול והכי קרא שמו פשפש ע"ש שמפשפשין בו את העזרה שקשה היה להם לפתוח פתח גדול בלילה והרמב"ם פי' פשפש הוא דבר קטן מפסיק מנוקב נקבים קטנים וכו' יע"ש ועיי' בפ' הנזקין דף נ"ג ובסוף איזהו מקומן דף מ"ח:

משנה ז': ובן לוי ישן לו מבחוץ. קשה דהא השומרין לא היו ישנים כל הלילה וכן הוא לשון הרמב"ם סוף ה"ל ב"ה ומעמידן ממונה א' על כל משמרות השומרין ואיש הר הבית היה נקרא והיה

אונס שינה עאכ"ו ועיי' בתוס' י"ט שכתב שיפה השיג השה"ג על הרב שכתב פ"א דשקלים שגם הכהנים היו לוקין שלא מצינו כהנים לוקין וכן נר' מלשון הרמב"ם סוף ה' בית הבחירה שאחר שכתב הא דבן לוי לוקה כתב בשחר קודם שיעלה עמוד השחר סמוך לו יבא הממונה על מקדש וידפוק על הכהנים וכו' יע"ש ואולי י"ל דס"ל להרב דאין סברא לחלק בין כהן ללוי שאם הכהן ישן על משמרתו למה לא ילקה כמו הלוי והיינו דר"א קרי ליה בתוספתא בעל הפיל ר"ל דלאו דוקא נקט מתני' איש הר הבית וכמו שדקדק מלשון זה התו' י"ט אלא היה שמו בעל הפיל דבדוק ומחפש בין על הלויים העומדין בהר הבית ובעזרה מבחוץ ובין על הכהנים השומרים בעזרה בפנים אלא דמתני' קורא אותו איש הר הבית בעבור שהיה לו מפתחות של הר הבית בידו כמ"ש המפרש ואין כוונת המפרש לאפוקי משמרות כהנים כמ"ש התוס' י"ט והא דלא הזכיר המשנה שהיה הכהן ג"כ לוקה משום דבעי למיתני והם אומרין מה קול בעזרה קול בן לוי לוקה ר"ל שהיה נשמע הקול בכל ירושלים בעבור שהקול נשמע בלילה למרחק אבל הכהן אם אירע פעם ביובל שאעפ"י שהממונה דפק על הפתח בעמוד השחר ולא שמע ומצאו ישן אעפ"י שהיה לוקה אותו לא היה נשמע בירוש' כי הוא שעת דבני אדם אינן שומעין קול הנלקה שכבר סמוך לאור היום ונר' שלא היה לוקה אלא כשמצאו איש הר הבית ישן אבל אם ישן על משמרתו בין כהן בין לוי ונעור משנתו קודם שיבא איש הר הבית לא היו מגידין לו ואפי' הגידו לו לא היה נלקה באופן שהוא דבר דלא שכיח כלל שילקה הכהן ומש"ה לא תני ליה לכהן ועתה בא לידי ס' עץ חיים וראיתי כיוצא בדברים אלו יע"ש:

משנה ג': חמשה שערים וכו'. עיי' בס' דרך הקדש דף י"ד וט"ו ומ"ש שם:

טדי מן הצפון. עיי' בת"ט:

משנה ד': שבעה שערים וכו'. עיי' בס' דרך הקדש שם ומ"ש שם:

מחזר על כל משמר ומשמר כל הלילה וכו' והמפרש כתב בריש מס' תמיד והכהנים היו שומרין על מקום גבוה כדרך שומרי עיר וכל שוערי עיר בין ביום בין בלילה לא היו ישנים ובמתני' תנן שזקני בין אב ישנים שם וזקני בית אב נר' מדברי הרמב"ם שהיו מכלל השומרין והיו ישנים אעפ"י שהם שומרין שהרי כתב שם ז"ל לא היו הכהנים השומרין ישנים בבגדי כהונה ואם נאמר דס"ל להרמב"ם שהכהנים השומרין היו ישנים ולא הלויים הוא דבר תמוה ומה נשתנו אלו מאלו ונר' ודאי דהיו חוזרין חלילה ובעת משמרתו כל א' וא' לא היה ישן ואם היה ישן היה לוקה תדע דהא למ"ד שהיו שומרים ביום ובלילה ולא היו לא יום ולא לילה הוא דבר דלא אפשר אלא ודאי כמ"ש דהכוונה כל היום היו שם שומרים ואי אפשר להיות בלא שומרין והשומרין כל א' וא' היה נזהר שלא לישן בעת משמרתו:

פרק ב משנה א: הר הבית וכו'. עיין בתני"ט שהשיג על השה"ג וכתב ז"ל אבל שגגה יצאה מלפני השליט בפ"ב כשכתב שם שאמצע הר הבית לא היה מסוכך מפני המזבח שהיה גלוי לשמים והרי אין המזבח אלא בעזרה אבל בלאו הכי ודאי שאין הר הבית מכוסה שלא היה מסוכך אלא ע"ג האצטבאות כאותה ששינו במשנה ה' פ"ק דפסחים והן בצדדים סביב לא באמצע ע"כ. ולשון הרמב"ם ריש פ"ה מה' ב"ה הר הבית הוא הר המוריה היה ת"ק אמה על ת"ק אמה והיה מוקף חומה וכיפין ע"ג כיפין היו בנויות מתחתיו מפני אהל הטומאה וכולו היה מקורה סטיו לפני מסטיו ע"כ ומדבריו אלה לכאורה נר' כמ"ש השה"ג שכולו היה מכוסה ועיין לקמן משנה ה' ולזה כתב דבאמצעו היה מגולה מפני המזבח ולא שהמזבח היה בהר הבית לא בעזרה אלא בעזרה היה המזבח והיה מכוון לאמצע הר הבית שהיה ת"ק על ת"ק באמצע הת"ק באופן שמן המזבח לכל צד היה ר"ן אמה מ"מ עיין בס' דרך הקדש דף ז'. ומ"ש עוד התני"ט וטעמא שהיה רובו מן הדרום כו' עיין בס' הגז' דף ח':

משנה ב: כל הנכנסין להר הבית כו'. כתב הרב נכנסין דרך ימין כגון הנכנסין דרך שערי חולדה שהן מן הימין מקיפין דרך שער הטדי ע"כ וכתב עליו התני"ט וקשיא לי דהא במשנה ג' פ"ק תנן דלא היה משמש כלום והרי עכשיו שמושו כמו שימושי שערי הדרום אלא שבדרום היתה הכניסה וכאן היציאה ולא עוד אלא שבדרום היו ב' שערים לכניסה וכאן זה השער היה משמש יציאת נכנסין דשני השערים. ועוד קשה דהא תנן התם דאף שני השערים מבדרום היו משמשין כניסה ויציאה וז"ל בפ"י כפי נא"י כשנכנס הנכנס משער שושן אינו הולך על שער אלא לצד שער טדי כו' ומעתה אין כאן יציאה כלל לשער טדי אלא לסימנא בעלמא נקטיה עכ"ל ז"ל. ואני אומר שאף הר"ב לכך נתכוון שהרי לא כתב שהיה יוצא בשער הטדי אלא שהר"ב ז"ל לא ניחא ליה כמ"ש הרמב"ם כשנכנס הנכנס משער שושן דהא לעיל פ"ק תנן דשני שערי חולדה משמשין כניסה ויציאה והכא תני כל הנכנסים להר הבית דרך ימין ומשמע ודאי דעל שערי חולדה קאמר לא על שער שושן דהא לעיל שם לא הזכיר כניסה בשער שושן משמע שלא היה אותו שער דרך כניסה לכל אדם אלא ודאי דעל שערי חולדה שהן בדרום שהוא ימין קתני שנכנסין דרך ימין ומשום שלא נטעם לומר שהיה יוצא דרך שער קיפינוס שהיה במערב והיה ג"כ משמש כניסה ויציאה קמ"ל שהיה צריך להקיף מהימין אל השמאל והיה עובר דרך שער הטדי שהוא לשמאל ולא היה יוצא בו אלא בשער שבא בה יצא שלא ככתוב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא ביחזקאל לעתיד לבא אלא היה מקיף כל השמאל ומשום דשער שושן לא היה משמש יציאה לכל אדם היה יוצא דרך השער שבא בו וה"ה לנכנס בשער קיפונוס שהיה מקיף כל העזרה לצד ימין והיה יוצא בו אלא משום דרוב התשמיש היה בדרום נקט כל הנכנסין בדרום באופן דהא דתנן לעיל דשערי חולדה ושער קיפונוס משמשין כניסה ויציאה פירושו דבשער

שהיה נכנס בו היה יוצא כנלע"ד כוונת הרב ועיין בס' דרך הקדש דף ח':

משנה ג: לפנים ממנה כו'. עיין בתוס' י"ט כי האריך בזה ועיין בספר דרך הקדש דף יו"ד ועיין מ"ש פ"ק דכלים:

משנה ה: נשים כו'. כתב התי"ט ע"ש ראבי"ה מצאתי נקוד העי"ן בסגו"ל וכן נראה דשם דבר הוא לשון עזרה דבפ' תפלת השחר ירושלמי מפרש עזרה שמשם עזרה כלה לעולם ע"כ וכיוצא בזה כתב הרד"ק בערך עזר וז"ל ודלתות לעזרה הוא החצר שנאספין בו ישראל בב"ה להתפלל שם והקב"ה שומען ועוזרן לפי נקראת עזרה כי כל הבא להתפלל שם בלב שלם נעזר ב"ה אלקיו ע"כ:

הצרות קטורות: עיין ברד"ק ערך קטר:

אמר ראב"י שכחתי כו': מוכח בגמ' דיומא דסתם מתני' דמדות ראב"י היא עכ"ל הר"ב ז"ל ומהני מתניתא דפרקין דסיימינן להו מוכיח לה דאי אמרת בשלמא סתמא דקתני וכותל מזרחי נמוך כדי לראות ממעל לו דרך שערי עזרת נשים עזרת ישראל את חלל פתח ההיכל ראב"י היא דאית ליה מעלה יתירה כדתני הכא ראב"י אומר מעלה וגבוהא אמה כו' וגובה קרקע ההיכל גבוה מקרקע התחתון עשרים אמה ור"ש חצי עם כל הני מעלות דמני תנא לעיל ועם ההיא דפ' המזבח דלקמן דקתני בין האולם ולמזבח כ"ב אמות וי"ב מעלות היו שם רום מעלה כו' היינו דאיכסי ליה פתח התחתון בגובה קרקע ההיא אלא אי אמרת רבנן הרי לא עלו במעלות אלא י"ט וחצי ופש ליה פלגא דאמתא דמתחזי ליה פתח ההיכל בגויה לכהן שבהר הזתים:

משנה ו: פספסין. כתב התי"ט אפשר שלא היו אלא כשיעור פס יד לכך נקראת פספסין כאותה ששנינו במ' נגעים פי"א משנה זו ומ"ש הר"ב ראשי קורות בולטות כו' א"כ אין איסור נטיעת עץ בעזרת ישראל והיו ראשי קורות בעזרת ישראל מגיעות עד מקום עזרת הכהנים וכההיא דפ' דלעיל משנה זו בבית המוקד ומסתייע לדברי הראב"ד שהבאתי בפ' אחרון משנה ד' בד"ה אבא שאול כו'

כפי המובן בתחלת לשונם אבל שם כתבתי שיש סתירה בדבריהם ע"כ ועיין מ"ש שם ובס' דרך הקדש:

שער העליון. שער הנשים. שער השיר. עיין מ"ש התי"ט על השערים הללו:

פרק ג משנה א: כמין גאם. עיין בתי"ט ומ"כ אפשר דנון הפוכה היא נן פשוטה:

חוט של סיקרא חוגרו. בזבחים דף נ"ג ובמנחות דף צ"ו והתם בזבחים ילפינן לה דאמר קרא והיתה הרשת עד חצי המזבח התורה נתנה מחיצה להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים:

משנה ג: וכבש היה בדרומו של מזבח. זבחים דף ס"ב מייתי לה תנא דכבש בדרום מקרא דכתיב ביחזקאל ומעלותהו פנות קדים כל פונות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין למזרח ומהאי קרא לא שמעינן אלא שיהו פניות של מזבח למזרח דלא תימא למערב ויהא כבש בצפון ומדאשכחן בים שעשה שלמה דקא חשיב ואזיל דרך ימין מצפון למערב וממערב לדרום לדרום דכתיב ג' פונים צפונה וג' פונים ימה וג' פונים נגבה וג' פונים מזרחה וכשאתה מקיף שום דבר ופניך אליו ואתה סובבו מצפון למערב לימינך אתה הולך שמעינן דכל פונות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין וכבש היה נמי בדרומו של מזבח עיין ס' דרך הקדש דף כ"ב ע"ב:

רבובה: עיין בפירוש הרב ז"ל ובתוספת יום טוב ובספר עץ החיים:

משנה ד: אחד אבני הכבש וא' אבני מזבח. כ' הרמב"ם פ"א מה' ב"ה כל אבן שנפגמה כדי שתחגור בה צפורן כסכין של שחיטה ה"ז פסול' לכבש ולמזבח שנ' אבנים שלמו' תבנה את מזבח ומהיכן היו מביאין כו' יע"ש ויש לתמו' על התוס' פ"ק דחולין שהק' אנה ימצאו אבני' בלא פגימה כו' יע"ש והלא משנה ערוכה היא וחופרין למטה מהבתולה ומביאין משם אבנים שלמות ואיך נעלמה מהם ז"ל משנה הלזו עד שהוצרכו להביא ההיא דפ' איזהו מקומן ועוד קשה כמ"ש הם ז"ל

בם שהשמיר אין עושה אותן חלקות שלא תחגור בהן צפורן מהאי דאמרינן בפ' עגלה ערופה ת"ר שמיר שבו בנה שלמה את ב"ה שנא' והבית בהבנותו אבן שלימה מסע נבנה דברים ככתבן דברי ר"י ואם איתא שהשמיר לא היה עושה אותם חלקות כדי שלא תחגור בה צפורן הא לא הוו שלמות והכתוב הקפיד לומר אבן שלמה ועוד דהתם אמרינן גבי אבני אפוד אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והם נבקעות מאיליהן כתאנה זו שנבקעת ואינה חסרה כלום ואם איתא שהשמיר לא היה עושה אותו חלקה כדי שלא תחגור צפורן הרי זה חסרון ולא קרינן בהו במילואותם אעפ"י שאינן חסרין בעצמותם ופשוטן של דברים שהיו נבקעות מאילינן בלי שום חסרון הכי משמע ומה מהכריחו הם ז"ל מההיא דאמרינן בפ"ד דמס' ע"ז נינסיריננו פ"ל לעשות בלי פגימה לא תניף עליהם כתיב והשתא ליעבדו ע"י שמיר אלא ודאי שמיר אין עושה אותם חלקות שלא תחגור בהן צפורן ולא קרינן בהו אבנים שלימות נראה דאין זה ראייה דכיון שחרב בית ראשון בטל השמיר כדמשמע התם פ' עגלה ערופה ולדבריהם ז"ל ע"י שמיר לא קרינן בהו אבנים שלמות אבל ע"י נסירה קרינן בהו אבנים שלמות דהא התם בתחלה קאמר הש"ש ניתבירינהו אבנים שלמות קאמר רחמנא והדר פריך נינסירינהו משמע בהדיא דע"י נסירה שפיר הוו שלמות יותר מע"י שמיר וא"כ היכי אמרינן התם גבי אבני אפוד ואין מסרטין אותם באיזמל משום שנא' במילואותם אלא מראה להם שמיר מבחוץ והלא אדרבה טפי הוא עדיף ע"י נסירה מע"י שמיר דע"י נסירה אפשר להיות חלקות שלא תחגור בהן צפורן והוא שלמות וקרינן בהו שפיר במילואותם יותר מע"י שמיר שאינן עושה אותם חלקות שלא תחגור בהן צפורן דלא קרינן בהו במילואותם אלא דמילואותם משמע שלא יהו חסרות כלום אפ"ל פחות מחגירת צפורן ולהכי קאמר שלא היו מסרטין באיזמל דמ"מ אי אפשר

שלא יחסרו כל שהוא אבל ע"י שמיר אינן חסרין כלל והיינו מילואותם דקרא וכן משמע מדברי רש"י שם שכתב במילואותם שיהיו שלמות שלא יחסרו מהן כלום ע"כ ודברי התוס' צ"ע:

משנה ד: ומלבנין אותם כו'. לשון הרמב"ם שם ומלבנין את המזבח פעמי' בשנה בפס' ובחג וכשמלבנין אותם מלבנין במפה אבל לא בכפיס של ברזל שמא יגע באבן ויפסל ע"כ ולמדנו מדבריו דר' אינו חולק על ת"ק אלא במאי דקאמר שזה היה בכל ערב שבת אבל מ"מ מפרש הוא דברי ת"ק דלבון זה לא היה ע"י כפיס כי אם ע"י מפה וכולה מילת' היא דברי ר' ועיין בפ"ל הרב והראב"ד שם בהשגות כ' וכשסדין אותו לא היו סדין אותו אלא בכפיס של עץ וכן מכל העזרת ומכל הלשכות שהן קדש ע"כ והנה ראשית דבריו איני יודע מה מלמדנו והלא ליבון וסידו שניהן דבר א' הוא ועוד לשכות ועזרות מאן דכר שמייהו וכבר הוקשה כן למרן ז"ל שם ואולי י"ל דכיון דקרא לא כתיב אלא מזבח ואנן אמרינן א' אבני מזבח וא' הכבש ה"ה לשכות ועזרות ומדרבנן למעלה בעלמא וזה דוחק כמבואר ועוד דהא תנן שהמזב' וכו' משמע דמזבח דוקא והא דמשוינן כבש למזבח מפני ששניהן כגוף אחד הם ועוד דאפשר דמריבין ליה ממלת את דכתיב אבנים שלמות תבנה את מזבח וכיון שהן שוין לענין ל"ת לא תבנה אתהן גזית ולפ"ז אין להביא ראייה מכאן שהכבש שוה למזבח לכל דבר איברא דכבר מצינו ששוה לדברים אחרים כמ"ש בדברי המפרש ז"ל אמנם יש ג"כ דבר שאינו שוה לו ואין כאן מקום להאריך בזה:

משנה ה: הטבעות היו כו'. וג' סדרים היה לכל א' וא' של הרבעין כתב ראבי"ה פ"ל בג' הצדדין קבועין האונקליות למזרח לצפון ולדרום אבל לא לצד מערב שלא יתהפכו המפשיטין אחוריהן לקדש הקדשים עכ"ל ז"ל:

על שלחנות של שיש. עיין בתוספת יום טוב ע"ש ראבי"ה ז"ל:

משנה ו: הכיור כו'. בין האולם ולמזבח כו'.

עיינ בפ"י הר"ב ז"ל וה"ג רום מעלה כו' יע"ש וכן הר"ש ז"ל אלא שפירש בגוונא אחרנא והוא עצמו ז"ל כתב ואין הדבר נר' לי ואף רבינו לא עמד במדה זו אבל הרמב"ם גריס ושלחה חצי אמה ופי' מתני' בדרך אחרת יע"ש וכן ג"כ כתב בפ"ו מה' ב"ה ומוהריק"א נר' שהסכים לגירסת הר"ב ולפירושו דהא תנן לעיל בפ' הר הבית כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה חוץ משל אולם הרי שמעלות האולם לא היו במדה זו:

משנה ז: פתחו של אולם כו'. של מילה. של

אילן שגדלין בו עפצים הר"ב ז"ל וכן נר' שפירש הרמב"ם בפ"א וגם הערוך בערך מל ועוד כתב בערוך והשונה של מלת טועה הוא אבל הר"ש כתב ולי נר' לשון כלי מילת בצירוי המעיל וכתב התי"ט פי' הר"ב ז"ל של אילן כו' ולא עבר משום לא תטע לך אשרה כמ"ש משנה ג' פ"ק דתמיד וכן בסוף מכילתין דלא אסרה תורה אלא דומיא דנטיעת עץ שהוא בולט וזהו שהרמב"ם בפ"א מה' ב"ה כתב ואין בונין בו עץ בולט ע"כ:

התתחונה עודפת כו'. עיין בתוס' מנחות דף כ"ח:

משנה ח: וכלונסות של ארז. עיין בתי"ט:

וישררות של זהב היו קבעות בתקרת האולם ותלויות למטה באולם שאוחזין בהן פרחי כהונה ומפסגין ועולין ליהנות בהדר העטרות שעשה חלם וחביריו בימי חגי זכריה ומלאכי בחלונות עליית האולם לנוי וליופי כעין שעושין השרים לטיול ולתענוג ורואין את העטרות שבחלונות שנאמר והעטרות תהיינה לחלם כו' כצ"ל וקשה מהא דאמרינן בפ' כל שעה איכא דאמרי קול ומראה וריח אין בו משום מעילה אבל איסורא איכא יע"ש וע"ש בתוס' ז"ל וצ"ע:

גפן של זהב כו'. עיין בתי"ט שלש מאות כהנים אמרו בגמ' דברו חז"ל לשון הבאי וכמ"ש הר"ב ז"ל דלאו דוקא שלש מאות כהנים ולא נתכוון ר"א בר צדוק אלא להודיע שזהב הרבה התנדבו שם

ע"כ ובהגדה אמרו בשעה שאלו שבשדה נותנין פירות אף אלו נותנין פירות דרך נס ולפ"ז יתכן שהוא כפשוטו ועיין עוד שם ובתי"ט. ומ"ש המפרש לתמיד דלאו דוקא שלש מאות שאם היתה טעונה כ"כ שצריכה שלש מאות כהנים תשבר וכ"כ לא היו ממתנין אין דבריו מוכרחין דהא מודלית היתה ע"ג כלונסות ולמה תשבר. וגם מ"ש וכ"כ לא היו ממתנין אין זה מוכרח כ"ש לפי האגדה הנז' שהיה דרך נס:

פרק ד משנה א: פתחו של היכל כו'. פי' הר"ב

ז"ל דלסוף אמה חצונה של עובי הכותל היו הדלתות החצונות יע"ש ולפ"ז נמצא אותו אמה מגולה ואי לאו דמסתפינא הוה אמינא דהא דקתני סיפא חצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן לאו לר' יאודה לבד איתא לדבר זה אלא גם לת"ק הכי איתא שהיו שם ד' מזוזות כל א' מהן חצי אמה ב' לצד חוץ וב' לצד פנים ולסוף עובי המזוזה שהוא חצי אמה היו קבועות הדלתות וכל דלת היתה ה' אמות לת"ק באופן שהיה מגיע עד המזוזה של צד פנים שהיה חצי אמה ולא היה מגולה מחלל הפתח כלל מעובי הכותל כי אם ב' המזוזות א' לצד חוץ וא' לצד פנים שאין המזוזות נקראים בשם כותל וגילוי ב' המזוזות זהו ניוי של בית ולת"ק הדלתות שבפנים היו קבועות בסוף עובי המזוזה שבפנים ונקפלות ומכסות לה' אמות שבפנים לבית הסמוכות להן ולר"י היו קבועות הב' דלתות של צד פנים בתחלת עובי המזוזה של צד פנים וב' דלתות הנקפלות הווי להו בין שתיהן ה' אמות ונוגעות זו בזו והיו מכסות עובי הכותל שהוא ה' אמות וחצי אמה מזוזה מצד חוץ וכן מצד פנים היא מגולה כי כן דרך המזוזה להיות מגולה והוא תפארת לבית ולר"י לא היו נקפלות לפנים לבית אותם של צד פנים כמו לת"ק אלא נוגעות זו בזו היו בעובי הכותל וכפלן היה נוגע זה בזה וב' הדלתות היו נראות כא'. וביאור שם היכל ושם דביר עיין בתי"ט:

משנה ב: שני פשפשין היו לו לשער הגדול.

שער הגדול נקרא פתחו של היכל ואעפ"י שפתחו של אולם כפלים ממנו כדתנן בפ' דלעיל פתחו של אולם גובהו מ' אמה אפשר שלפתחו של היכל קראו שער הגדול למעלה שהיא יתירה א"נ מפני שיש בשני צדדיו ב' פתחים קטנים קראוהו שער הגדול כנלע"ד עכ"מ. ובתי"ט לשער הגדול בערך ב' פשפשין שבצדו נקרא הוא הגדול ולא בערך שאר השערים שהרי שנינו בפ"ב כל הפתחים והשערים שהיו שם גובהן כ' ורוחבן יו"ד אמות חוץ משל אולם ושל אולם גדול מזה כדתנן סוף פ' דלעיל אבל עכשיו מצאתי שכתב הראב"ה ומפני גדול קדושת ההיכל נק' שער הגדול כדאמרינן והנהר הגדול נהר פרת קרב לגבי דיהנא וגם בספרי ובמ' שבועת ואין לומר שמפני הב' פשפשין נקרא גדול שהרי שער ניקנור ג"כ היו לו ב' פשפשין ותו שהפשפשין היו רחוקין מן שער הגדול כדאמר בא' נכנס לתא והתאים היו מחוץ לחומת ההיכל כדחשיב התא שש וכותל ההיכל ה' נמצא שרחוקין היו ונקרא גדול כדפרישית עכ"ל ועיין מ"ש התי"ט סוף פ"ב ע"ש ראב"ה ז"ל גבי שער העליון ונראה דכדי לתת היכר ביניהן קראו לזו שער העליון ולזו שער הגדול ולזו שער הגדול אעפ"י ששתיהן עליונים וגדולים במעלה לפי ראב"ה:

שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו כו'. אבל פשפש שבצפון היה פותחו ע"י חור שאצלו שתוחב בו ידו עד השחי וכופף ידו בפנים וגם פותחו ע"י מנעול אחר שבו שנפתח לאלתר בלי טורח עכ"מ:

משנה ה: וראשי פספסין מבדילין.

לשון התי"ט תמהני למאי דכתבתי פ' בתרא דשקלים משנה ד' דב' פרוכות מבדילות בעליה ומשמיה דרב איתמר בגמ' וליכא למימר דתנאי היא דלא אמרינן רב תנא הוא ופליג אלא מפני הדחק ועוד שמצינו להרמב"ם דפסק משנתינו בפ"ד מה' ב"ה ופסק נמי לדרב בספ"ט מה' כלי המקדש גם הרר"ש בפ"י הביא אמתני' דהכא הא דרב וכאלו בא להוסיף ולא

לחלוק וא"כ קשה תרתי ל"ל ואם בעלייה צריך תרתי למה לא כן בדביר למטה וניחא לי בהא דתניא במ' פסחים דף פ"ו אבא שאול אומר עליית בית קה"ק חמורה מבית קה"ק דבית קה"ק כ"ג נכנס לו פעם א' בשנה עליי' בית קה"ק אין נכנס לה אלא פעם א' בשבוע וא"ל פעמים וא"ל פעם א' ביובל לידע מה היא צריכה ומעתה הואיל והיא חמורה עבדי נמי פספסין כדי שיכירו עולי עליה שקדושת עלית קה"ק חמורה ולא יכנסו לה אפי' פעם א' בשנה ע"כ ועיין עוד שם:

בתיבות. לשון ראב"ה ונר' שתיבות היו פרוצין לרוח א' במקום שהיה להם לבנות אצל החומה והג' צדדין סתומין ואצל החומה אין דרך להסתכל ימין ושמאל ע"כ וז"ל רש"י פ' כל שעה דף כ"ו והא הכא דלא אפשר שלא ירדו לתקן ואפ"ה צריך לתת אותם בתיבות שלא יוכלו להסתכל אנה ואנה דילמא מכווני ליהנות ואסיר ע"כ. וקשה דהא סוף סוף לאחר גמר מלאכת עצמן דילמא מכווני ליהנות ממנה וא"כ אדרבה תיפשוט מהכא דהיכא דלא אפשר ומכווני שרי. ולכן אני אומר שהיה לאותן תיבות דלתות ותיכף ומיד שגמרו מלאכתן היו סוגרין הדלת דלאו ברשיעי עסיקינן אלא חששא בעלמא הוא משום שלבו נוקפו לראות צורה נאה והכא דעבדי להו היכירא רמו אנפשייהו ולא מיכווני. ועוד י"ל שבדבר שהוא עצמו עשאה אין זה חדש אצלו ואינו נהנה בראייתו:

משנה ו: והיכל. כתב התי"ט אעפ"י ששם היכל הונח על מה שלפני בית קה"ק ונקרא בכתוב קדש או אהל במשכן אבל חז"ל על צד ההשאלה רגילין לקרות לכל הבנין גם יחד בשם הפרט היכל ע"כ:

כלה עורב. טס של ברזל חד כמין סייף זהו פי' הרר"ש ורש"י בערכין דף ד (ו) ועוד פרש"י שם כלה לשון מגרש את העורבים כמו כלה דידיבי כלה פרוחי דאמרי בגמ' נדה שהיה מגרש הזבובין ממטתו בשעת תשמיש משום צניעות דאסור לשמש מטתו בפני כל חי ע"כ ועוד יש לו לרש"י פי' אחר וכתבתיו בס"ד מ"ד פ' בתרא דמנחות

והרגמ"ה פ"י כלה עורב לוח של ברזל שהוא אמה על אמה ומלא כולו מסמרים ומשימין אותו בראש גג המקדש והגג משופע למעלה כמין (כובע) ושם בראשו היה עושה כלה עורב שמכלה העורבים שלא ינוח לשם שלא יטנף הגג ע"כ ובערוך פ"י שעשו צורה להבריה בה מגג ההיכל כדרך שעושין עכשיו שומרי זרעים וקראו אותם כלה עורב. ועוד כתב בערוך מקדש ראשון ששכינה שרויה בו לא היו צריכין כלה עורב שלא היו עורבין פורחין אבל במקדש שני שלא היתה קדושתו כקדושת ראשון הוצרכה לכלה עורב שמא ישליכו שם דבר טמא ע"כ ועיין במס' שבת דף ק"ו ושם כתבו התוס' דליתא לפ"י הערוך דבמועד קטן מוכח בהדיא שהיה במקדש ראשון כליא עורב אבל בפ"ג דמנחות דף ק"ז כתבו על קושיא זו ושמא תחלה עשו כליא עורב שלא היה יודע אח"כ כשידע קדושתו שמטן ע"כ וקשה דמ"מ מאי פריך הש"ס ולישייר בכליא עורב ודילמא היה יודע שלמה המלך בחכמתו קדושת הבית שלא היה צריך לכליא עורב ועיין בתוס' דערכין דף ו' וי"ל דמ"מ אין ראוי לסמוך על הנס:

פרק ה משנה א ב ג ד: כל העזרה כו'. עיין בס' דרך הקדש ומ"ש שם:

וכבש ששים ושתיים. עיין בת"ט:

מן הטבעות ולשולחנות ד' כו'. מפרש הרמב"ם בפ"ה מה' ב"ה דה"פ מן הטבעות למחצית השולחנות ד' ומחצית השולחנות לננסין ד' שכך כתב שם מקום השולחנות ח' אמות ועיין בת"ט: והמותר בין הכבש ולכותל פ"י הרמב"ם י"ב אמות וחצי לבין הכבש ולכותל וי"ב וחצי למקום הננסין וכן פ"י ה"ר שמעיא ז"ל ועיין בת"ט שהאריך בזה: **שש לשכור כו'. יומא דף י"ט** וכתבו שם התו' לשכת המדיחין ששם מדיחין קרבי קדשי' הא דאמרינן לעיל דשולחנות היו בעזרה להדיח עליהן הקדשים וכדכתיב בהדיא ביחזקאל וי"ל דבשר קדשים מדיחין על השולחנות אבל קרבי קדשים שיש בהן פרש ומאיסי מדיחין אותם בלשכת

המדיחין ע"כ. עוד כתבו ז"ל לשכת בית הפרוה וא"ת מ"ש דכי תנא להו ברישא נקט לשכת המלח ולשכת בית הפרוה ולשכת המדיחין וכי מפרש להו מפרש לשכת המדיחין והדר לשכת הפרוה וי"ל אי הוה מפרש לשכת בית הפרוה ברישא היכי ליתני ועל גגה היה כ"ג טובל כו' ואכתי לא קתני היכי סליק להתם להכי תנא לשכת המדיחין ברישא ומשם היתה מסיבה לגג בית הפרוה אמנם ראיתי במס' מדות לשם מפרש לשכת בית הפרוה ברישא כי סידרא דרישא וגם במקצת ספרים שלנו יש בהן כך וכמו כן בכאן עכ"ל ז"ל:

לשכת הפרוה שיהיו מולחין עורות קדשים. ולכך נקראת פרוה ע"ש עורות הפרים שבה דומיא דחברותי' שנקראו ע"ש מעשיהן וזכר לדבר זה פרוים שדומה לדם הפרים אבל בית טבילה שעל גבו פרוה מגושה בנאה ה"ר שמעיא ז"ל. **ועל גגה היתה טבילה.** מי מעיין היו לשם ברומה רש"י.

לשכת העץ. לא של עץ היתה אלא מפני שהניחו בה עצים אי זה פעם נקראת כך דאל"כ למה נשתנה לשכה זו לעשותה של עץ יותר משאר לשכות מרן פ"א מה' ב"ה.

לשכת הגולה. כמו וגולה על ראשה וכמו גולת הזהב רבינו יהונתן הכהן ז"ל פ' בתרא דעירובין.

לשכת כ"ג. היא לשכת פלהדרין וב' לשכות היו לו לכ"ג לשכת פלהדרין ולשכת בית אבטינס א' בצפון וא' בדרום והתם ביומא אמרינן לא ידעינן הי בצפון והי בדרום ומסתברא דלשכת פלהדרין בדרום כו' ודחינן לה התם כו' יע"ש ועיין בהרמב"ם פ"ה מה' כלי המקדש.

אתורי שתייהן. אחר לשכת הגולה ואחר לשכת הגזית וגג שלשתם היה שוה למעלה.

בור הגולה. מים מתוקין לשתייה ואמת המים להדחה ה"ר שמעיא ז"ל ועיין בכל זה בת"ט באורך ועיין בס' דרך הקדש ומ"ש שם.

וכך היו אומרים ברוך המקום כו'. לשון הרב בת"ט ע"ש דלשכת הגזית נקראת מקום שעליה

נאמר מן המקום אשר יבחר וגו' כדתנן במשנה ב' פ"א דסנהדרין ולפיכך היו מכנין עכשיו הש"י וי"ת בשם מקום לומר שהוא המקום האמתי המגביל עולם ומלואו בכחו ית' אמנם לא הגבלת מקום שלכך חזרו ואמרו ברוך הוא להורות זה שאעפ"י שאמרנו והגבלנוהו בשם מקום ע"ש שהוא מקומו של עולם הנה ברוך הוא מלהזכירו כן ע"ש הגבלת מקום כי אם מצד שהוא חיי העולם ומקיימו כנ"ל עכ"ל הז"ל. בילא"ו יילא"ו (ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ימלוך ה' לעולם אמן ואמן):

הרמב"ם פ"א מה' ב"ה

כתב הרמב"ם כיון שנבנה המקדש בירוש' נאסרו כל המקומות כו' ואומר זאת מנוחתי עדי עד. וקשה דהא קי"ל כר"י דאמר מנוחה זו שילה נחלה זו ירוש' דלא כר"ש דאמר מנוחה זו ירוש' וכתוב זאת מנוחתי עדי עד ולא כתנא דבי ר' ישמעאל אליבא דר"ש דס"ל זו וזו ירוש' ומאי מנוחה מנוחת ארון כדאיתא פ' פרת חטאת יע"ש וצ"ע:

פ"ב כתב הרמב"ם סוף דין וגובה מקום המערכה י"ח טפחים נמצא חצי גובה המזבח כ"ט טפחים מסוף הסובב ולמטה. ע"כ ועיין בכ"מ וצריך ישוב:

שם כתב הרמב"ם וחלון היתה במערבו של כבש ורבוה היתה נקראת ע"כ. וכתב הכ"מ ולשון רבוהה פ"ה ה"ר עובדיא ז"ל שהוא כמו נבובה כלומ' שהיתה חלולה ע"כ ולא ידעתי למה החליפו הרי"ש בנו"ן והם מב' מוצאות לכן נלע"ד שהוא מלשון רבב ע"ש שתמיד היתה מלוכלכת מחמת פסולי החטאות שבה ומלוכלכת בדמים היתה מחטאת העוף וכן מצאתי אח"כ בס' עץ החיים ועיין בערוך ערך רבב. או ע"ש שנותנין שם דבר הנפסל וכל דבר שנפסל ונמאס נקרא רבב כמו היו מוכרין רבב ע"ש בערוך. א"נ ע"ד סגי נהור היו קורין אותה רבוהה והוא לשון רבנות ששרשו רבב כמ"ש הרד"ק ערך רבב יע"ש:

פ"ג כתב הרמב"ם מזבח הקטרת היה מרובע אמה על אמה ע"כ. וכתב הכ"מ בפ' שתי הלחם ובפ"ק דעירובי אמרינן דהוי אמה בת ה' טפחים ואיני יודע למה השמיטו רבינו ע"כ ולעיל גבי שולחן פסק הרמב"ם כר"מ דאמר אורכו י"ב טפחים ורוחבו ו' טפחים ואמרינן דר"מ דס"ל האמות היו בינוניות וכתב הכ"מ דהרמב"ם פסק כר"מ מפני ששינו שם דאבא שאול ס"ל כוותיה:

פ"ז כתב הרמב"ם כל שהשלים עבודה ונסתלק לו אינו יוצא ואחוריו להיכל אלא מהלך אחורנית מעט מעט ומהלך בנחת על צידו עד שיצא מן העזרה. וכתב הכ"מ ומ"ש בנחת איני יודע לו טעם ובכלל מעט מעט הוא ע"כ ונר' שהן ב' עינינים מעט מעט היינו עקב בצד גודל כי דרך המהלך לאחוריו ומהלך בנחת היינו שלא ימהר פסיעותיו ונלע"ד דה"ה העולה לפתיחת שערים במעלות ראוי ג"כ שירד לאחוריו ובנחת ומ"ש הרמב"ם לקמן וכל הנכנס לעזרה והלך בנחת כבר פירש הראב"ד דהיינו שלא ילך דרך הדיוטות:

שם כתב הרמב"ם בשעה שנכנסין כו' עד לא מצאו לויים יכנסו ישראל כו'. יע"ש ועיין בכ"מ עד ומפרש בסוף עירובין כו' ועיין בתוספתא ובלשון הרמב"ם וצריך ישוב:

שם כתב הרמב"ם וכל הנכנסין להיכל לתקן יכנסו בתיבות כו'. יע"ש וכתב הכ"מ ויש לתמוה דמשמע ממתני' שדוקא בקה"ק אמרו לא בהיכל ורבינו שכתב בהיכל מנין לו ע"כ. ואני הדל לא ידעתי מאי קשיא ליה דהא הרמב"ם כתב בתחלת דבריו בשעה שנכנסין הבנאין לבנות ולתקן בהיכל כו' והיינו מדברי התוספתא ומסיים בה אם אין שם תיבות כו' הא קמן שאף בהיכל ומתני' רבותא אשמועינן דאפילו בקה"ק הותר ליכנס בדרך זה ולא נימא דבקה"ק לא יכנסו כלל אפי' ע"י תיבות:

חידושי מהרי"ח

פרק א' מ"ב במשנה איש הר הבית כו'. נ"ל
שבכל משמר ומשמר היו הרבה לויים והיו מחלקים הלילה לכמה חלקים וכל אחד ואחד אינו ישן בחלקו כדרך שומרי המלכים דאלת"ה קשה חדא דזה אי אפשר שלא ישן כל הלילה ועוד שהרי בפ"י נאמר במשנה ט' בן לוי ישן לו מבחוץ וגם הכהן נתן כסותו וישן וקאי על השומר [ע"י במס' תמיד פ"א מ"א ופרחי כהונה איש כסתו בארץ לא היו ישנים בבגדי קודש וע"י רע"ב שם ד"ה איש כסתו בארץ וכו' כדרך שומרי חצרות המלכים] אלא ודאי כמו שכתבתי ואם ישן בחלקו אזי היו לוקין אותו וק"ל:

מ"ג תי"ט ד"ה קופיננוס כו' ואינו מקיף כו' עכ"ל. אמת הוא חושבנא בעלמא אפ"ה נראה ליתן טעם למה אינו חושב דרך ימין ונראה דמתחיל מן הדרום משום ששם היו שני שערים וגם עיקר תשמיש ואח"כ מסבב בכדי שיסיים בשער המזרח ששם היו עיקר ההתחלה שפתח ההיכל היה במזרח משא"כ אם היה חושב דרך ימין היה מסבב עד שבא לפתח מערב שהוא מאחוריו כנ"ל ודו"ק:

פרק ב' מ"ג תי"ט ד"ה שהיו כו' מוטות זו על זו כו' עכ"ל. בפ"א משנה ג' הביא הרב תי"ט בשם ראב"ה בריש כו' ע"ש ולכן נקרא טרי פ"י מוצב

עכ"ל וכתב [הרב תי"ט] ולא הבינותי כו' ע"ש ותורה היא ונראה לי (דה"פ) דהיו מאבנים מוטות כזה: דהיינו א' הוא ראשה וב' ג' הוא אסקופה נמצא היו לשער הזה

ג' זוית דהיינו למטה ב' ולמעלה א' משא"כ אם היה למעלה משקוף היו לה ד' זויות ב' למטה וב' למעלה [וטרי] הוא שלש בלשון רומי וזה שאמר הרב ראב"ה ולכן נקט ורי פירוש מוצב כלומר שהשני [היינו המשקוף] אינו מציבם [רק השני

אבנים עומדים בעצמן] לאפוקי אם היה משקוף עליהם היה המשקוף סובב [את שתי המזוזות והוא ה' מעמידן וק"ל] אבל כאשר ציירתי אז האבנים של השער היו עומדים [מעצמן וכנ"ל] ומצאמי און לי בפ' י"ב נגעים [מ"א] בית טריגין פ"י בעל ג' זוית [וע"ש ברע"ב שפי'] שלש בלשון רומי טרי וגם במכשירין פ"ו משנה ב' הטרגיס ע"ש בתוס' [יו"ט ד"ה הטרגיס] וכאשר נזכה אי"ה לבנין העתיד (בכולם) [כ"ב] אז נראה הציור ואף בלא האסקופה התחתונה יש כאן ג' קצוות א' למעלה וב' למטה:

חידושים מר' שמעון טרויב

פרק א' מ"ט יוצא והולך לו בטדי. נ"ל דזהו
אליבא דכ"ע וגם אולי סתם משנה דתמיד. בא וישב לו אצל אחיו הכהנים מצי אתיא אף לראב"י. ולכ"ע המסיבה דחיל ודבירה לא ה' לו פתח רק לבית המוקד וע"כ ה' חוזר וממתין עד שהשערים נפתחים. רק דלא ה' רשאי לצאת דרך הפתח שה"ל לבית המוקד לקדש דרך העזרה. אחר שהי"ל לבה"מ פתח לחיל ג"כ וזהו הטעם שה' יוצא דרך טדי שהוא השער הסמוך ומכוון נגד ביה"מ וזהו כוונת הגר"א שהוא דבור המתחיל:

פרק ג' מ"ו ושלחה אמה. ביומא ט"ז א' גריס
חצי אמה וע"י כ"מ:

פרק ד' מ"ג ובקרן מזרחית צפונית ה' ה' פתחים. ע"י תוי"ט מה שנתקשה בזה לדעת הרמב"ם. וז"ל פ"ד הי"א מהל' בה"ב ה' פתחים ה' א' לתא מימין וא' לתא שע"ג וא' למסיבה וא' לתא שיש בו הפשפש וא' להיכל. ונ"ל פירוש. דנראה דכל התאים הפתחים שה' בין תא לחבירו ודאי היו באמצעיתן. שלא ירבה הדרך להצריכים להשתמש בסופן. וביתר התאים שנדבר על העומד בהתא ופניו לפניו שהוא למערב ימינו הוא הצפון ושמאל הוא הדרום ובתא הזה הוא מדבר על העומד בו ופניו לפשפש כדאיתא וא' לפשפש. וע"כ שינה בו הלשון וקרא הפתח של כותל ההיכל ימין

כנסת ישראל

פ"ד מ"ג המשה תאים. נל"פ דכולם סמוכים במשך הכותל ומסיבה משפע ועולה מצפון לדרום בדדרום ע"ג הורדת המים תדע מדחשיב במ"ז במדת רחבו בקרקע רק תא אחת וגם חשיב שם מסיבה רק בצפון ובדרום רק הורדת המים אף דגם מסיבה בדרום כמ"ה:

לחם משנה

פרק א' א' שומרים. י"מ ליל ויום:

מבחוזן. אלו ואלו מבחוזן הרר"ש:

ג קיפונוס וטדי. י"ל ע"ש האומנין נקראו כמו שער נקנור:

ד שער הבכורות. נ"ל ע"ש שהיו מכניסין שם הביכורים לכהנים ולא מפני ששחיתתן שם דא"כ מ"ש משאר קדשי קלים וכמו שער הדלק ע"ש החנסה בלבד ורע"ב פ' שער הבכורות ושחיתתן בדרום ששם היו נותן מיד מתנ' א' כנגד היסוד כדתנן פ' איזהו מקומן ע"ש בפ' רע"ב וטעמא נ"ל כי כן דרך כל שירי הדם חיצונות נשפך ביסוד דרומית כדתנן לקמן:

ט ושלשלת שמפתחות. פ' שלשלת היה למטה בצד הפנימית של טבלא:

פ"ב א הר הבית. הר המוריה שהמקדש בנוי עליו.

רובו מן הדרום. י"מ רובו של בנין בדרום ההר כו':

מקום שהיה רוב מדתו שם היה. הרב' לשכו' בנוין ושם רוב תשמישו:

ב החיל עשר אמות. י"מ גבוה חומת החיל היתה עשרה אמו' כדכתי' ויאבל חיל וחומה והסורג היה מקיף בין החיל וחומת העזר' להתיר טלטול בשב' כדתנן ספ"ה דפסחי' יצאה כת הראשונה וישבה לה בהר הבית פ' בין החיל והסורג השני ישבה בחיל כו' וחומת הר הב' לא התירה טלטול דהוי מוקף ואח"כ פתוח הכ"מ בשם הרא"ש:

ופירש על השמאל שהוא למסיבה העומד ופניו לפשפש שהוא המזרח. הרי התא שבכותל ההיכל לימינו. והתא שבמסיבה לשמאלו. והוא ב' הפתחים שהי' בכל התאים באמצען מתא לחבירו. וא' לתא שיש בו הפשפש. שהרי הפשפש ע"כ הי"ל ב' פתחים א' לעזרה בתחלת עובי כותל ההיכל וא' בסופו. בכניסת התא. והרי הי' חדר ארוך ו' אמות ויותר. וע"כ קורא לו תא שיש בו הפשפש. וא' להיכל הוא הפתח שנכנס בו להיכל ממש לפותחו. והי' כותל ההיכל במקום הזה בנוי כלו כל עובי הו' אמות מבלי חלל ביניהם. והפתח הי' סגור ולא הי' משתמשין בו רק לפתיחת ההיכל. דסברא הוא שלא יהי' ההיכל פתוח בפתח שנכנסין בו מתא לתא וע"כ הפתח שהי' באותו התא באמצעי להתא שבכותל ההיכל שהוא הנקרא לימין הי' רק אל החלל שבכותל ההיכל ובוודאי שלא הי' שם פתח להיכל. משא"כ זה שהוא עשוי לפתיחת ההיכל בכל יום הי' הפתח בקצה מזרחי של התא. והיה מרוצף דרך כל רוחב כותל ההיכל:

מ"ה ומסיבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית כו'. המפרשים לא ביארו איך הי' מסבב עליו עד פתח העליון שבדרום. אחרי שבמעריב לא הי' מסיבה ע"כ נראה דכותל המסיבה שבדרום וצפון עם המסיבה שניהם נוגעים עד כותל היכל המערבי. וגובה כותל הצפוני הי' שוה עם כותל היכל המערבי. והי' הולך עליו כל המערב עד שמגיע לדרום הי' עולה ג"כ על כותל מסבה הדרומי עד שמגיע אל הפתח שהי' יורד עליו בב' כלונסאות של ארז:

מ"ו האוטם וכו'. ג"כ לא נתברר היטב. ונראה דהאולם וההיכל היו תוך מחיצת העזרה. ואחרי שעלה האולם בי"ב מעלות ו' אמות. נגבה השטח כלו ו' אמות. והי' עומד עפרורית העפר תוך העזרה. ולפני בו"ד אין עושין כן. ע"כ חפרו כל סביבות האולם על גובה ו' אמות ועשו חומה סביב והוא האוטם:

הוסיפו ד' אמו'. צ"ל שהוסיפו בחלק יהוד' שבוודאי כיון שבבית ראשון לא היה יסוד במזרחי דרומי' מסתמא היה שם חלק יהודה וא"כ הוסיפו הבני' עכשיו בחלק יוד' אך היסו' לא עשו בחלקו וכמו בפ"ה דזבחים וע"ש.

ואוכל. פי' תופס אמ' א' מפני שלצד מזרח הכל היה בחלקו של יהוד' הר הבית בכניסתו והעזרו' עד ברוח' אמה במזבח במזרחו הכל היה בחלק יהוד' אלא שלא היתה אמה ע"פ כל אורך מזרח המזבח רק חוץ מאמ' א' בקרן צפוני' מזרחי' ועוד היתה רצועה יוצא' מחלקו של יהוד' לצד דרום המזבח ונכנס בחלק בנימין תחילה בבנין ראשון ברוחב אמה במזבח בצד דרום כל צד דרומי' ממזרח למערב וכלה בתוך אמה לקרן מערבית:

ג ורבוה. כעין ארובה וגומא ששם היו נותנים לפסולי חטאת העוף כצ"ל:

ו הכיור היה בדרו'. מכוון כנגד האויר שבין אולם למזבח:

רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה אמה אמה ורובד ג'. אמות נ"ל דה"ק כי י"ב מעלות הללו נחלקות לשלשה חלקים דהיינו בכל חלק היו ד' מעלות עם הרובד שהוא הרביעי וז"ש בתחילה ושלחה אמה אמה לג' מעלות ורובד הרביעי וזה חלק א' וחלק השני אמה אמה פי' בכל שלח היה אמה ולא חש לדקדק ולמנקט שלש פעמים אמה כי סמך על חלק ראשון ור"ל אמה אמה לכל שלח היה רוחב אמה חוץ מן הרובד שהי' רוחב ג' והרי חלק שני והדר קתני והעליונ' פי' חלק שלישי שהי' העליונ' היה ג"כ שלחה אמה אמה כו' ורובד ד' נמצא י"ב מעלות עם הרובדים שהם י"ט אמה וג' אמה רוח' של רצפה חלקה ממזבח עד תחילת המעלו' הרי כ"ב:

ז בתיקרת האולם. ותולות למטה שאוחזין בהן פרחי כהונ' ומפסגין ועולין

גפן של זהב. ע"ש שישראל נמשלו לגפן רמב"ם. ונמנו ג' מאות כהנים. לפרק משוי גרגרים ואשכולת שתלו בה הר"ש:

ג שהיו שם ב' אבנים מוטות. אם קאי אשער טדי ה"ק שכל השערים היו להם משקוף שוה כפתחים שלנו שהן כעין ח"ת שהמשקוף מונח בשוה על ב' המזוזות חוץ משער טדי שלא היה לו משקוף שוה אלא כעין כפה חצי עגול כגגות שלנו היו ב' אבני מוטות זו ע"ג זו כמין שער עגול עומד' בשיפוע א'

מחזק' חברת' כזה ועי"ל דהך שהיו ב' אבנים מוטות לאו אשער טדי קאי אלא ה"ק כל השערי' היו להן משקוף וכיצד היה משקוף ב' אבנים מוטו' זו ע"ג זו פי' אחת מונחת על חברתה וא' בולטת יותר מחברת' כעין משקופין שלנו שבולטין כדי לכסו' דלת השוקף על המשקוף ובשער טדי לא היה כלל משקוף:

ד חוץ מכותל המזרחי. שלא הית' גבוה כדי שיסתכל למעלה ממנו הפתח של היכל שדרך הפתח של היכל א"א לראו' כי קרקע פתח היכל גבוה כ"ב אמה מקרקע רגלי ההר ועיין בפ"י רמב"ם:

ה וחלקה היתה בראשה. היינו עזרת נשים היתה חלקה למעלה בלא הקפת גזוזטרא אלא שכחו הקיפה גזוזטרא:

ו עזרת ישראל היתה אורך קל"ה. הך אורך פי' מצפון לדרום לרוחב הבית ולפי שצרה מצפון לדרו' היתה יותר מן המזרח למערב קרוי זאת אורך וכן עזרת כהני' נמי ארכה לרוחב הר הבית היה כרוחב העזרה ועזרת כהנים לפנים מעזר' ישראל היתה וכל א' י"א אמה רחבה ממזרח למערב:

פ"ג א מקום הקרנות אמה. י"ג במשנה עלה שלש וכנס אמה זה מקום הקרנו' דק"ל כר' יוסי בפרק קדשי קדשים דהא דכתיב וג' אמו' גבוה בשל משה היינו משפת סובב ולמעלה וגובה כל קרן אמה נמצא המזבח גובה עשר אמות ועיין פי"ז דכלים באיזה אמה:

פ"ד ב נטל המפת' ופתח הפשפש שבצד צפון השער ונכנס לתא. פירוש הפשפש פתוחה לחומה ובתוך עובי חומה בצד מזרח היה חלול שם שנכנסים שם דרך פשפש זה וממנו יצא לתא שבצד צפון שחלול זה היה פתוח להתא שבקרן צפונית מזרחית כי חלל אותו תא היה מכוון כנגד עובי החומה של צד מזרח ואותה תא היה ג"כ פתח למקדש ונמצא שהיה באות' תא ב' פתח' זה אצל זה לחלל החומה שהיה נכנס' שם דרך פשפש וא' להיכל ור' יוד' ס"ל כי החלול לא היה נכנס לתא אלא לבין שני השערים וז"ש לקמן ובקרן מזרחי צפוני' פ' בתא שבקרן מזרחי צפוני' ואתיא כרבנן דר"י וכדפ' לעיל הר"ש:

ג ול' ושמונה תאים היו ט"ו בצפון. ה' זאצ"ז בשור' א' וכן היו למעלה והוא מבואר והרע"ב נדחק לפר' שה' היו כלו בעובי חומה זו לפנים מזו וכן הרמב"ם ולשון הכתוב מסייע לפירושם שב' מיני תאים היו כמ"ש בס"ד בפ' מלכ' אבל בגמרא אמרו יציע ותא וצלע הכל א':

ד התחתונה ה'. פ' התאים שאמרו למעלה התחתונים לא היו רחבים כמו העליונים לפי שכותל היכל היה צר מלמעלה ויציע הוא תא והכל א':

ה ומסיב' הית' עולה. כמין כבש משופע במעלו' אבני גזית ותנן לקמן כותל המסיבה ה' והמסיבה ג' וכן לעיל תנן פתח א' למסיבה ומשמע שבצד צפון לפני התאים היה כותל ע"פ כל צד צפוני ובאות' כותל היה מסיבה פ' כעין כבש עשוי מדרגו' שהיה נכנס מן התא למסיבה זאת ועלה עד למעלה לגגות התאי' והך מסיב' לא היתה אלא בצד צפון כדתנן הכא מקרן מזרחי צפוני' עד קרן מערבי צפוני' והיה עולה בפספס פ' כמעלו' של אבני גזית הסמוכה אצל כותל המסיבה ורחב' ג' בין הכותל המסיבה ובין התאי' ועלה המסיבה עד שעלה למעלה על הגג תא ז"ש והלך על פני כל רוח צפון פ' בכבש עד שהגיע למעלה על הגג' תאים ואח"כ הפך והלך על גגות התאים שבדרו' עד שהגיע

למקו' שהיה פתו' מגגו' התאי' לילך על העליי' שעל ההיכל וז"ש עד שהגיע לפתחו של עליי' וכיצד עולין מגגות התאים לעלייה של היכל מפרש ואזיל שתי כלונסות של ארז פ' סולם עשוי משתי כלונסות של ארז ארוכים ומעלו' מעלות מחברו' השני כלונסות לעלות לשם לגגות של עלייה של כל אורך ההיכל וכשם שלמט' יש הבדל בין קדש לקדשי קדשים כן למעלה בעלייה היה הבדל בפספסים לידע איזה עלייה של היכל ואיזה עלייה של קדשי קדשים:

ו ההיכל מאה אמה על רום מאה אמה האוט' כו' ואמה מעזיבה וגובה של עלייה מ' אמה (אמה) ואמה כיור ואמתיים בית דלפה אמה תקרה ואמה מעזיבה וג' אמות כו'. כצ"ל וכן הוא בדפוס הגמרות ופ' הר"ש בית דילפא מקום עשו שם אם ידלף הכי' ילקח לחוץ ואמה תקרה הוא הסיפון ועליה מעזיבה עובי אמה וגובה של עלייה מהסיפון ולמעלה מ' אמה ושוב אמה כיור ואמתיים דילפא כו':

ז התא שש. אמצעיים קא חשיב שהרי התחתוני' רק חמש היו תו' וזה מוכח כמ"ש לעיל שהתאים והיציע כולם חדא נינהו אבל לפ' רע"ב לק"מ דהא דתנן לעיל התחתונה חמש הוא יציע מחוץ לכותל החיצונו' היו ואחדים היו:

האולם עודף ט"ו אמה כו'. י"מ שהאולם לא היה אלא בצד מזרח ונמצא ההיכל היה צר מאחוריו למערב רק שבעי' אמה רחב ולפניו בצד מזר' רחב מאה אמה וכ"כ הר"ש אבל לשון המשנה דקתני לעיל ההיכל היה מאה אמה על מאה אמה משמע דמרובעת היתה והאולם היה עודף ט"ו אמה מזה וט"ו מזה ע"פ כל אורך ההיכל ממזרח למערב לצפון ט"ו אמה ולדרום ט"ו אמה וכתליו היו מקיפין ההיכל מג' רוחות וכן הרמב"ם כדמוכח מהא דתנן מאה על מאה וז"ש רע"ב לא אתפרש היאך היה צר כו' וכ"מ תי' שהיה הבנין קצר מאחוריו:

פ"ה א כל העזרה. מתחלת עזרת ישראל עד סוף י"א אמה שאחורי בית כפורת היתה קפ"ז כדמפרש ואזיל:

ב הכבש. מדרום לצפון קא חשיב והכבש היה נבלע ב' אמות למעלה במזרח כדאי' בזבחי' דף פ"ב וכן ביומא והמותר בין הכבש כו' פי' המותר מה שלא עלה לחשבון קל"ה השלך על שני חלקים דהיינו מה שהיה הכבש רחוק מכותל וגם מקום הנסין אלא היה קים להו דתרווייהו היו ד"ה אמות מה שחסר מחשבון קל"ה ורש"י פי' ספ"ק דיומא דף ו' (ט"ז) דאף מקום השלחנות היה ד' וצריך לנכות מהן כ"ה אמות ונשאר כ"א אמות: וי"מ שהן בכלל החשבון ששינונו מן הטבעת לשלחננו' מן השלחננו' לננסי' ועיין בפ"י רש"י שם שאין לתת המותר בין הכבש ולכותל רק ה' אמות ונמצא הכבש בחלק צפון היתה והמזבח כולה בדרום וע"ש:

ג לשכת המדיחין. ששם היו מדיחין הכרס בפני עצמו כדפירש הרע"ב פ"ד דתמיד וע"ש במפרשי' יש גירסו' מהופכות משלנו שגורסין שבדרום לשכת המלח לשכת הפרוה לשכת המדיחין ושבצפון לשכת העץ לשכת הגולה לשכת הגזית וכ"כ רמב"ם שם:

[ד] היה בור קבוע. פי' קבועה תמיד שלא פסקו המים וי"ג בור הגולה:

(ד) ודנה את הכהונות. כלומר וגם את הכהוננו' דינה שם נקט להכא כדי לסיים בטוב:

לחם שמים

א:א בשלשה מקומות בעיני נראין דברי המפרש. שהיו שומרים ביום ובלילה. שלא כרע"ב ותי"ט. אדרבה ביום יותר נכרת. הגדולה והכבוד. **והלויים** נתבאר בד"ה (א' ט). שהיו באים לשבעת הימים מעת אל עת. שהיו הלויים נחלקין לעשרים וארבע משמרות. כמו הכהנים. והיו משמרות הלויים ג"כ חוזרות חלילה. לשמור כל משמר

שבתו. כמו הכהנים. כמ"ש ריש תמיד. **ונראה** שגם הלויים היו חלוקים לבתי אבות. מכל בית אב היו ממנים שומרי השערים והפנות. לשמור משמרת כל בית אב יומו. כענין בתי אבות של כהנים לעבודה דבר יום ביומו. גם מהם לקחו שומרי שלשה המקומות. לכל יום. מבית של אב אותו יום. שבודאי לא היו יכולים אנשי משמר אחד להתמיד בשמירתם כל השבוע. אף לא יום אחד רצוף. אלא ודאי היו גם בני בית אב מתחלקים לכתות. ומתחלפים לשעות במשמרו'. ולא נזכר ג"כ כמה אנשים היו בפקודת משמר משמר. או היה רק אדם אחד שומר. וכ"מ בגמרא דריש תמיד.

ב איש הר הבית נראה שהוא הממונה על הפיסות. והוא הסגן.

מחזר על כל משמר ומשמר בין של כהנים בין של לויים. עמ"ש בס"ד רפ"ה דשקלים.

ואבוקות דולקות בשבת. מדליקן מע"ש. אבל נכרי לא היה יכול להדליקן (אפילו את"ל שאין שבות כזה במקדש) שהרי אין הנכרי רשאי להכנס שם. לכן אם ארע שכבו. היה מוכרח ללכת ולחזר באפלה.

ג משמש כניסה ויציאה ע"ל פ"ב מ"ב בס"ד.

קפונוס נ"ל שהוא לשון הקף ופניית שמאל בדרך נוטריקון (ואף אם תהא מנה יונית. אין זר לדרשה כך. עיין מ"ש בעלית הלשון לבית מדות שלנו בעזה"י) כענין הרכבת שם קפנדריא (ואף היא מלה יונית בעצם) וזה לפי שלא היו לכניסה ויציאה. רק שני שערי חולדה. והקפונוס עשוי לצורך מי שארעו דבר שמקיף לשמאל כמ"ש"ל רפ"ג. וכמו שפירשתי שם בס"ד.

בן לוי לוקה עמ"ש בי"ד פ"ה דשקלים.

הם אומרים שאר משמרות. דבהו קעסיק וקאי. אינהו דקאמרי הכי. כלומר ע"י נעורו. והיו מזדרזים שלא יעבור גם עליהם כוס. שוט שוטף כי יעבור.

ראב"י אומר כו' דילמא פליג את"ק. וקמ"ל דלא עבדי תרתי עונש ממון וגוף. אלא היה די באחד ומעשה רב.

טדי נ"ל דבר נאה בבאור המלה. שלא יכלו לה המון המפרשים. **והיא** לדעתי מורכבת. כמו טנדו. שפירושו גוף זוגי. טן. גוף. דו. שנים (כמו דו פרצופין) מקוצר מן דיו. דיופרא דיופולי דיוסטר. וכן רבים. ופעם ישתמשו במלת די לבד. ויעזבו הוי"ו. והרי די ודו. הוראה אחת להן. בשגם היו"ד קודמת במלת דיו. מלבד שאותיות הנוח מתחלפות. ולפי זה יהא טדי. כמו טנדי. רק שהנו"ן חסרה. כמנהגה לפול מן התיבה במקומות רבות. ותהיה מובלעת בדג"ש הדלי"ת. ובאורו שער עשוי מגוף זוגי. היינו משתי אבנים מוטות. שמהם הוא עשוי. הרי זה ישר נכון לענין. וא"כ הטי"ת פתוחה. **גם** לגרסת ראב"ה ברי"ש. יכולני לומר שהוא מלשון טור בארמי. תרגום של הר. על שם שנראה כתל עגול. או יהא מלשון טירה. טירת כסף. אך הגירסא בדלי"ת מכוונת מאד.

ד שער הדלק הראב"ה כתב. שמעתי שהיו מביאין דרך אותו השער אש כו'. **ולא** נהירא. שהרי מבית המוקד היו מביאין האש. להצית המערכה. והוא בצפון.

אחת מימינו ואחת משמאלו עמש"ל על ציור המקדש.

ה שלישי לו שער בית המוקד כצ"ל. במשניות של תי"ט נשמטה תיבת שער.

ו טלאי עפד"ה היה ראוי להיות טלי. בפלס קני מנורה. אלא שלשון חכמים הוא להמיר ארש הנחים זה בזה. ויש לו חבר לחילוף כזה גם במקרא.

ז שני שערים עתי"ט שהעתיק לשון המפרש דגמרת תמיד. וז"ל א"נ דסמיכי אהדדי. **לא** ידעתי פירושו.

ח ישנים שם עיין ריש תמיד.

איש כסתו בארץ עיין לעיל מ"ט.

ט המפתחות תלויות בה נראה שאלו המפתחות של בית המוקד הם. ובודאי שהיו נועלים אותו בפנים. כמ"ש גם תי"ט ופשוט הוא מאד. גם מוכרח מההיא דתנן בריש תמיד הממונה בא ודופק עליהם. **נתן כסתו עליה ישן לו** על הטבלא. וכסתו כנגד ראשו. וזה כדי שלא יגביה אחד הטבלא. ויקח השלשלת ויפתח השער שלא מדעתו. וצ"ל שמקום הטבלא בחלק החול שבבית המוקד. וכן שכיבת פרחי כהונה דלעיל שם היתה. כי ישיבה ושכיבה. חדא מילתא היא. וכמ"ש ריש תמיד.

ב:א מקום שהיה רוב מדתו כו'. כתי"ט על בש"ג שגגה יצאה מלפני השליט. כשכתב שאמצע הר הבית לא היה מסוכך מפני המזבח. והרי אין המזבח אלא בעזרה. **ולא** ידעתי מקום להשגתו זאת. שהרי בודאי המקדש וכל העזרה. בהר הבית הן עומדין. ובשם הר הבית. נכללין. והנה במשנתנו. הר הבית ת"ק אמה. וחשבון זה עם העזרה שבתוכו הוא. ובלי ספק לא נתכוין בש"ג באמרו אמצע הר הבית. רק על מקום העזרה בלבד. שהיא אמצעו של הר הבית. בערך הפנוי המקיפה.

ומש"ע תי"ט. שאין כל הר הבית מסוכך. אלא ע"ג האצטבאות והן בצדדין. לא באמצע **שגה** ברואה. ומקום שבא. יקבל תשובה. דהאמרינן עלה. הר הבית סטיו לפני מסתיו היה. א"כ כולו עשוי אצטבאות. ממילא כולו מקורה. וכן משמע מההיא דתנן בתענית פ"ג. שירדו כל ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים. ואין סברא שהצדדין יחזיקו כל ישראל. **וכן** מוכחא ההיא דכת ראשונה ישבה לה בהר הבית. בשחיטת פסח שחל להיות בשבת. **ועם** שיש לדחות ולומר. התם ודאי מעשה נסים הוה. **מיהא** בההיא דתענית ליכא למימר הכי. **ועוד** הרי לא הזכרו שם אצטבאות. אלא הר הבית. סתמא כפירושו. שהוא כולו. ותו הרמב"ם נפק לאפיה. דבהדיא כתב בפ"ה מה"ל בית הבחירה. שכולו מקורה היה. והוא האמת.

ב ומקיפין ויוצאין דרך שמאל נראה לי הכי פירושו. שני שערי חולדה שהיו עשויין לכניסה

ויציאה. היה אחד שבימין. לכניסה. והשני שלצד מערב שהוא משמאל הנכנס. ליציאה. ומי שארעו דבר. היה מקיף מבחוץ. עד שמגיע לשער חולדה שבשמאל. ונכנס דרך שם (ושמא יצא דרך הקיפונוס. אלא שאין אחריות זה עלינו. תנא לא איירי אלא במנהג כניסה. ביציאה לא קמיירי כל אחד עושה ונוהג בה כרצונו. רק שאין עושין אותו קפנדריא. אם לא הנכנס שלא לעשותו קפנדריא) כמש"ל פ"א מ"ג בס"ד. ובזה מיושב כל מה שהקשה תי"ט. **איברא** רע"ב ודאי לא דק.

ג לפנים ממנו סורג מ"ש תי"ט על הרא"ש שכתב הסורג נעשה להתיר טלטול בשבת. היאך טלטלו כת ראשונה פסחיהם להר הבית. לכן נראה לו דטלטול לא היה צריך שום דבר כו'. ושבות במקדש לא גזרו. **במ"כ** לא אמר כלום בזה. כי מה ענין שבות במקדש. שהותר לכהנים לצורך עבודה דווקא. ואין הר הבית. מקדש. ואין בכאן צורך עבודה. ואפילו לכהנים במקדש. שבות שאינה צריכה. לא התירו. וא"כ מדוע לא יעשו מתחלה. היקף המתיר כמו בגבולין. שלא יוכרחו להתיר שבות שלא לצורך. וכבר חזר בו למטה מזה. אלא שלא ביאר ולא האיר דבריו.

אמנם מ"ש להליץ בעד הרא"ש. שדבריו סמוכים ביושר על מ"ש הר"מ כו'. לפי שחוצה מן החיל היה הסורג ושם ישבו בין החיל והסורג.

דברים הללו יש בהם משום מחוסרי אמנה ונעדרי הבנה. כי היכן מצא מקום פנוי בין חיל לסורג. מה שלא נשמע ולא נראה לשום מפרש. אלא הכל שוין בכך שמן הסורג עד העזרה נקרא חיל (וערש"י פ"ק דיומ') כמפורש גם בר"מ עצמו רפ"ו. ושם ס"פ תמיד נשחט שנינו. יצאה כת הראשונה להר הבית בידוע שאין זה החיל. ולא לפנים מן הסורג. אלא חוצה לו. כמו שפרשה משנתנו באר היטב.

א"ה הדרא קושיא לדוכתה. מאי קסבר הרא"ש בכת זו. שהוציאו פסחיהן בשבת. חוץ מן הסורג. וי"ל קצת. דס"ל התם שאני. משום דלא אפשר שיעמדו כל ישראל עם פסחיהם לפנים ממחיצת

הסורג. משו"ה הותרה אז השבות הזאת. דלא סגי בלא"ה.

איברא למאי דכתיבנא לעיל. דכל הר הבית מקורה היה. נמי לא קשיא איך הוציאו פסחיהם לשם. משום דאזיר כרמלית קרויו מתירו בודאי. אע"ג דר"ה מקורה כרמלית הוי. בכרמלית הקירווי מועיל. אפילו במקצתו מיתרו. וכ"ש שמתירו. **א"כ** עדיין יש לקיים מ"ש הרא"ש. כי י"ל מתחלת בנינו של הר הבית לא קירוהו עד אחר זמן. והסורג עשו מיד כשהתחילו לבנות המקדש. כך אני אומר לכבוד הרא"ש. ועיין מ"ש בקונטרס בנין בית הבחירה.

אמנם ודאי שאין שורש לדבר זה. והיקף הר הבית מחיצה גמורה היא לכל דבריה. כי אפילו אם הוקף תחלה אח"כ ישב. הוי מוקף לדירה. מאחר שבלי ספק הוקף על דעת ליישבו. דכה"ג מהני נמי.

כמ"ש בס"ד במו"ק הלכות שבת. והלכות מגלה. **אולם** מ"ש הר"מ בפ"ה דב"ה. החיל גבהו עשר אמה. **טעות** דמוכח הוא. כי מנין לו זה. מה שלא נזכר בשום מקום. גם אי אפשר. שהרי קרקע עזרה אינו מגביה מן החיל. אלא בי"ב מעלות. שגבהן שש אמות בכלל. וכן מוכרח עוד מחשבון ד"ב אמות במשנה ד'. אצל כהן השורף. לפיכך תיבת גבהו שבחבור הר"מ. ט"ס הוא. וצריך למחקר.

אך מ"ש בפ"ו שהחיל במישור. עד העזרה. אינו סותר למ"ש בפ"ה. דמשמע דסבר דחיל חומה הוא. וכמ"ש גם בפירושו פ"א דמכלתין. אלא איתא להא ואיתא להא. כי מן הסורג עד חומת עזרה. נקרא חיל (וכל שטח הר הבית מישור שוה עד העזרה. ומקום היה בו למושב סנהדרין בשוי"ט. כמ"ש בפרק הנחנקין) על שם החומה שלפנים ממנו. ששוה עם קרקע העזרה. וגבהו שש. כשיעור זקיפת ההר שם. והיינו ודאי חיל דקרא. ובר שורא דגמרא. שזו הקטנה עשויה להחזיק עפרורית ההר שלא יפול. ועל שפתו בנויה חומת העזרה הגבוהה. שהיתה עשרים בגובה. לפחות כמדת גובה שעריה. והוא שורא. זה ברור. **ודברי** תי"ט כאן מעורבבים

מאד. כי אחר שהבין מדעתו שהקטנה עשויה לחזוק הקרקע. שלא יפול העפר ויזיק לגדולה. כמו שהוא באמת ודאי. איך אמר אח"כ תוך כדי דבור. שהיא מבפנים לחומת העזרה. ושם אין לדאוג שיפול העפר מן הרצפה. אלא מבחוץ בשפוע ההר. היא נעשה. ומה תועיל חומה הקטנה לזה. הלא אדרבה כל מה שיוסיפו בנין מבפנים סמוך לחומה. יכביד עליה ויגרום מפולת עפר השפוע שמבחוץ.

אלא מבחוץ היה צריכין להחזיק יסוד החומה הגדולה. שלא תפול החומה תחתיה. מחמת שפוע ההר שהוא רפוי. לכן בנו לו חומה קטנה להחזיק יסוד החומה. **ועוד** שאם לא כן. אכתי קשיא. היכי משכחת לה חומה שוה לקרקע העזרה. הא אין אלו אלא דברי תימה. ואעפ"כ חשב התי"ט שמצא סתירה לדברי הר"מ. וכל דבריו סתורים וכלים מאליהם. שעומדים על יסוד נופל.

ואע"ג דלישנא דרש"י אטעייה לתי"ט. ע"כ שבקיה דדחיק ומוקי נפשיה. דקרי לפנים נגד החיל. ואי אפשר לומר בענין אחר. דוק בלשון רש"י ותשכח. **שוב** מצאתי בערוך. שכתב בערך סרג. שהחיל הוא כותל גבוה יותר מן הסורג. ובערך חיל מוכח. דהחיל הוא מקום חוץ לעזרה. תפס ג"כ החבל בשני ראשיו. כמדומה כי בשטתו הלך הר"מ. לאחוז בזה ובזה. **ועל** כרחנו לומר שאין הדברים סותרים זה את זה. ואין לך אלא כמו שפירשנו. שהכל מכוון וישר בעזרה"י.

ושלחה רוחב המעלה כלפי פנים. היה חצי אמה שהוא שעור רגל. **אמנם** משך מעלה זו באורך ורוחב ההר. לא נזכר. וסתמו כפירושו שהיו מעלותיו מקיפות אותו סביב סביב מארבע רוחות. ועכ"פ בכל צד מזרח. היו המעלות משוכות ומתפשטות על כל פני כולו. **שוב** ראיתי בתי"ט. שכן פירש"י.

מוטות לא ידעתי פירושו. לשון ר"ש המפרש. ולי פשוט. שהוא לשון נטיה. כלומר נטויות בשפוע. ונשענות זו על זו. לא כמו שאר מזוזות שערים. שעומדות זקופות נפרדות זו מזו. והמשקוף מונח

עליהן ומחברן. **אבל** אלו רק שתי אבנים היו. נסמכות אחת על חברתה בנטייה. כזה Δ וכך הלשון מכוון וברור.

שנחושתי מצינהיב דוגמתן מצינו בכלים שהיו בבית ראשון. נחושתי מוצהב טובה שנים חמודות כזהב. ככתוב בספר עזרא (ס"ח).

ד ורואה בפתחו ש"ה ע"ל הר"מ בתי"ט ומסיים ביה. ואם היה גבהו של כותל פחות. יהא הנראה מפתח ההיכל יותר בלי ספק. וזה ענין מבואר. ובעונותי וחולשת השגתי. לא נתבאר לי זה.

ולא ירדתי לסוף דעתו כלל. כי מה הלשון אומרת. לפיכך צריך שיהא הכותל שלמעלה של שער שושן נמוך כו' ואמרו שהוא נמוך מעשרים אמה דרך משל. כנראה מכוונתו ששער שושן הוא הנמוך מעשרים. וא"כ הוא סותר לשון המשנה. שהרי כבר שנינו למעלה כל השערים והפתחים גבהם עשרים אמה. ולא הוציאו שער שושן מן הכלל. רק את כתלו. והוא בנין החומה שעליו אמרו שהיו נמוך (ר"ל משאר כתלים) ולא נזכר שהיה השער נמוך מעשרים. וגם סותר ד"ע שהקדים ואמר וגבהו של שער ד' אמה. אלא שהוסיף בלשונו שתי תיבות (על הרוב) ולא ידעתי מהו הנרצה בשתי תיבות הללו. קצרה יד השגתי מהכיל. ואף אמרו בסוף לשונו נמוך מעשרים. דרך משל. אף שתיים אלו חדל דעתי להשכיל. ולהבין המשל. ולא ממשל משלים הוא התנא. אולם מודה אני שלא זכיתי לירד גם לעומק סוגית הגמרא דיומא בזה. של דברי החולקים על ראב"י. דאמרינן דאיכא פלגא דאמתא דמתחזי לי' פתחא. על כרחנו צריך לומר שהיה שפולו של הר המשחה שלה עם שפולו של הר הבית. אך גבהו פחות מגובה קרקע ההיכל כשלש וארבע אמות כמדת גובה אדם בינוני בכדי שיוכל להסתכל ביושר דרך הפתחים נגד עיניו ולראב"י שהיה הכהן מביע ממעל וגבהו של שער שושן. הלא על. כרחנו נאמר שהיה הר המשחה גבוה קרוב לגובה קרקעיתו של היכל. רק פחות ממנו אמה או קצת יותר. **א"כ** יש כאן מחלוקת

במציאות. ואין א"כ הדבר תלוי במחלוקתם של חכמים וראב"י בלבד. כי הלא הכל לפי גבהו של הר המשחה. לכן איני בוש לומר פליאה דעת ממני. חומה נשגבה לא אוכל לה.

ה דרומית מזרחית כו' עיין יומא (נח"ב).

ו חלקה היתה עזרת נשים היתה חלקה. שלא היה שם בנין בכתליה. רק בארבע מקצועותיה. אח"כ הקיפוח כצוצטרא. בכתליה סביב מבפנים והיא היתה ודאי כעין מעקה (גאלריע בלע"ז) אבל לעזרה. היה חומה סביב לה. **ולא** הבינותי. לשון הר"מ בזה. שהציג בתי"ט לפנינו פה.

ז עזרת כתב ראב"ה מצאתי נקוד העי"ן בסגו"ל (כמו עזרת אבותינו) וכן נראה דשם דבר הוא. לשון עזרה. עזר (וסיוע) כו'.

אשתמיטתיה קראי דיחזקאל (מ"ג) ואע"פ שי"ל. שמא מכל מקום בסמיכות תסוב העי"ן בסגו"ל. כמו מן עגלה. עגלת צב. אעפ"כ יותר נראה קריאת העולם. שלא לשנותה בסמיכות. כמו מערת המכפלה. תעלת הברכה. מצדות סלעים.

שער העליון כתב ראב"ה. דבירושלמי שהוא שער המזרח. ושנקרא שער העליון שהוא למעלה בקדושה כו'. ונדחק מאד בלי טעם. גם התי"ט סגר עליו המדב"ר. לשון הירושלמי. והשיאו לדבר אחר. שלא עלה על הדעת. **אבל** בחנם הפליגו שני הגדולים הללו לדרך רחוקה בוקה ומבולקה. וכוונת הירו' רצויה. דאתי כראב"י דלעיל. דמעלה היתה בין עזרת ישראל לעזרת נשים. וזה ברור בלי שום דחק. וזה ודאי אינו שער העליון דתנן הכא שבדרום. כי אותו של היוצאין למלא מים לנסך בחג מפורש בפ"ה דסוכה. שירוד מעזרת ישראל לעזרת נשים. ושם נקרא העליון. בבחינת התחתון שכנגדו. כמ"ש שם בס"ד. **ויע"ש** סבת שינוי היציאה להבאת המים. מן הכניסה וההבאה.

ג:א המזבח כו'. היה מביא דפוס מרובע כו'. **עביו** של קרש הדפוס. לא נתפרש. **ונראה** שסתמו לא היה פחות מאמה. כמ"ש בתשובה בס"ד (עשי"ע

סק"ח)

ושם בארתי ג"כ. שאחר ששפכו הקוניא לתוך המלבן. שהוקשה ונקפא המוצק. נטלו דפוס המלבן של עץ ממנו. באופן שנשאר המזבח גוף אחד חלק. כולו מקשה אחת של התוך הנ"ל. בלי שום חפוי עץ מבחוץ. ע"ש דברים נכוחים בעזה"י.

כתי"ט ד"ה המזבח שלא היה קרן כו'. צ"ל שלא היה יסוד.

עלה כו' וכנס כו' אם חשקה נפשך בתורה לשמה. ללמוד להבין ולהשכיל דבר אמת לאמתו. בתבנית המזבח ביחוד. עמוד על קונטרס בנין בית הבחירה שלנו (שבסוף ספר לחם שמים ח"א) תמצא חידושים רבים יפים וטובים. אשר לא שערום המחברים מלפנים. ויהיו מעדנים לנפשך.

וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו קרא אשכחו ודרוש. ושלמה לא הבין לדרשו. כך לשון רש"י. **כוונתו** על דרך שאמרו. ראשונים הניחו מקום להתגדר בו. לכן לא נתנו לו לב מן השמים להבינו ולדרשו כך. אבל ודאי שהבין יפה. לפי מה שהיה ראוי למזבח באותו זמן ולשעתו. בבית ראשון ודאי כך היה אהוב וחביב לפני המקום.

ב ובקרן קרן זוית. ועיין בנין בית הבחירה. ובציור דמות המזבח שבראש ספר לח"ש ח"א. **ג עיין** שם.

ד מבקעת בית כרם כפי הנראה בדברי ירמיה הנביא (רס"ו) הוא מקום קרוב לירושלם.

והופרים במערופות של עץ. כך נראה לי. **ומלבנים אותו פעמים בשנה** נפלאה היא זאת בעיני. איך לא היו צריכים לכך כל יום וכל שעה. מאחר שכל גופו של מזבח עשוי מהיתוך קוניא. והאש תוקד בו תמיד. איך אפשר א"כ שלא נפגם תמיד בכל עת ובכל רגע. מן האש האוכלת בו. ומתיכה את הקוניא ושורפתו ולפחות פוגמתו. גם המגרפות וצנורות שגורפין בהן את האיברים והעצמות וגחלים ועצים הסדורים במערכה. אי אפשר מבלי שיהו פוגמים את הקוניא בגרירה מועטת. ופגימת המזבח בכל שהו כדי חגירת צפורן. ואם אמנם כסידו של מזבח שיעור פגימתו

בכזית או בטפח. עם כל זה דבר זר הוא שלא יפגם ויפסל תדיר. אם לא בדרך פליאה נשגבה. לא אוכל לה. אלא בשנאמר שהיו בקיאים באומנות עשיית קוניא חזקה משונה משלנו. מעשה מקשה בלתי נתפס ואין האש שולטת בה.

ו הכיור היה בין האולם ולמזבח עיין מ"ש בס"ד פ"ג דיומא משנה י'.

וי"ב מעלות אורך המעלות. לא הזכירה המשנה. ויראה שסתמן כפירושן. שלא היו אלא כנגד פתחו של אולם. וכמ"ש בס"ד ביומא שם. ונראה שהיו כחצי עגול. כענין ששנינו. לעיל פ"ב מ"ה. לא היו פרושות אלא מוקפות.

אמה אמה ורובד שלש באמת נוסחת רע"ב ופירושו בה. לא הבינותי. ותי"ט לא חלי ולא מרגיש. ועמ"ש בקונטרס בנין בית הבחירה פ"ו. גם פירוש רא"ש במשנה זו אינו מובן לי. וה' יערה עלינו רוח ממרום. להשיג כוונת משנתנו בדרך אמת וישר.

ז מלתראות עתי"ט שכתב. דלא אסרה תורה אלא דומיא דנטיעה שהוא בולט. וחשב להסתייע מלשון הר"מ. ולפי דרכו זה. אומר אני דנפקא ליה לר"מ מדשני קרא וכתב ביה לשון נטיעה. למילף דלא נאסר אלא דומיא דנטיעת אילן. **איברא** מהא ליכא למשמע כולי האי. דאיכא למימר לגופיה אצטריך. להורות על חומר איסורו. שאם עושה. נחשב כנטיעת אשרה. ואי משום דאשכחן הכא. דאשתרי. הך אסורא לזמנין. **נ"ל** דלא אתסר אלא שלא לצורך. ולכן הותר מלבן של עץ לצורך עשיית המזבח. ואע"פ שהיה בולט (עשי"ע סק"ח) והיינו נמי טעמא דבימה של עץ שהיו עושין בעזרה. למלף במוצאי שביעית. לקריאת התורה בהקהל. דשריא. אלא דאפשר לומר באלה. משום שאינן אלא לפי שעה הותר. שוב מצאתי כן לראב"ד בפ"ו מהלכות ע"ז. אך בה"ל ב"ה יש לו ד"א. ועיין פרק בתרא דמכלתין.

ובודאי דהיכא דלא אפשר בלא עץ. לא אסרו (דלדברי הר"מ אינו אלא הרחקה דרבנן) ופשיטא

שאי אפשר לבנות תקרה בלי קורות עץ. ולא נאסר השקוע בבנין. אלא הבולט בלבד מפני מראית העין. ואף הוא הותר לצורך כמ"ש במשנה הסמוכה.

אמלתרא נוטריקון מתרין מלין. מעל תרלא. שהיא עשויה מעל השער למעלה.

ח וכלונסות של ארז מ"ש כ"מ דלא קבועים ממש קאמר. **נ"ל** דאין צורך לכך. כי מה שהוא צריך לבנין בהכרח. ודאי לא אסרו ו**תסברה** ראשי פספסין דלעיל פ"ב מ"ו ופ"ד דלקמן מ"ה. מאי איכא למימר. אף דרביעין של ארז דפ"ג דתמיד. ניהא.

ובאמת תמה אני איך נסתבכו בכך גדולי עולם ולא שמו על לב להסתכל בבנין שלמה שרובו ככולו מעץ ארז. ככתוב ויספון את הבית גבים ושדרות בארזים. וכתוב ויאחזו א"ה בעצי ארזים. ויבן את קיר הבית בצלעות ארזים. עד קירות הספון צפה עץ. ויבן את עשרים אמה בצלעות ארזים. וארז אל הבית פנימה שני כרובים עצי שמן. דלתות עצי שמן שתי דלתות עצי ברושים. ולחצר הגדולה טור כרותות ארזים. אמנם בזו אמרו רז"ל שלמה שקעיה בבנינא. **אך** בבנין ב"ש. ונדבך די אע חדת, ולא שקעוה בבנינא. מא"ל. **הא** אין לך לומר אלא שאזהרת לא תטע לך בנין של עץ. נוסף על הבנין העקרי. וגם זה אינו אסור אלא בלתי שקוע בבנין. היינו דומיא דנטיעה **וכל** זה לא נאסר. אלא מעזרת ישראל ולפנים. מקום עבודה.

וזהו שנרמז ג"כ בכתוב אצל המזבח (כמ"ש בס"ד בהגהות לחבור הר"מ בה"ל בנין ב"ה) ובכך נסתלק מעלינו עול עשיית בימה של עץ שעושין למלך בשמטה. כי היא היתה בעזרת נשים.

מעשה היה ונמנו עליה ג"מ כהנים לפנותה ז"ל בחי"ג. עם שאמרו בגמרא גוזמא. **נ"ל** שאינו דבר בדוי לגמרי ח"ו. אלא כך הוא האמת. שנמנו עליה גמ"כ לפנותה בזה אחר זה. שאם נתייגעו בה קצתם. יבואו קצת מאלו הנמנים תחתיהם. לעסוק כולם בפינויה. וזה אינו דבר רחוק כלל. והגוזמא

היא רק בענין המשמעות הרהוט לכאורה. כאילו הנראה הוא לומר שבבת אחת עסקו בה לפנותה. וזה אמנם מה שלא נזכר כאן בבאור. אלא שיש לטועה שיטעה בכך. לז"א שמובן זה הוא גוזמא והבאי. וכן צריך לבאר כל הגוזמות שנזכרו במשנה (גם בכתוב. ביותר זרות מתמיה לפום ריהטא) חלילה למקראי קודש וללשון חז"ל המקודש משפת שקר ולשון רמיה. ודעת לנבון נקל. להבין ענין הגוזמא בפשט ע"ד העברה. עם היות בו בודאי גם בחינה מיוחדת אמיתית לעצמה. מי כהחכם יודע פשר דבר. לא נפל דבר אלהי במקרה חלילה.

ד:ד עיין בנין בית הבחירה.

ה וראשי פספסין מבדילין כו' ותמיהני למ"ש דשתי פרוכות היו מבדילות בעליה. ומשמע דרב אתמר בגמרא וליכא למימר תנאי היא עכ"ל תי"ט. ולא ידעתי טעם דבריו. דהא ודאי פליגי בה תנאי. כדאיתא פ"ה דיומא במשנה. דר"י סבר לא היתה שם אלא פרוכת אחת בלבד. ונימוקו עמו. ורב כי קאמר לה. אליבא דרבי מאיר התם. דשתי פרוכות הוו למטה. וכן למעלה. מיהא הך תנא דידן. בפלוגת' לא קמיירי. ונקט מילתא פסיקא. דלכ"ע הבדלה הואי בעליה נמי. מיהו למ"ד פרוכת אחת הואי. לא מפסקא פרוכת אלא בצד אחד (דהיינו כפי הנראה צד החיצון) על כל פנים צריכה עוד הבדלה אחרת. בצד השני של עובי אמה טרקסין. שהפרוכת עביה טפח בלבד. ובהכרח היה צריך הכר קורה מצד שני של עובי האמה. לזה היו ראשי פספסין מבדילין. זה ברור. וכך אני אומר אליבא דר"י איברא יכילנא תו לשנויי שינויא רויחא דאתי אליבא דכ"ע. והכא אבנין שלמה קאי. דסליק מניה בקראי דאיתי במתניתין דלעיל. איירי השתא נמי והתר ודאי אצטריכו להו תרווייהו. לפום מאי דכתיבנא בס"ד ביומא. דהוי בבנין שלמה נמי פרוכת דבבא (כמו שהוא מקרא מלא) וכמו שהוא תלמוד ערוך בפנינו. והיינו ההיא דרב דאייתי תי"ט. דמוקי ליה תלמודא בפרוכת דבבי.

א"כ אותן שתי פרוכות בין שלמטה בין שלמעלה. לא היו אלא כנגד הפתחים בלבד. לקלוט ביניהן אויר אמה טרקסין. הפנוי שכנגד הפתח. וראשי פספסין היו מבדילין. משני צדדין של פרוכת דעליה (לפי שפרוכת של עליה. מכוון כנגד פרוכת דפתח של בית. לא יותר) **ואמנם** לפי מה שהעליתי ביומא דאמה טרקסין היתה הולכת על פני כל הגובה. ומבדלת גם בעליה. נוקי למתניתין דהכא בבית שני. דלא הוה אמה טרקסין. ואע"ג דהווי שתי פרוכות למעלה כמו למטה. מ"מ לא היו רחבות כל כך. ולא מגיעות בעליה עד הכותלים) אילך ואילך. שהפספסין יוצאין מן הכתלים בצפון ובדרום. ומגיעין עד הבדלת הפרוכת. ושם מפסיקין בין הקודש לבין קודש הקדשים. במקום שאין פרוכת. **נמצא** ששני מיני הבדלות היו צריכין להיות שם בלי ספק. ולא היה אחד מהם לבטלה. כך היו למעלה ולמטה בבית שני דלא הואי אמה טרקסין מכל מקום אין הפרוכות מכסות כל רוח מזרחית. אלא כנגד הפתח בלבד. וגופין יוצאין מזה ומזה בשני צדי השער. מכותלי צפון ודרום. עד הפרוכות מקום אמה טרקסין. זה ברור בס"ד. **ומ"ש** תי"ט. אין בו טעם כל עיקר.

בתיבות נראה שהיו לתיבות הללו פתחים וחלונות. שבהם קבועים דלתות ותריסין קטנים לכל רוח. לשגרן ולפתחן לעת הצורך. באיזה צד שיצטרכו. ובעת שהיו משלשלין את האומנים. היו התיבות סגורות מכל צד סביב וכשהגיעו התיבות נגד המקום שנודע להם מתחלה לכל אשר ימצא שם בדק. פתחו האומנים את דלתי הפתחים. או הסירו תריסי חלונות שכנגד פניהם בצמצום. באופן שיוכלו לפשוט שם את ידיהם למלאכה הצריכה. לא יותר מהושטת היד. נוכח הפנים בלבד. לא יכלו להביט הנה והנה.

ו וההיכל לתי"ט חז"ל רגילים לקרוא כל הבנין בשם היכל. ר"ל. כל בנין היכל עם האולם. והיינו משום דס"ל לתנא דידן קדושת היכל ואולם אחת היא בחדא חשיב להו. וככה תראה עוד להלן רפ"ה

דתנן וההיכל מאה. הרי מבואר שקורא גם לאולם בשם היכל. מטעם זה שאמרתי.

האוטם מה שגמגם התי"ט על שכתב הכ"מ להשוות דברי הר"מ בחבורו עם פירוש הר"ש. שסובר האוטם הוא מפתן גבוה שש מקרקע האולם. ועשוי מעלות ומורדות לעלות בהן מהאולם להיכל ולירד ממנו לאולם. ואמר דליתא לדעת הר"מ שכתב בהדיא שהאולם וההיכל בשוה. **יש** ליישב ולומר. שהאוטם הזה מבחוץ מגביה הוא הבנין. באופן שנראה עולה שש אמות. ויורד בפנים. רצוני לומר שהבנין האטום הלז עמוק שם בארצו של הר. שהעמיקו בו בנין סתום בלי חלל. רק ממולא באבנים. באופן שאם קודרין באותם. ימצא תחתית ההיכל עם תחתיתו של אולם בשוה. **ובזה** האופן לא יועיל מה שעשיתי סמוכות לדתי"ט בקונטרס בב"ה לבטל דכ"מ. שהשוה דר"מ לדר"ש.

ז אמה טרקסין לא ידענא מאי קחשיב תנא.

אי דבית ראשון. הלא מפורש כתוב. והבית אשר בנה וגו' ששים אמה ארכו. הרי אין שם באורך ההיכל עם בקה"ק רק ששים. הלא בהכרח אמה טרקסין שהיתה שם (כמ"ש בגמרא פ"ה דיומא) מכלל אורך הששים היתה. **ואי** בבית שני קאי. כמו שהוא ענין מסכתא זו. א"כ מה טיבה של אמה טרקסין. שלא היתה בו כמ"ש ביומא שם. **ועל** כרחנו נאמר. שפירוש אמה טרקסין. כל מה שכנגד אותה אמה. כמ"ש בחידושי גמרא בס"ד. **ועיין** עוד בקונטרס בנין בית הבחירה פ"ד.

טרקסין ע"פ רע"ב. והערוך מפרשו בלשון יון. פנים חוץ. **ואפשר** לי לפרשו שתי מלות ארמיות. טרק סין. סין הוא טיט. ומצוי הוא בת"י. טרק. כפירושו של רע"ב. ור"ל סגור בנין טיט ולבנים. **האולם עודף** כו' עיין קונ' בב"ה פ"ד הלכה ח'.

ה:א כל העזרה מעזרת ישראל ולמעלה קחשיב. שהיא סתם עזרה מוחלטת בשם זה. ולא נכללה בה עזרת נשים. שהיא קל"ה על קל"ה. שהיא אינה נקראת עזרה בלי שם לווי ונשים.

ב והמותר עיין תי"ט. שהאריך להכריח דעתו שהמותר נחלק לחצאין שוין. בין הנסין ובין כבש ולכותל. עד דאי תימא שאין הנותר מחולק לחצאין. הו"ל לתנא לפרש. **ולדידי** איפכא מסתברא. מדלא פריש תנא הני אמות הנותרות נמי. משמע ודאי דלאו לחלקן לחצאין קאמר. אלא מובלעים בפזור. ולא שוה בשוה. וכן משמעות הלשון.

ג שש לשכות היו בעזרה ועזרה זו הסתמית שהיא עי"ש כנ"ל. ממוצעת בין ע"נ וע"כ. כי בע"נ אין מקומן של לשכות כאלו. שצריכות הן לעבודת המזבח. והיו בצדו. גם נזכר לעיל מעשה בנין ע"נ ולשכותיה. בע"נ. ואין עוד זולתן בה. גם חשבון שטחה של ע"כ. שנה עוד בפרק זה מ"ב דלעיל. לא נשאר בה מקום פנוי ללשכות. הא ודאי אין זו אלא עזרת ישראל.

ד לשכת העץ עתי"ט שהאריך ליישב קושיות הראב"ד. ומסיק כדמסיק תעלא מבי כרבא. באמת נפשי בחלה בחלומותיו ודברי רעיוניו. בתתו סבה (גנובה מרוח העולה. ודמיון רצוני בלי טעם וריח) לקריאת שם בעלמא. ולא מן השם הוא זה ולא קריאה של חבה. **אכן** לדעתי א"צ לייגע עצמנו כל כך בשביל קושיא זו. עמש"ל פ"ג בס"ד. שעיקר בנין הבית היה מארז. **לכן** גם זו הלשכה נקראת לשכת העץ כפשוטו ומשמעו. ולאפוקי משאר לשכות שאין ארז נראה. אלא מחופה זהב. ובזו היה העץ בלי חפוי. וזה ודאי כדי שלא תזוח דעתו של כ"ג עליו. זה בלי ספק טעם לשבח.

לשכת כ"ג בגמרא דע"ז (יז"א) מיבעיא. אי שרי למעבד בהכ"ס לכ"ג. מאתנן זונה. וכתבו תו' דמדאורייתא פשיטא דשרי. **עמ"ש** בחי"ג שם שדבריהם תמוהים. **וצ"ע** מ"ט נקט תלמודא בהכ"ס לכ"ג. ולא מספקא ליה אפילו לכהן הדיוט. אי שרי. דעכ"פ בהר הבית היה שם בכ"ס. כמ"ש במכלתין רפ"א. **ואי** משום דההוא במחילה היה שלא נתקדשה. דהא לכאורה משמע. לשכת פלהדרין אע"ג דבעזרה קיימא. לא נתקדשה בקדושת עזרה. מדתנן הביאוהו לבית הפרוה

ובקודש היתה. וכן ממ"ש שהיתה בית דירה לכ"ג. ובבית הפרוה לא היו עושים בה"כ כלל. ולענין הלכה אם הותר דבר זה. עמ"ש בקונטרס בב"ה פ"א ובהגהותי. ובנוספות שלי על קצור ציצת נובל בס"ד.

לשכת הגזית עתי"ט. וצ"ל שהיתה מתפשטת במקצוע צפונית מערבית שלה. חוץ לעזרה ומתעקמת ונכנסת לעזרה. במקצוע מזרחית דרומית שלה. נמצא שעומדת באלכסון. לא בקו ישר עם כותל צפוני של עזרה. זה מוכרח מאד. מההיא דזקן יושב במערבה. פייס במזרחה.

הגזית תמיה אני על שם זה. דודאי משמע שמאבני גזית היתה בנויה. וקשיא לר"י. דס"ל אבנים שלמות דברים ככתבן. ומהכרעת רבי שאמר נראין דר"י באבני מקדש (עם שבקונטרס בנין ב"ה רציתי לפרש. שהיתה בנויה מאבנים במדות גזית בלבד. לא נתקררה דעתי בכך).

והתימה שלא נגע בזה אחד מהמחברים ומפרשים שראיתי. ואי משום שהיתה חציה בחול. אכתי לא ניחא. דודאי לא מסתבר למימר שהיה בנינה חלוק. חציה מאבנים. וחציה מעץ גם לא יהא שמה נאה לה.

וי"ט היו עושיין עתי"ט. וקצת משמע דאסנהדרין קאי. ויש לפרש וי"ט היו עושיין היום ההוא. שלא מצאו פסול בו. עשוהו סנהדרין היושבת ודנה את הכהונה. מרוב שמחתם שלא נמצא פסול בזרעו של אהרן. ונצולו מאחריות זה באותו יום. לפיכך חשבוהו לי"ט.

סליקא לה מסכת מדות

לקוטי המשנה

פרק א' משנה א' בתוי"ט ד"ה והלויים וכו' ובסוף הפרק וכו'. עי' מל"מ פ"ח מה' בית הבחירה הלכה ד':

שם ד"ה על חמשה וכו' לפי שהיו תכופין וכו'. עי' מל"מ שם:

משנה ב' אומר לו. בגמ' דתמיד דף כ"ז הובאה משנה זו בזה"ל וכל משמר שאינו עומד ואומר לו וכו' דהיינו דממה שאינו נותן לו שלום ניכר שהוא ישן ואז חובטו במקלו וכ"ה ברמב"ם סוף לכות בית הבחירה ועי"ש במל"מ שהאריך בזה:

משנה ג' בתוי"ט ד"ה טדי וכו' ולא הבינותי וכו'. ולי נראה שהיה לשער הזה ב' אבנים זקופות ומוטות כזה Δ ולכן נקרא טרי הואיל ויש לו ג' קצוות דשלוש בלשון רומי טר"י עי' פ"ב דנגעים משנה א' בהרע"ב ובתוי"ט ולקמן פ"ב משנה ג', ועתה ראיתי בפ"י הרא"ש וז"ל טדי לשון גובה שהיו ב' אבנים מוטות זו על גבי זו והיה הגבוה באמצע וזה שישד רבנא קלונימוס בטעמם יטידוך, פ"י יגביהוך, ומ"מ טדי לשון השתחויה ב' אבנים מוטות זו על גבי זו נראים כמשתחווים זו לזו עכ"ל: **משנה ד' שבדרום שער הדלק.** צ"ע שלא חשבן בסדר, ועי' פ"ג דתמיד משנה ג' בתוי"ט ד"ה והרי וכו':

משנה ח' ומפתחות וכו'. צ"ע דסותר למשנה ט' דתנא ומקום היה שם וכו' ועי' מל"מ פ"ח מה' בית הבחירה הלכה ד' ופ"ד מה' כלי המקדש הלכה י"ז מה שתירץ ע"ז, והרא"ש ז"ל פ"א מפתחות העזרה בידם ר"ל ברשותם:

תוי"ט ד"ה נתן בן לוי וכו' ואין אלו בעיני אלא דברי תימה. עי' במל"מ פ"ח מה' בית הבחירה הלכה ד' תירוץ ע"ז:

משנה ט' בתוס' רע"ק אות א' וכמ"ש בתוי"ט וכו' גם המפרש כתב כן בפ"א דתמיד משנה א':

פרק ב' משנה א' בתוי"ט ד"ה מקום וכו' שאין הר הבית מכוסה וכו'. ועי' ברמב"ם פ"ה מה' בית הבחירה הלכה א' שכתב וז"ל הר הבית והוא הר המוריה היה ת"ק אמה על ת"ק אמה וכו' וכולו היה מקורה, ובמל"מ שם בשם הירושלמי הדא אמרה הר הבית מקורה היה ע"כ וצ"ל דהיינו כל ארבע רוחותיו היו מקורות אבל רק ע"ג

האצטבעות, ועי' לקמן משנה ג' בתוי"ט ד"ה גבוה י"ט וכו':

משנה ג' בתוי"ט ד"ה גבוה י"ט וכו' אבל מה שנ"ל וכו'. כל דברי הגאון ז"ל נמצאו גם בשו"ת מנחם עזריה סי' צ"ח והוסיף עוד לומר שהוא ג"כ מקום הבדל לטמא מת כמשנה ח' פ"א דכלים שהביא התוי"ט:

שם בא"ד שמקום יש חוצה לעזרה וכו'. גם רש"י והרע"ב פרק ה' דפסחים משנה י' פירשו כן שז"ל בחיל בין הסורג לחומת העזרה של נשים בתחלת עליית הבית עכ"ל:

משנה ה' אומרים בשיר. נ"א עומדים בשיר, שיר דהכא היינו שיר של שמחת בית השואבה דבה איירי מתני' לעיל מינה וכפי' רש"י ותוס' בפ"ה דסוכה משנה ד' אבל שיר של קרבן על הדוכן שאצל המזבח היה כדתנן במשנה דלקמן ראב"י אומר מעלה היתה וכו' וכפי' הרע"ב שם וכן פי' רש"י ז"ל ביומא דף ט"ז ד"ה והדוכן וכו' דוכן של לויים בנוי עליה ע"כ וכדאיתא בפ"ב דערכין משנה ו' וכ"כ הרמב"ם פ"ו מה' בית הבחירה הלכה ו' וז"ל ועל הדוכן העולה מעזרת ישראל לעזרת כהנים היו הלויים עומדים בשעה שאומרים שירה על הקרבן ע"כ, וצ"ע על הר"ש שפי' וז"ל ודוכן הכהנים לברך את העם היה קבוע בה בתחלת עזרה שלהן וכן נאה ברכת כהנים בראש עזרתם ושל לויים בראש עזרתם וכו' דהיינו בתחלת עזרת ישראל בשער נקנור כמ"ש לעיל מינה בד"ה שעליהם הלויים עומדים בשיר וכו' דמשמע מלשונו דהלויים לעולם עומדים בשיר בתחלת עזרת ישראל על הט"ו מעלות וזה אינו כנ"ל, ועל הרמב"ם צריך לי עיון שלא העתיק משנה זו דלויים עומדים בשיר של בית השואבה על הט"ו מעלות שמעזרת נשים לעזרת ישראל:

משנה ו' בתוי"ט ד"ה והדוכן וכו' לברך את העם. דבריו אלו תמוהים דמה לברך את העם שייך גבי לויים, דהא הרע"ב מפרש דוכן של לויים דהיינו לשיר על הקרבן וכמו שכתבתי לעיל משנה ה',

והר"ש שכתב לברך את העם משום דאיהו מפרש ודוכן כהנים כנ"ל וא"כ איך הרכיב התוי"ט שניהם:

שם ד"ה שער הנשים וכו'. ואע"ג דאמרינן וכו' עי' קידושין דף נ"ב בתוס' ד"ה וכי אשה וכו':
פרק ג' משנה א' המזבח היה וכו'. לשון הרמב"ם בפ"ה המשנה לא זכר גובה המזבח כולו לפי שהוא מפורסם שלא נשתנה לא הוסיף ולא גרע אמרו מזבח שעשה משה י' אמות ושעשה שלמה י' אמות ושעשו בני הגולה י' אמות, והא דכתיב ג' אמות קומתו משפת המערכה ולמעלה עכ"ל:

בהרע"ב ד"ה המזבח וכו' וזהו יסוד. כנראה היה גרסת הרע"ב הכי המזבח היה ל"ב על ל"ב זהו היסוד, עלה אמה וכו':

שם ד"ה כמין גמא וכו' שלא יבנו ע"ג כיפים וכו'. וכ"ה ברמב"ם פ"א מה' בית הבחירה הלכה ט' ובמל"מ שם הקשה ע"ז ממתני' דפ"ג דפרה דתנן הר הבית והעזרות תחתיהן חלול מפני קבר התהרם וזה כולל גם מקום המזבח ועי"ש בתירוצו:

בתוי"ט ד"ה נמצא שלשים וכו' על ל' אמה ושני טפחים וכו' וכן אמר נמצאת כ"ח על כ"ח וד' טפחים. עי"ש בהרמב"ם וכ"כ התוי"ט להלן:

שם ד"ה מקום וכו' עלה שלש וכו'. לשון הכ"מ יותר מכוון שז"ל הכניסות שלה במשנה אבל עלה שלש זה מקום הקרנות שלא היה שם כניסה לא קחשיב וכו':

שם בא"ד והיינו מקום הקרנות. נראה להגיה והיינו לבד מקום הקרנות, או שצ"ל תחת תיבת והיינו והיו"ד פי' אמה היו"ד של גובה המזבח הוא מקום הקרנות, וז"ל רש"י ז"ל בזבחים דף ס' משפת סובב ולמעלה עד מקום הקרנות ולמטה הימנו שש אמות וגובה הקרן אמה עכ"ל:

שם ד"ה נמצא וכו' אולי אינו כן וכו' וכתב עליו הכ"מ פשוט היא שטענת אולי אינה טענה וכו'. והמל"מ כתב עליו דבפי' רש"י ותוס' סוכה דף מ"ה היא כדברי הרמב"ם שהקרנות לא היו

משוכים לפנים כלום, ועל עוד שם בד"ה וכן ה' מדתו וכו', ואין להביא ראיה שבקרנות לא היתה כניסה מדלא קתני בהו כנס ד' טפחים ועלה אמה די"ל דכיון דלא הוי אמה לא קחשיב ליה כמ"ש התו"ט לעיל:

שם בא"ד ובאמת שגם בפירושו וכו'. במחכ"ת הוא עצמו הביא לעיל בד"ה נמצא שלשים וכו' בשם הרמב"ם שכתב וכן אמר נמצאת כ"ח על כ"ח היינו כ"ח וד' טפחים ולא חשיב מה דלא הוי אמה עי"ש, הא קמן דאין בדבריו חזרה כלל אלא צדקו יחדיו, הגה"ה בגליון הרמב"ם שם:

שם ד"ה וכשעלו וכו' פי' רש"י קרא אשכח וכו'. אילולי פי' רש"י היה נ"ל דבאמת הוצרכו לששים כיון דכבש בכלל מזבח ואף דהכבש עם המזבח היו ס"ב אמות דכבש היה שלשים אמות מלבד הב' אמות פורח (עי' לקמן פ"ה משנה ב') אפשר לומר כיון דסובב אינו מעכב וינוכו ב' אמות, מזה אמה ומזה אמה דלא קדשי כיון דאינו מעכב ומקויים הכל בכתב עד ששים כמו שדרשו חז"ל, מראה כהן:

משנה ג' בהרע"ב ד"ה ורבוה וכו' ואמה על אמה היה ובכבש עצמו וכו'. וכ"ה בפי' הרמב"ם ובחיבורו אבל בתוספתא שממנה הדברים הועתקו לא נמצא מזה, וגם רש"י ז"ל בפסחים דף ל"ד כתב וז"ל לול קטן כמין גומא חלולה עשויה בבנין הרצפה בקרן זוית סמוך לכבש וסמוך למזבח במקום שהם מתחברים אצל שפת מערבית של כבש עכ"ל, הרי לא הזכיר אמה על אמה ולא שהיתה בהכבש עצמו:

משנה ד' מבקעת בית כרם. מקום ידוע בא"י ששמו בית כרם, כך פי' הרע"ב בפ"ב דנדה משנה ז' וה"ל להקדימו כאן:

שם וחופרין למטה מהבתולה. נראה דהטעם הוא משום דיש לחוש שמא נגע ברזל בהאבנים וקי"ל דאבן שנגע בה ברזל פסול למזבח ומש"ה היו מביאין מבתולת קרקע מל"מ פ"א מה' בית הבחירה הלכה י"ד, וכדבריו הוא להדיא בהרא"ש:

שם נפגמה אחת וכו'. לשון הרמב"ם שם נפגמה אחת מהן או שנגע בה ברזל אחר שנבנית במזבח או בכבש אותה האבן פסול וכו' ומלבנין את המזבח וכו' נראה מלשונו דהכבש אין מלבנין, ומלשון המשנה משמע דאבני מזבח וכבש שוים בכל זה וצ"ע:

משנה ד בהרע"ב ד"ה ה"ג רום מעלה וכו'. והרמב"ם פ"ו מה' בית הבחירה העתיק וז"ל רום כל מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה, ויש לגמגם ע"ז שהרי שנינו בפ"ב דמדות משנה ג' כל המעלות שהיו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה חוץ משל אולם, הרי שמעלות האולם לא היו במדה זו, תו קשיא מתני' דקתני, לגרסתו, בין האולם למזבח כ"ב אמה וי"ב מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה וצ"ע עכ"ל הכ"מ, והנה קושייתו הראשונה הקשה הרא"ש ז"ל וכתב וז"ל ומיהו לא תקשי כולי האי דיש מהן שהיה שלחה יותר מחצי אמה עכ"ל, וממילא מתורצת גם קושייתו השניה, תו י"ל דהרמב"ם הלא מפרש רובדים על כותלי האולם עי"ש, וא"כ י"ל דמלבד השש אמות שתפסו המעלות היה רצפה חלקה ביניהם בשיעור ט"ז אמות ועל לעיל פ"ב משנה ד' בתו"ט ד"ה שהכהן וכו':

שם בא"ד ומעלה שניה ושלישית וכו'. כוונתו דאמעלה ראשונה כבר תנא רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה וא"כ מה דקתני אמה אמה ורובד שלש קאי רק אמעלה שניה ושלישית, ולא רצה לפרש דהא דתנא רום מעלה חצי אמה וכו' הוא רק דרך כלל לומר דכל מעלה כך היתה, ואמה אמה ורובד ג' קאי גם אמעלה הראשונה שהיו ג' מעלות דא"כ הכי ה"ל למימר אמה אמה ורובד שלש כההיא דפ"ג דשקלים תרום תרום ופי"ב דיבמות חלוץ הנעל וכו' ואף דמצינו בפ"ו דמנחות מגל זו מגל זו, וכן בפ"ג דפרה עץ ארז זה עץ ארז זה רק שתי פעמים אע"ג דהכוונה על ג' פעמים התם להדיא מפרש התנא ואמר ג' פעמים על כל דבר, וזהו שכ' הרע"ב אח"ז והיינו אמה אמה דקתני,

אלא דלפ"ז תקשי הא הוא עצמו כתב לקמן בד"ה העליונה אמה אמה וכו' וז"ל לאחר ארבע מעלות שהיה לכל אחת אמה וכו' אפ"ג דתנא רק אמה אמה, אבל הר"ש ז"ל מפרש אמה אמה ורובד שלש מן מעלה ראשונה ושניה שז"ל אמה תמה ורובד שלש כשעלה אמה אמה בשלח שתי מעלות היתה אמה שלישיית חלוקה ברובד ג' אמות רוחב שוה הרי חמשה אמות בשלש מעלות אמה אמה ורובד שלש כן עשה בג' מעלות אחרות שהן חמשה אמות הרי עשר אמות והעליונה היתה אמה אמה ורובד ד' שהן ששה אמות הרי ששה עשר אמות ושש אמות של רום חצי אמה וכו' אלא דלפירושו תקשי טפי שהוא חשיב שני פעמים אמה אמה ורובד ג' שהן ששה מעלות והעליונה שלש מעלות והיה בין הכל רק ט' מעלות וחסרו שלש מעלות ופירושו היה עולה על נכון אם היה אומר שהיו ג' פעמים אמה אמה ורובד ג' מלבד העליונה שהיה אמה אמה ורובד ד' דאז היה בין הנ"ל י"ב מעלות במשך י"ט אמות וג' אמות של רוחב רצפה מן המזבח עד תחלת המעלות כמ"ש הרע"ב, ואף דמתני' נקטה רק ב' פעמים אמה אמה ורובד ג' י"ל תנא אטו כי רוכלא ליחשב וליזל, וכמו שהוא בפ"ה דשבועות משנה ג' ולא לך ולא לך וכו' וכהנה רבות דממילא נשמע שהיה עוד אמה אמה ורובד ג' מלבד השתיים מדקתני והעליונה אמה אמה ורובד ד' שהיה די לו לומר אמה אמה ורובד ד', אלא ודאי שהיה עוד אמה אמה ורובד ג' קודם העליונה ולא היה צריך לחזור מפירושו ולומר שאין הדבר מכוון לו עי"ש אמנם היותר מחזור שבפירושים הוא פירוש הרא"ש ז"ל שהרובדים לא באו כלל בחשבון המעלות וז"ל אמה אמה ורובד ג' כשעלו המעלות לשתי אמות גובה דהיינו ארבע מעלות דבכל מעלה יש גובה חצי אמה אז היה רובד ג' רצפה של ג' אמות חלקה בלא מעלה הרי שבעה אמות בשטח הקרקע ששלח ד' המעלות הוא ד' אמות וג' אמות רובד, ועוד אמה אמה ורובד ג' הרי י"ד אמות והעליונה אמה אמה ורובד ד' הם ח' אמות הרי כ"ב אמות וכו' ור'

יהודה סובר דרובד א' לא היה רק שתי אמות עי"ש ומיושב הכל, וגם אין צורך למ"ש הרע"ב דג' אמות של רצפה חלקה היו קודם המעלות אלא המעלות התחילו סמוך למזבח:

בתוי"ט ד"ה ומשוך וכו' אלא כבין האולם ולמזבח. דברי הר"ש הם גמרא ערוכה בזבחים דף נ"ט, ומוכח שם דזהו דוקא למ"ד מזבח כולו בצפון קאי אבל לשאר תנאים היה עומד בין המזבח ואולם ממש, ועי"ש בתוס' ד"ה הא מני וכו' וברמב"ם פ"א מה' בית הבחירה ובת"כ ויקרא פרשה ד' ויש כאן מקום עיון, עכ"ל הגמ"מ:

פרק ד' משנה א' שכל הבית טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות. מלשון זה משמע שהוא נתינת טעם לדבר דלהכי היו דלתות הפנימים נפתחים לתוך הבית כדי שיכסו את מקום הכותל שאין מכוסה זהב, וזה אינו דא"כ תקשי יכסו גם שם בזהב ולא יפתחו הדלת לפנים, אבל נהפוך היא דמש"ה לא היה שם זהב הואיל ואין הטוח נראה וכמו שפירש הרע"ב, ולכן צ"ל דהשי"ן היא תמורת וי"ו, וכמו שאפר כירה דריש מסכת ביצה וכמוהו הרבה הביאם התוי"ט בפ"ה דפרה משנה ה' ופ"ה דאהלות משנה ו' עי"ש וצ"ע ממ"ש התוס' פ"א דבכורות העתקתי דבריהם שם על התוי"ט משנה ב' ד"ה בהמה וכו':

תוי"ט ד"ה היכל וכו' דביר על שם וכו' ודביר היא המחיצה המפסקת בין הקודש לבין קדשי קדשים וחלל בית ק"ק נקרא במקרא לפני דביר שהוא לפנים מן המחיצה שנאמר במלכים א' ולפני הדביר עשרים אמה וגו'. גמרא יומא דף נ"ב ובפי' רש"י שם:

משנה ב' נטל את המפתח. בפ"ג דתמיד משנה ו' איתא שהיו ב' מפתחות וכו' הרא"ש: **שם ופתח את הפשפש.** שבצפון שער הגדול כמבואר שם משנה ז' בהרע"ב, ועי' מה שכתבתי שם:

משנה ד' בתוי"ט ד"ה התחתונה וכו'
ולדבריהם היה החלל וכו'. עי' לקמן משנה ז'
בתוי"ט ד"ה כותל ההיכל שש וכו':

שם בא"ד שהוא שבעים אמות. היינו מצפון
לדרום אבל ממזרח למערב הלא פ"ד אמות הן
מכותל ההיכל ולהלן כדתנן לקמן משנה ז':

משנה ה' משלשלין וכו'. לשון הר"ש משלשלין
את האומנין למטה בדביר לבדוק סדקי הכתלים
ע"כ ור"ל שהיו משלשלין אותן לבית ק"ק בצד
הדביר שהוא המחיצה המפסקת בין הקדש לבין
ק"ק כמש"ל, ועי' בפ"ה הרמב"ם בשם התוספתא
מצוה בכהנים, אין כהנים נכנסין ליום אין ליום
נכנסו ישראלים מצוה בטהורים וכו' מצוה
בתמימים וכו' מצוה שיכנסו בתיבות אין שם תיבות
יכנסו דרך פתחים עכ"ל:

**משנה ו' בהרע"ב ד"ה אמה כיור, הקורה
התחתונה וכו'.** וכ"ה בפ"ה הרמב"ם ובחיבורו פ"ד
מה' בית הבחירה והראב"ד השיג עליו, ועי' בכ"מ
שמיישב דבריו:

שם ד"ה כלה עורב טס של ברזל וכו'. וכפ"ה
הרמב"ם, אבל הר"ש מפרש מהמעקה ולמעלה
שפודין נעוצין בגג אמה גובה לכלא ולמימנע העוף
מעליו שלא יטנף ע"כ וכך פ"ה רש"י בערכין דף ו'
טבלאות אמה על אמה ובהן מסמרות גבוהות אמה
קבועות ומחפין בהן ראש הגג וכו' ובמנחות דף ק"ז
הזכיר רק מסמרות ולא טבלאות ובשבת דף צ'
הזכיר ג"כ טבלאות עם מסמרות וכתב שגם
הטבלאות היו חדודים כסכין, ובמ"ק דף ט' כתב
שהיה גג ההיכל מתקצר בשיפוע ועולה מארבעה
צדדיו כמו מגדל עד שהיה אמצעית הגג אמה על
אמה ומחפין אותו בטס שנעוצין בו מסמרות,
ובתוספת הביאו בשם הערוך שעשו צורה כדרך
שעושים שומרי זרעים להבריה העופות מגג ההיכל
שלא ישליכו שם דבר טמא עי"ש:

**תוי"ט ד"ה האוטם לשון הרע"ב וכו' שמעזרת
ישראל.** צ"ל שמעזרת כהנים דהיינו מהמזבח
שהיא בעזרת כהנים, או מהמזבח אל האולם:

שם ד"ה ואמתיים וכו' אבל הרמב"ם וכו'
והראב"ד מפרש שהיו כמו מרזבות קבועות
בכתלים ובולטות לקבל דלף התקרה ושופכו
לחוץ וכו'. וכן נראה ג"כ פירוש הר"ש עי"ש, ועל
פ"ה הרמב"ם צ"ע שכתב שאם יטוף וכו' יעמדו
המים באותו החלל, תינח דלפה של עלייה אבל
דלפה של היכל למה דזהו חשש רחוק שיטיף עד
להיכל:

**משנה ז' בהרע"ב ד"ה ואמה טרקסין וכו' על
שם שסוגר וכו'.** עי' פ"ה דיומא משנה א' מה
שכתבתי שם על הרע"ב ד"ה לבין שתי פרכת וכו':

**פרק ה' משנה א' בהרע"ב ד"ה וי"א אמה
אחורי בית הכפורת וכו' שלחלל עם עובי הכותל
וכו'.** צ"ע הא עובי הכותל של תא המערבית כבר
נמנה בכלל אורך ההיכל כמ"ש הרע"ב לפני זה, גם
הוא עצמו כתב בפ"ב משנה ו' שי"א אמות הוא
מקום פנוי לאחורי בית הכפורת מלבד עובי הכותל
וכ"ה בפ"ה רש"י יומא דף ט"ז וזבחים דף נ"ה,
ואפשר ליישב שהיה קשה ליה להרע"ב דהא איתא
בזבחים שם דתא המערבית נקרא אחורי בית
הכפורת דתניא התם לול קטן היה אחורי בית
הכפורת גבוה ח' אמות וכו' דהיינו לול כמין חלון
פתוח מן התא שאחורי בית הכפורת לאויר העזרה
עי' בפ"ה רש"י שם, וא"כ הכי ה"ל למתני י"א אמה
לאחורי אחורי בית הכפורת ולזה קאמר דגם החלל
קרוי אחורי בית הכפורת כמו התא עם עובי כתלו,
ועי' בתוי"ט פ"ו דנגעים משנה ז' ד"ה וראש הגויה
וכו':

משנה ג' שם היו מולחין וכו'. תימה דבמנחות
דף כ"א תניא בג' מקומות המלח נתונה בלשכת
המלח, ע"ג הכבש, ובראשו של מזבח, בלשכת
המלח ששם מולחין עורות קדשים, וי"ל דהא
דאמר התם ששם מולחין ל"ד אלא ר"ל משם
נוטלין מלח למלוח עורות קדשים בלשכת הפרוה,
והמלח היה נתון שם רק להצניעו והיינו לשכת
המלח ששם היו נותנין מלח לקרבן דתנא כאן,
ולקרבן דקאמר ר"ל להצניע לצורך קרבן, אלא

דקשה דא"כ ד' מקומות היו ולמה חשיב רק ג', תוספת שם, אמנם המל"מ פ"ה מה' איסורי מזבח מתרץ דמקומות שהמלח נתון היה רק שלשה אבל בלשכת הפרוה לא היה מלח נתון רק מולחין שם העורות במלח הנלקח מלשכת המלח עי"ש, ובתו"י ביומא דף י"ט מתרצים באופן אחר עי"ש:

בתו"י ט ד"ה לשכת המדיחין וכו' הקרבים מדיחין פעם ראשונה וכו'. לא נמצא כל זה בהמפרש שם:

משנה ד' בתו"ה אות א' דכתיב כימי עץ ימי עמי. ואיתא תו בב"ב דף ט"ו על פסוק היש בה עץ הכי קאמר להו משה לישראל ישנו לאותו אדם איוב ששנותיו ארוכות כעץ שהאריך ימים הרבה, ומגין על דורו כעץ, ובספרי פרשת מסעי עד מות הכהן הגדול רמ"א רוצח מקצר ימיו של אדם וכה"ג מאריך ימיו של אדם וכו'.

לשון הזהב

פרק ג' מ"א בהרע"ב ד"ה ואוכל וז"ל בסופו כשהיה עושים דפוס מרובע וכו' משימים עץ וכו' כדי שלא תתמלא הזוית ההיא עכ"ל. לשון זוית אינו מדוקדק כי בכל צד של דרום ומזרח לא היה יסוד (רק בזויות מזרחית צפונית ודרומית לא היה ממלא) ורק זויות דרומית מערבית ומזרחית צפונית היה ממלא ועי' בהרמב"ם פ"ב מה' בית הבחירה ה' יו"ד וה' ט"ז ובפירושו ובציוור סי' ט' וצ"ע:

פרק ה' מ"ד בתו"י ט ד"ה אבא שאול בא"ד היינו טעמא לפי שבה מפרישין כה"ג זי"ן ימים לפני יוה"כ בכל הדבור הזה נעלם לע"ד מהתו"י ט מ"ש הרמב"ם בחיבורו ה' כלי מקדש פ"ה הל' זי"ן שכל השנה ה' דירתו של כה"ג בזה הלשכה ע"ש ובכ"מ שמראה מקום על משנה זו. ולדברי הרמב"ם ע"כ צ"ל דרבנותא מהזי"ן ימים קודם יוה"כ ה' דמפרישין אותו לגמרי מביתו ואפילו בלילה לא היה הולך לביתו משא"כ בכל

השנה שהולך לביתו בלילה או שעה ביום. אמנם לא ידעתי מניין לו להרמב"ם שדירת כה"ג ה' כל השנה בלשכה זו כי מסוגיא דיומא ד' יו"ד משמע לכאורה דלא כהרמב"ם והיינו דרבא מתרץ שם בשאר ימות השנה כ"ע לא פליגי דפטורה ממזוזה כי פליגי בשבעה ימי הפרשה אלמא דלא דר בו הכה"ג בשאר ימות השנה וצ"ע: [הג"ה עי' ברמב"ם בפ"ו מה' מזוזה הל' ו' שכתב דלשכה זאת היתה לבית דירה לכה"ג בז' ימי הפרשתו אלמא דדוקא בז' ימי הפרשה היתה דירה לכה"ג נמי"ש הכ"מ שם. האיך כתב הרמב"ם בפ"ה מה' כלי המקדש דתפארתו וכבודו שיהיה יושב באותה לישכה כל היום אפילו בשאר ימות השנה. וע"כ צריך לחלק דמה שישב במקדש כל היום לא מקרי דירת קבע כיון דיצא בלילה לביתו וגם ביום שעה או שתיים. ולפ"ז מתורץ ג"כ קו' הרב המחבר מסוגיא דיומא אכן קו' הרב על התו"י ט עדיין בעמוד וקיים ודו"ק]

מלא הרועים

פרק א' משנה ב' בתו"י ט בד"ה היה מחזור כו' על דברי הרע"ב שכתב כו'. ועל במל"מ פ"ח דין ו' מה' בית הבחירה:

מעניני יהושע

פרק ג' משנה ו' הכיור כו'. בין האולם ולמזבח בין האולם ולמזבח כ"ב אמה וי"ב מעלות היו שם, רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה, אמה אמה ורובד שלש, ואמה אמה ורובד שלש, והעליונה אמה אמה ורובד ארבע. עי' בתפא"י מה שפירש ולדבריו חסר בבא אחת של אמה אמה ורובד שלש. וגם מלת העליונה אינו מכוון לפירושו. ושמעתי בזה מדו"ז הגא ר' יהושע העליר זצ"ל פ"י משנה זו כמין חומר. בין האולם ולמזבח כ"ב אמה, וי"ב מעלות היה שם כו' ושלחה [היינו מקום מדרך כף הרגל] אמה. וא"כ איפוא נתמלא המספר של י"ב אמה מן

הכ"ב, ואיו היו עוד עשר אמות להשלים הכ"ב? ע"ז עושה התנא חשבון לכוון הכ"ב אמות. כי מהעשרה אמות היתרות הוסיפו על המעלות באופן זה. אמה אמה ורובד שלש כו' ופי' אמה אמה הראשונה אינו כפי' אמה השניה. כי השניה היא אמה [שהיא מדה] והראשונה היא מלשון יש אם למקרא, יש אם למסרת. כי כידוע היה כל מעלה רוחב שלחה אמה למדרך כף הרגל. ואותה האמה היתה מאבן אחת לבל תתפרד לפרורים כאשר ידרוך עליה הדורך. ואולם אם המעלה היתה רחבה יותר, לא היה נצרך לעשות מאבן אחת רק האמה הראשונה, ויתר השטח היה יכול להיות מאבנים מרוצפות קטנות, כי האמה הראשונה החזיקה אותן לבל תתפרדנה. והיה אמה אחת מאבן אחת ויתר השטח היה מרוצף באבנים קטנות. וזהו אִמָּה אִמָּה, פי' היסוד והחזוק של המעלה היתה אמה ורובד שלש פי' שלש אמות היה מרוצף באבנים קטנות. הרי נשארו יתרות עוד שבע אמות, ואומר עוד אמה אמה ורובד שלש, שעוד מעלה אחת היתה באופן זה, ונשארו עוד ארבע אמות מן העשר, ועשו המעלה העליונה אמה אמה ורובד ארבע. הרי שעשה חשבון צדק על כל הכ"ב אמות שאמה אחת מהם לא נעדרה מלפרשה במשנתנו בברור ולא ברמז. ואולם ר' יהודה שאמר שהעליונה היה רובד חמש ע"כ ס"ל שקצרו מאחד הרובדים ממעלות הקודמות, או שלא עשו באמצע רק רובד אחד ושתי אמות היו מן המזבח עד מעלה הראשונה כמו שפירשו המפרשים:

ביאור משנה זו שמעתי מפי דודי זקני הגאון הצדיק הר"ר יהושע העליר זצ"ל.

אייזיק ליב ב"ר שרגא עזריה ז"ל החוב"ק ראצקא

מעשה רוקח

ועתה נבא לביאור בס"ד במשנה ראשונה "בשלשה מקומות הכהנים היו שומרים", כבר כתבתי בזה בתחלת מסכת תמיד יעוין שם ותמצא נחת. אך מה שאוסיף כאן הוא מה שכתב בספר סמיכות חכמים

שבין הכל היו השמירה בכ"ד מקומות כמבואר כאן במשנה לשמור מזוהמת הנחש הקדמוני שהביאה כ"ד מיני מסאבותא לעולם כמנין ואיבה. לכך היו שומרים בכ"ד מקומות שלא יתקרב שום אחד ממיני סאבותא אל הקדושה. ודברי פי חכם חן. ואפשר שמטעם זה היו נחלקים הכהנים והלויים לכ"ד משמורת.

(פה מבואר טעם על שהיו ב' שערי חולדה מן הדרום טדי מן הצפון)

במשנה ג': "שני שערי חולדה מן הדרום". כבר נתן התי"ט טעם נכון על פי פשוטה למה היה ברוח זה ב' שערים. ובדרך רמז נראה לי על פי מה שכתבתי שקדושת הר הבית עד החיל הוא כנגד רקיע וילון. ולרמז זה היו נקראים את שני השערים בשם אחד "חולדה", דב' פעמים חולדה עם הכולל עולה כמנין וילון עם האותיות. ובזה מדוקדק הלשון במשנה "משמשין כניסה ויציאה", שכן הוא הלשון בגמרא (חגיגה יב, ב) גבי וילון "אינו משמש כלום", רק "נכנס שחרית ויוצא ערבית". וכן "טדי מן הצפון" לא היה משמש כלום. ולגירסת ראב"יה שהביא התי"ט טרי ברי"ש. כשתחשוב טרי מן הצפון תמצא כמנין נגד רקיע וילון עם הכולל. דוק ותשכח כי הוא דבר נפלא בלשון המשנה "טרי מן הצפון לא היה משמש כלום". ואינך ב' שערים שבמזרח ובמערב אין בידי לפרשם עד יערה עלינו רוח מן השמים.

(פה מבואר על פי רמז וסוד על שהיה הר הבית ת"ק אמה)

בפרק ב' משנה א': "הר הבית היה חמש מאות אמה". כבר כתבתי למעלה דרך דרש. ובדרך רמז, כשתחשוב ה' מאות אמה עם ג' כוללים תמצא כמנין זהו רקיע וילון עם הכולל. ובדרך סוד, המקדש היה בסוד ה' ראשונה ובסוד ה' אחרונה, לכן היה מידתו ה' מאות.

(פה מבואר טעם על שהיה בחיל י"ב מעלות)

במשנה ג': "לפנים ממנו החיל עשר אמות וי"ב מעלות היו שם". כבר כתבתי לעיל שקדושת החיל היה כנגד רקיע ב'. ותמצא ביוצר שאומרים בשבת קודם ראש השנה כמנהג פולין מבואר שם בהדיא שברקיע שני יש שתיים עשרה מעלות. דוק ותשכח. לכן בחיל שהוא כנגדו היה שתיים עשרה מעלות.

(פה מבואר טעם על שהיה עזרת נשים אורך קל"ה ורוח קל"ה)

במשנה ה': "עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלושים וחמש". נלע"ד לרמוז הסוד "דעתן של נשים קל"ה" כידוע. ולכך היתה עזרה שלהם אורך קל"ה ברוחב קל"ה. וגם על פי פשוטה שדעתן קלה להתפתות ולעבור עבירה. ולכן הקיפוח גוזזטרא שיהא הנשים מלמעלה והאנשים מלמטן שלא יהיו מעורבין ויבואו לידי עבירה. ובדרך רמז על פי מה שכתבתי שקדושת עזרת נשים היתה כנגד רקיע שלישי הנקרא "שחקים" שבו שוחקין מן לצדיקין ומקרא מלא הוא "ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא", לכך היתה עזרת נשים שהוא כנגד רקיע "שחקים" אורך קל"ה שהוא כנגד רקיע שחקים אורך קל"ה ורוחב קל"ה כמנין מן מה במכוון.

(פה מבואר טעם על שהיה עזרת ישראל אורך קל"ה ורוחב י"א וכן עזרת כהנים)

בפרק ב' משנה ו': "עזרת ישראל היתה אורך קל"ה על רוחב י"א אמה וכן עזרת כהנים וכו'". והנה אף שלענין הקדושות נחשבים לשנים, עזרת ישראל בפני עצמה ועזרת כהנים בפני עצמה, מכל מקום לענין הרקיעים נחשב אותם לאחד עד בין אולם ולמזבח כאשר אבאר, והמה כנגד רקיע זבול שבו בית המקדש ומזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב שם נשמתן של צדיקים כמבואר בחגיגה ובסוף מנחות. ובזה יבואר,

שתיבות אלו עזרת ישראל וכהנים, המה מכוון רקיע זבול בית המקדש ומזבח. דוק ותשכח החשבון במכוון. נמצא שבענין זה עזרת ישראל ועזרת כהנים נחשבים כאחד נגד רקיע זבול. ובהם מזבח נגד מזבח שלמעלה, זה מול זה. וכבר כתבתי במסכת תמורה בטוב טעם ודעת שמזבח שלמטה היה מקוה טהרה לנשמות שקבלו דינם ומשם היו עולים למזבח שלמעלה להקרבה. ולכן תמצא שב' תיבות אלו רקיע זבול עם ב' כוללים עולה מכוון כמנין מזבח מקוה טהרה. וגם דוכן של לויים היה שם כמבואר במשנה. נמצא בחלק זה כהנים לויים ישראלים, ולכך היה ארכן קל"ה, ועם הכולל קל"ו, כמנין ע"ב מ"ב כ"ב שהם סוד חג"ת, סוד כהן לוי ישראל. שם ע"ב הוא חסד, ושם מ"ב הוא בגבורה, ושם כ"ב הוא בת"ת. ורוחבן היה כ"ב אמה גם כן נגד שם כ"ב שהוא בת"ת כולל שלשתן כידוע. וגם תמצא כהן לוי ישראל עולה כמנין מיכאל אחד שר הגדול שהוא הכהן הגדול במזבח שלמעלה, ונקרא בפסוק "אחד" "והנה מיכאל אחד מן השרים הראשונים בא לעזרני" (דניאל י, יג), וכמבואר במסכת ברכות פרק קמא (דף ד:).

בענין סוד בנין המזבח בכל שיעוריו. יראתי לגשת שכבר מבואר הרבה בזה הקדוש, ועיין במאמרי הזוהר שנדפסו פה בסוף הזוהר ותמצא בהם נחת בכל עניני המזבח ועוד בכמה דוכתי.

(פה מבואר בדרך רמז אותיות א' ב' עד אות י' על המזבח)

ובדרך רמז אכתוב לך דבר נאה ומתקבל שאותיות א"ב ג"ד ה"ו ז"ח ט"י מרמזין על המזבח. א' מורה על אמה אחת שהיה היסוד עולה. ב"ג מורה על חמש אמות שהיה הסובב עולה. ד' מורה על ד' אמות שהיה מקום המערכה עולה עם גובה הקרן ה"ו זה שמו של הקב"ה כמבואר בדרוש דרדקי, והיינו משום דהמקובלים מקשים דאותיות השם

הוי"ה ב"ה המה שלא כסדר אות יו"ד קודם לאותיות ה"ו, ומישבים דאותיות א"ב ג"ד עולה י'. נמצא שהם כסדר; תחלה י' ואח"כ ה"ו. זהו כוונת הדרדקי ה"ו זה שמו של הקב"ה שכאן יש שם יה"ו. וכשתחשוב יה"ו פעמים יה"ו עולה כמנין אמת כידוע. ועוד תחשוב אותיות יה"ו בג' מילואים של ע"ב ס"ג מ"ה עולה קמ"ד. בהצטרף קמ"ד עם אמת עולה תקפ"ה. ולכך היה מקום המערכה כ"ד על כ"ד, עולה בהכאה תקע"ו פעמים אמה על אמה. ובהצטרף ט' אמה של גובה עד המערכה עולה במכוון תקפ"ה. נמצא היתה מקום המערכה מכוון כנגד שם יה"ו בכל היחודים שכתבתי. ומזבח גופה היא בסוד ה' אחרונה כידוע נשלם שם הוי"ה ב"ה.

ז"ח מורה על המזבח מבואר גם כן בדרוש הדרדקי ז"ן אותך ח"ן אותך, ולכך תיבת מזבח עולה מנין זן, והיה גובה נ"ח טפחים כמבואר בהדיא בהרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ב (ה"ו) כמנין ח"ן. ט"י מורה על המזבח שהיה ט' אמות עד המערכה, י' אמות עם הקרנות.

נמצא כל האותיות מן א' עד י' מורה על המזבח. וכל האותיות אלו כשתחשוב בהכאה עולים כמנין שכינה כידוע. וכבר כתבו המקובלים שזהו הרמז "לא ירדה שכינה למטה מעשרה", ולכך היתה קביעות השכינה תחלה על המזבח כמבואר בפרש"י פר' תצוה בפסוק (שמות כט, מב) "אשר אועד לכם", וז"ל: "ויש מרבתינו שלמדו מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה".

(פה מבואר טעם על שהיה בין האולם ולמזבח כ"ב אמה ובהן י"ב מעלות)

במשנה ו': "בין האולם ולמזבח כ"ב אמה וי"ב מעלות היה שם וכו'". הנה קדושה שבין האולם למזבח היא לשיטתנו נגד רקיע מעון שבו כתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל כמבואר בחגיגה. ולכן היה כנגדן במעלות בין האולם ולמזבח הדוכן של כהנים

שהיו מברכין ברכת כהנים, כמבואר במשנה פרק ז' דתמיד, שהכהנים נקראים 'מלאכים'. ולכן היה בין האולם ולמזבח כ"ב אמה נגד השם הקדוש של כ"ב היוצא מפסוקי ברכת כהנים. ובודאי היו הכהנים במקדש מכוונים בזה. ובזה מבואר הטעם שהיו אומרים הכל בברכה אחת ולא היו עונים אמן במקדש בין כל ברכה וברכה כמו בגבולין, כדי שלא להפסיק בין השם הקדוש היוצא מברכה ראשונה ושניה כידוע. ולכן היו שם י"ב מעלות ועם הכולל הוא י"ג כנגד י"ג יודי"ן שיש בברכת כהנים כנגד י"ג מכילין דרחמי כידוע. ותיבה מעלות עולה מכוון כמנין רקיע מעון, ולכך מביא הגמרא בחגיגה שם (דף יב:) "ומנלן דאקרי שמים דכתיב השקיפה ממעון קדשך מן השמים", וסיום הפסוק "וברך את עמך וכו'" היינו שיסכים עם ברכות כהנים שהיא כנגדו ממש.

(פה מבואר טעם על שהיה בהיכל השולחן ומנורה ומזבח הזהב)

קדושת ההיכל היה כנגד רקיע מכוון. לפי פשוטה תמצא שב' תיבות רקיע מכוון עולה מכוון כמנין מלכות. והיכל בגימטריא אדני שהיא מלכות. נמצא שהם מכוונים זה מול זה.

אמנם כדי לבאר מה שהיה בהיכל השולחן והמנורה ומזבח הזהב נראה בהדיא שהיכל היה בסוד בינה, ה"י כ"ל, היינו נ' שערי בינה כמבואר במאורי אור. ולכן תמצא תיבת מכוון עם הכולל עולה מכוון בינה נ'. וכמנין אל אלהים, חסד גבורה. ולכך היה ברקיע מכוון אוצרות שלג של טובה שהוא ממדת חסד, ואוצרות שלג ושאר אוצרות של רעה שהיו נמשכין ממדת גבורה, עד שבא דוד והוריד אותן של רעה למטה לארץ ואותן אוצרות שלג של טובה נשארו למעלה, ועי"ש בחגיגה בפרש"י ותוס' (חגיגה יב, ב). וידוע דשלג עולה ג' פעמים אהיה, דהיינו אהיה פשוט, ושתיים במילוי קס"א קנ"א, עולה שלג כידוע בכונת האר"י ז"ל. וג' פעמים אהיה פשוט עולה ס"ג שהוא בבינה. נמצא דשלג

הכולל עולה כמנין רקיעים, כלומר שאותה אמה הפסק בין ב' רקיעים. אך יש להסתפק בכל אור שבין רקיע ורקיע, אי קדושתה כלמטה או כלמעלה, ובזה היו מסופקין בבית שני, ולכך עשו שתי פרוכת. ודוק היטב בכל זה ותמצא נחת. וה' ברחמיו יורינו נפלאות בתורתו הקדושה ויזכינו לראות בנין בה"מ בכל הקדושות במהרה בימינו אמן.

(פה מבואר טעם על שהיה אורך העזרה בכלל קפ"ז אמה)

במשנה: "כל אורך העזרה היה קפ"ז אמה". זה פשוט כמנין מקום עם הכולל. וסוד מקום ידוע. הלכך מסיים המסכת שהיו אומרים "ברוך המקום ברוך הוא", והיינו "ברוך המקום" הוא מקום המקדש ממש שמן עזרת ישראל שם התחיל מחנה שכינה עד לבסוף היה קפ"ז אמה כמנין מקום עם הכולל. ו"ברוך הוא" קאי על סודו של מקום. ועיין בתי"ט מה שכתב בזה.

כל זה שכתבתי על פי רמז וסוד הוא כטיפה מן הים הגדול אבל אין לנו עסק בנסתרות כאשר כתבתי כמה פעמים עד שיבא משיח צדקינו ותמלא הארץ דיעה כמים לים מכסים.

מראה כהן

פרק ד: ברמב"ם משנה ד' ד"ה ולול הוא פתח קטן וכתוב בתוספתא דכלים הכל נכנסין. נ"ב ובסוף מסכת עירובין ע"ש.

מראית העין

א:א מקומות הכהנים שומרים. ר"ת שם מה"ש מע"ב שמות גימטריא אל שדי ועליו רמז יעקב אבינו ע"ה ואל שדי יתן לכם רחמים כן כתב בסוף

לטובה נמשך מבינה. וכשתחשוב ב' תיבות שלג לטובה עולה שפ"ה, ועם ג' אותיות עולה שלחן, ולכך היה השלחן בהיכל ומשם היה נמשך השלג לטובה שהוא מכוון כנגד רקיע מכוון. ולפי מה שכתבתי במנחות שהשלחן ולחם שעליו י"ב היו בסוד ששה קצוות חג"ת נה"י ומלכות. וגם המנורה שהיתה שבעה קנים גם כן בסוד זה חג"ת נה"י"מ. והמה יוצאים מבינה אימא עילאה. לכן היו עומדים בהיכל שהיא בינה. וגם שמן שנתנו במנורה עולה מכוון כמנין השלג לטובה, ולכך היה המנורה נוכח השלחן שסוד שניהן אחד הוא. וגם מזבח הזהב היה בסוד אימא עילאה.

(פה מבואר על שהיה בקדש קדשים הארון עם הלוחות)

קודש קדשים היה כנגד רקיע ערבות. זה מבואר שברקיע ערבות יש כסא הכבוד וחיות נושאות הכסא, לכן היה בקדש הקדשים הארון דוגמת כסא הכבוד ועליו היה השכינה שורה ושני כרובים היו בסוד החיות פני אדם, אפי רברבי ואפי זוטרא. ולכן ערבות עם הכולל עולה כמנין תורה חיים. ולכך היה בארון הלוחות וגם ספר תורה שכתב משה ומשם היה יוצא חיים לעולם.

(פה מבואר טעם על שהיה אמה טרקסין)

ולכך היה אמה טרקסין בין ההיכל לקודש הקדשים, ובבית שני היו מסופקים אי אותה קדושתה כלפנים או כלחוץ, ולכך עשו שתי פרוכת כמבואר ביומא. וכל זה צריך טעם למה היה ההפסק אמה דוקא. וגם מה היה הספק שלהם. ולשיטתנו יבואר בטוב טעם, דהיכל היה נגד רקיע "מכוון", וקודש הקדשים נגד רקיע "ערבות", ובין כל רקיע ורקיע מהלך ת"ק שנה שהוא אמה של הקב"ה כאשר כתבתי למעלה, ולזה מוכרח להיות בין כל קדושה וקדושה הפסק לא פחות מאמה אחת כדוגמת ההפסק שבין רקיע ורקיע, אמה של הקב"ה, ולכן היה אמה טרקסין. ותיבת טרקסין עם

שלום גימטריא ו' ש"ע להשפיע שפע רב המקום
ברחמיו יחננו ויברכנו לעשות נחת רוח לפניו תמיד
בארה חיים:

נזיר שמשון

פ"א מ"ב איש הר הבית. רבינו תי"ט כתב משם
המפרש פירושו שר והרב באר שבע כתב בפ"ק
דתמיד דהיינו בן בבי והיא היה ממונה על זה הדבר
כדאמר' בריש פ"ק דיומא אמר אביי מריש הוה
אמינה הא דתנן בן בבי ממונה על הפקיע אמינא
פתילתא כדתנן וכו' כיון דשמענא להא דתניא ולא
עוד אלא שלוקה מן הממונה בפקיע אמינא מאי
פקיעא נגדא ע"כ והא דקראו איש הר הבית ולא
הזכירו בשמו כמו בן ארזה גביני כרוז וכיוצא
משום חשיבות ומעלה שהיה שר וממונה על כל
השומרים והא דקראו איש הר הבית לא דאתא
לאפוקי העזרה דהא גם שם היו כל כך שומרים
בעזרה כמו בהר הבית אלא משום דהר הבית הוא
שם כולל כל בית המקדש דהר הבית היה ת"ק אמה
על ת"ק אמה ובכלל אותו חשבון היה תשבון
העזרה קל"ה אמה על אורך קפ"ז הלכך קראו איש
הר הבית עכ"ל עי"ש:

שם מ"ה מזרחית צפונית בה גנזו בני חשמונאי
את אבני המזבח ששקצום מלכי יון. עיין מ"ש
לעיל במס' אבות פ"ה מ"ו בד"ה והשמיר:

פ"ב מ"ב אמר לו ר' יוסי עשיתן כאלו עברו
עליו את הדין אלא השוכן בבית זה יתן בלבך
ותשמע לדברי חבריך ויקרבוך ע"כ. עיין בס'
פתח עינים דפירש במאי פליגי ר"מ ור"י ואמר מר
עוד דאין להקשות מה הל' אומרת השוכן בבית זה
יתן בלבך וכו' והלא הכל בידי שמים חוץ מיראת
שמים ואיך קאמר יתן בלבך ד"ל דהכנעה זו שהוא
אומר שהוא מנודה זהו איתערותא דלתתא ובעי
רחמי שה' יגמור בעדו עכ"ל ולי הדיוט נראה לומר
דבא לרמוז היכא דנודוהו מחמת איזה מחלוקת
שהיא לש"ש כמו ההיא דר"א ולכן היה מתפלל

ספר שרשי השמות לרבני המערב בפירוש ע"ב
שמות. ועוד כתוב שם רזין עילאין. וס"ת מקומות
הכהנים שומרים גימטריא ת"פ כמנין פ' לבטלה
ועוד אפשר בשלשה מקומות הכהנים שומרים ס"ת
ה' ת"פ. ה' נגד ה' אותיות של שם לילית גימטריא
ת"פ לבטלה. וזה רמז ותקח מרים הנביאה את התף
בידה ה' ת"פ גימטריא שם הנזכר וה' אותיותיו
ובכח קדושתה של מרים ונבואתה שלטה בה
והכניעה ומעתה ותצאן כל הנשים וליכא הרהור
וזהו ותען להם במ"ם לאנשים. א"נ אפשר בפ' את
הת"פ ובמשנתנו ס"ת בשלשה מקומות הכהנים
שמרים כי ה' רומז לשכינה והיא מבטלת פ'
גימטריא ת"פ:

ב:ב כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין.
כמ"ש כל פינות שאתה פונה יהיו לצד ימין. כי צד
ימין רומז לחסד. וצריך האדם לבטוח בחסדו
יתברך תמיד וגם ישתדל לגמול חסד כי זה כל
האדם והמרחם על חבריו מרחמין עליו. וז"ש רחם
ארחמנו נאם ה' רמז אם יש בו מדת רחם הוי כאלו
קיים רמ"ח מצות עשה כמספר רח"ם ואז ארחמנו
נאם ה'. ומלבד הפשט זה רמזו כל פינות יהיו לצד
ימין כי תמיד ישתדל לעשות חסד וצדקותיו לעם ה'
ובריותיו ועל פי מדותיו משמים ישלח ברכותיו
וינצל מכל צרותיו והיו תוצאותיו והחיים והשלום
ברבבותיו:

ד:ז ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו וכו' קרית
חנה דוד. אפשר דרומז לשכינה כי היכל בגימטריא
אדני. וכל ישענו שיהיו פכ"פ ליחוד והיא נקראת
קרית חנה ור"ת קרית חנה דוד גימטריא אלהים
הוי"ה יחוד קב"ה ושכינתיה ודוד הע"ה אחוז בה
גם צר עם הכולל גימטריא ארץ שנקרא מלכות גם
חנ"ה גימטריא ס"ג הרומז לאימא:

ה:ד וברוך הוא שבחר באהרן ובניו וכו'. כי הוא
במדת חסד וכתוב עולם חסד יבנה ומדת אהרן
אוהב שלום ורודף שלום כי כל כונתו ליחוד יחוד
שלם נור"א גימטריא אהרן עם הכולל וקשר עליון
עד הכתר כי אהרן גימטריא נזר עם הכולל והנה

לכהונה עי"ש הוא הדין בבית שני מגפן זה היה פרנסה להם ועוד טעם אחר להורות נתן זכיון דהכהנים אסורים לשתות יין בשביל ישראל שהיו עוסקים בעבודה לכן בדין הוא לרחם עליהם כדי לפרנסם עכ"ל דון מינה כמה מעלות טובות לאותם המחזיקים ידי לומדי תורה דשכרם אתם למרבה המשרה בע"הז ובע"הב כדפירשו רז"ל על קרא כי בצל החכמה בצל הכסף:

פ"ה מ"ג לשכת הפרוה. הר"ב כתב משם הרמב"ם דאגוש אחד שהיה שמו פרוה היה חופר בקיר כדי לראות משם היאך היה כהן עובד עבודה והרב הגדול בעל פתת עינים העתיק דברי הריטב"א בחידושי יומא על דף י"ט שכתב מגוש אחד ששמו פרוה היה חופר מחילות תחת המקדש כדי לראות עבודת יוה"ך לפני ולפנים והרגיש בו כשהיה חופר בעזרה והרגוהו שם ועשו שם לשכה וקראוהו על שמו עי"ש וקשה אצלי קצת למה קראוהו על שמו הלא כתיב שם רשעים ירקב וצריך לי ישוב:

שם מ"ד תי"ט ד"ה לשכת העץ וכו' ונראה בעיני דהו"ל גירסא אחרת וכו'. עיין בס' הבהיר חק נתן מה שכתב על דברי קדשו וחזה הוית בתוס' חדשים דמוהרש"ח ז"ל יהיב טעמא דמש"ה נקרא של עץ כמו בבית שני דהיו קוראין לשכת פלהדרין לפי שקצרו ימיהם כדאיתא שם בגמ' ובבית ראשון קראו לשכת העץ שאם יזכו יאריכו ימיהם דכתי' כימי עץ ימי עמי עכ"ל עי"ש:

שם לשכת הגולה מסתכל הוית בספר פתח עינים דפירש משם אחד קדוש מדבר דצריך לקרות הגולה בניקוד שורק והוא מלשון וגולה על ראשה וכן דעת הראב"ד ורבינו יהונתן אמנם רש"י פי' שנקראת כן מפני שעשאוהו בני גולה ה' יזכנו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו היכל הקודש כולו אומר כבוד במהרה בימינו אכי"ר:

פתח עינים

דהשוכן בבית יתן בלבו לחזור מסברתו ויודה בדבר כדי לקרבו אליהם ולכן כשהיו שומעים שהיה מנודה ולא היו יודעים את הסיבה היו דנים איתו לכף זכות דהיה מפני המחלוקת באיזה פרטי דינים ומש"ה היו משיבים לי כך יתן בלבך ויקרבוך ודוק ובההיא דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים עיין מה שהקשו תוס' בפ' כל היד דף ט"ז מחזקיה דחזא דהו"ל בני דלא מעלי דאלמא שנגזר קודם הלידה שלא היו יראי שמים ותירצו מה שתירצו עי"ש גם אשו"ר במגילה דף כ"ה ומה שכתבתי שם בשיטתי ועיין בחי' הגאון מהר"ר יצחק הלוי אחיו של הרב בעל טורי זהב במס' עי"ז דף י"ב ע"ג:

שם מ"ג תי"ט ד"ה גבוה עשרה טפחים. כתב הכסף משנה משם הרא"ש שהסורג וכו' ואני תמה וכולי לכן נר"ל דלטלטול לא היה צריך שום דבר וכו' ושבות במקדש לא גזרו עכ"ל וכפי מה שכתב לעיל רבינו תי"ט בפ"א דתמיד מ"ג ד"ה ושתי אבוקות של אור בידם דמצינו הרבה שבות במקדש וכמ"ש ג"כ בפ"ה מ"ה ד"ה והשבת יש לתרץ קושייתיה ועיין בס' החשוב זרע אמת מהרב המפורסם רב כהנא נר"ו בחידושי ח"א סי' י"ז דף י"ז ע"ג:

פ"ג מ"ח הר"ב בד"ה כל מי שהוא מתנדב וכו' וזה אחד מן המקומות שדברו חבמים בלשון הבאי. פי' לשון גוזמא ועיין מה שאכתוב בריש מס' ידים:

שם תי"ט ד"ה גפן של זהב עשו וכו' עשו גפן של זהב על פתחו של היכל להתברך הגפן לפי שכנסת ישראל נמשלה לגפן וכו'. וראיתי בתוס' חדשים שהרב החסיד מוהרש"ח ז"ל נתן טעם אחר לשבח במאי דאיתא בחולין דף פ"ז דגפן זו תורה ולכך היה מודלה על גבי כלונסות להורות מה גפן צריך לתמכו ולסעדו כך הת"ח צריך לו סעד ולהחזיקו ומה"ט נראה שהנדבה שבו היה ניתן לכהנים והכי איתא ביומא דף ל"ב שבבית ראשון היה בו כל מיני מגדים של זהב ומהן היה פרנסה

ב:ב א"ל ר' יוסי עשיתן כאלו עברו עליו את הדין וכו'. יש להבין דאטו נעלם מר' מאיר דבר זה. ואפשר דבעינן תרי מילי אחד שישוב וא' שיכירו בו שאינו עושה להערים רק פיו ולבו שוין ולכך ר"מ נקט סוף הדבר דכשישוב יתן בלבם שהוא שב בכל לב ואינו לגנוב דעתם ויכירו האמת וז"ש יתן בלבם ויקרבוך. והגם שזה כונת ר' מאיר סובר ר' יוסי דאין לומר לו כך שהוא לא יבין את זאת רק יסבור שעברו עליו את הדין ולכן צריך שיאמרו בלשון ברור יתן בלבד ותשמע לדברי חבירך ויקרבוך שיכירו שבאמת אתה שב. ונמצא שבדברים הללו נכלל תחילת הכל שתשמע. ולא יחשדוך שאינו מלבד אלא יקרבוך ואין להקשות דמה הלשון אומרת השוכן בבית הזה יתן בלבך וכו' והלא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואיך קאמר יתן בלבך. די"ל דבהכנעה זו שהוא אומר שהוא מנודה זהו אתערותא דלתתא ובעו רחמי שה' יגמור בעדו מאחר דאיכא התחלה יען כי נכנע ודוק:

ג:ד שהברזל נברא וכו'. אפשר לרמוז כי החרב חלק עשו כמ"ש ועל חרבך תחיה וכן ברזל גימטריא לחרב עם הכולל גימטריא אל זר עם הכולל. והמזבח נברא להאריך ימים כמ"ש פ"ק דכתובות א"ר אלעזר מזבח מזין ומזיח מחבב ומכפר היינו מכפר מזיח מזיח גזרות ומכפר עונות ונמצא דהמזבח סיבה להאריך ימים כמשז"ל שאלו לחכמה חוטא מה עונשו וכו' הנפש החוטאת היא תמות והתורה אמרה יביא קרבן ויתכפר למדנו שע"י הקרבן בטל עונשו שהיה לו למות במעלו וכשמקריב קרבן מזיח גזרות ומכפר עונות ומאריך ימים:

ד:ז ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו. אפשר לרמוז כי היכל גימטריא אדני ורומז לשכינה כשהיא אב"א כשהיא בסוד נקודה צר לה וז"ש ההיכל צר מאחריו כשהיא לאחורי ז"א וכשיושפע אור החסדים והמוחזין מתגדלת ובאה לפניו בעת

היחוד פב"פ ואז רחב מלפניו ודוק והאריך וא"ש ההי"ב:

ה:ג לשכת הפרוה. פירש הריטב"א בחידושי יומא על דף י"ט מגוש א' שמו פרוה והיה חופר מחילות תחת המקדש שיראה עבודת יה"כ לפני ולפנים והרגישו בו כשהיה חופר בעזרה והרגוהו שם ועשו שם לשכה וקראוה על שמו. ועיין בפירוש רבינו הרמב"ם והרא"ש משם ר"ח ויש שינוי ביניהם כמבואר אל עין הקורא. אבל מ"ש רבינו עובדיה אינו מחזור וכבר השיגו הרב תוספת י"ט ועיין בפירוש רבינו שמעיא:

ועל גגה היה בית הטבילה. פירוש שהיה שם מקוה שמשכו לו מים מעין עיטם. הריטב"א שם וכ"כ הרמב"ם:

לשכת העיץ. עמ"ש הראב"ד בהשגות פ"א דבית הבחירה ומ"ש מרן בכ"מ והתי"ט ולח"ש ובמכילתא:

ה:ד לשכת הגולה. ראיתי לאחד קדוש שנקד הגולה הו' בשורק מלשון וגולה על ראשה עכ"ד. והוא דעת הראב"ד ורבינו יהונתן. אבל רש"י פירש שנקראת כן שעשאוה בני גולה:

לשכת הגזית. פירש הריטב"א שהיתה בנויה אבני גזית שלא נאסר אלא במזבח אבל בשאר מקומות מותר ובלבד שיגררוהו בחוץ כדכתיב כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו ויש שפירש שנקראת לשכת הגזית ששם דנין את הכהנים ומסלקין הפסולין מלשון ויגזו שלמים וכן גזי נזרך וכן פירש בתשובות הגאונים עכ"ד הריטב"א ועיין להרב יעב"ץ בלחם שמים במשנתנו ובביאורו להלכות בית הבחירה בסוף לחם שמים ח"א שחתר וחקר בזה. ונעלם ממנו פירוש הגאונים הנזכרים שהביא הריטב"א ע"ש:

צמח צדק

פ"ג מ"ו י"ב מעלות שבין האולם למזבח. לפי הרע"ב קשה למה לא הזכיר בפעם ג' והעליונה אמה אמה אמה וכו' הול"ל ד"פ אמה מאחר דנחת

לפרושי בפרוטרוט ולא הל"ל והעליונה דמשמע בכ"מ כשמפסיק כמו גבי אמלתראות של אולם כו'. וליכא למימר דההפסק הוא על הב' מעלות דא"כ הול"ל אמה אמה והעליונה כו', ועוד מדר"י דאמר והעליונה אמה אמה כו' משמע להדיא דעליונה קאי על כלל' ג' מעלות או דלא (נדצ"ל דאל"ה) הול"ל העליונה חמש ותו לא. ובפי' הר"ש נפלא במאד דחשיב רק ט' מעלות ע"ש. ונראה שיש לפרש אמה ואמה ורובד שלש שאמר בפעם ראשון ר"ל שהמעלה ג' היא שלש, ואע"פ שאמר תחלה רום מעלה ושלחה כו' היינו בכלל והדר נחית לפרושי כדאשכחן בפ"ב במעלות החיל כו' כל המעלות אחר שאמר רום מעלה כו', ואמר עוד אמה ואמה ורובד שלש הרי שש מעלות וי' אמות, וכן בג' מעלות האחרות הרי ט"ו אמות, ואמר עוד והעליונה אמה אמה ורובד ארבע הרי כ"א. וא"כ הי' הפסק בין מעלות האולם למזבח אמה א' ולר"י לא היה הפסק כלל והיו עולים מן הצדדים, הכי הוי מחלוקתן. ובחנם כתב הר"ש שלר"י יהי' יותר מכ"ב ע"ש. ולא יפלא מה שלר"י לא היה הפסק שכן בין עזרת כהנים למזבח אין הפסק לכ"ע כדאיתא בפ"ה.

קול הרמ"ז

פ"א מ"ב תי"ט ד"ה ה' כו' בודאי דאישתמיטתיה דברי הרמב"ם בפ"ה דשקלים וז"ל הכהנים והלויים היו שומרים סביבות המקדש ומקיפין אותו והיא מצוה ואע"פ שאין שם פחד והיה מחזיר עליהם כל הלילה ומי שנמצא ישן היו מלקין אותו ושורפין את בגדיו ע"כ ולא מצאתי שום סברא לחלק בין כהן ללוי שאם היה הכהן שומר וישן למה לא יענה כדי לזרז את כל השומרים וגם בעל באר שבע כתב כן:

פ"ב מ"ו תי"ט ד"ה עזרת כולי בסגול כולי יוכל להיות ע"מ עגלה עגלת או ע"מ עטרה עטרת:

פ"ה מ"ד תי"ט ד"ה לשבת כו' כמו' כו' כן פי' הר"ר יונתן גופיה שם בעירובין:

רין למשנה

א:ב איש הר הבית היה מחזיר על כל משמר ומשמר וכל משמר שאינו עומד ואומר לו איש הר הבית שלום עליך ניכר שהוא ישן חובטו במקלו כתב התוי"ט ד"ה היה מחזיר וז"ל והיה לו מפתחות הר הבית כ"כ המפרש דתמיד שם ור"ל לאפוקי משמרות הכהנים ושמו יוכיח ולפיכך צדקו דברי השלטי גבורים במה שהשיג בפ' ל"ו על דברי הר"ב שכתב בפ"ה דשקלים על הפקיע להלקות הכהנים והלויים שלא מציינו כהנים לוקים עכ"ל ועיין במשנה למלך מהלכות בית הבחירה הלכה ו' פלפול ארוך בזה הענין וכתב שם וז"ל ומיהו לכל הפירושים נראה לי שגם הכהנים השומרים לא היו ישנים עוד כתב שם בשם פסקי התוס' ריש תמיד וז"ל כהנים ולויים נחלקו למשמרות וזמן קבוע היה להם לישן ע"ש שהאריך בכמה ראיות ופליאה בעיני שלא הביא ראיה ממשנה ט' דפרקין דתנן וכן לוי ישן לו מבחוץ ולולא דמסתפינא הייתי אומר שהכהן היה רשאי לישן במשמרו ולא הלוי דהכא מענינא דקרא והכא מענינא דקרא שהרי הרע"ב כתב בריש פרקין בד"ה בשלשה מקומות בא"ד וז"ל וכשם שבמשכן היו אהרן ושני בניו שומרים בשלשה מקומות אף בבית עולמים כן עכ"ל וזה ודאי אי אפשר שלא ישנו כלל בפרט לדברי המפרש שהיו שומרים יום ולילה כמו שהביא התוי"ט שם ד"ה שומרים ודאי אי אפשר כלל ומה שהלויים שומרים יליף שם בד"ה והלויים באחד ועשרים מקום מקרא דדברי הימים ואז היו לויים הרבה והיו יכולים להתחלק למשמורות זה ער וזה ישן ודאי אסור לו לישן במשמרו ובדין היה חובטו במקלו אם מצאו ישן במשמרו:

א:ט ומקום היה שם כו' עד וכן לוי ישן לו מבחוץ עמ"ש בזה במשנה ב' דפרקין

תא הרצים

א:ב איש הר הבית היה מחזיר על כל משמר ומשמר וכל משמר שאינו עומד ואומר לו איש הר הבית שלום עליך ניכר שהוא ישן חובטו במקלו עמ"ש בספרי רץ למשנה על דברי תו"ט ד"ה היה מחזיר והנה מ"ש שם על המשנה למלך שהיה לו להביא ראיה ממשנה ט' דפירקין הוא טעות כי בבית המוקד לא היה הלוי עיקר שומר אלא הכהן והלוי טפל לו כמ"ש הרע"ב ד"ה הגיע זמן הנעילה ויכול להיות שכשאינו עיקר שומר מותר לו לישן עתה נתחדש לי סברא שכמו שבבית המוקד הכהן השומר הסגיר בעדו ונעל כמו כן היו עושים הכהנים השומרים בבית אבטינוס ובבית הניצוץ ונמצא לפי זה לא היה יכול איש הר הבית לבוא אל כהן השומר אם לא שדפק עד שפתח לו נמצא לא היה אפשר כלל למצוא הכהן השומר ישן לפיכך תנא הכא שפיר קול בן לוי לוקה ולא כהן ומה שכתב הרע"ב בפרק ה' דשקלים על הפקיע להלקות הכהנים והלויים נמי ניחא שאם שכח הכהן מלנעול או נתעצל ומצאו ישן היה גם כן חובטו במקלו:

שם חובטו במקלו עמ"ש ברכות פרק ט' משנה א' דשם תנן לא יכנס להר הבית במקלו וצ"ע:

ד:ז מהמזרח למערב מאה אמה כו' עד האולם עודף עליו ט"ו אמה מן הצפון וט"ו אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפות כתב הרע"ב וז"ל על שם הסכינים שגונזים שם קרוי בית החליפות שכן בלשון רומי קורין לסכינים הגדולים חלפים עכ"ל הוי מצי לאתויי מקרא דעזרא א פסוק ט' מחלפים תשעה ועשרים:

שם וההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו כתב הרע"ב וז"ל לא איתפרש לי היאך שהרי מאה על מאה היה בשוה עכ"ל ועיין תו"ט ד"ה האולם עודף עליו שטרח לישב זה ולענ"ד היה נראה שי"ל שבפנים היה האולם עודף על ההיכל ט"ו אמה מכאן וט"ו אמה מכאן ועל שבפנים הוא אומר ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו שבפנים לא היה ההיכל אלא

ארבעים אמה ואם נפשך לומר חשוב גם כותלי ההיכל אך לא שאר בנינים:

ה:א כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע על רוחב מאה ול"ה כתב הרע"ב ד"ה כל העזרה וז"ל כל היקף העזרה שבתוך אותו היקף נבנה הבית לצד מערבו עכ"ל מלשון זה משמע שגם עובי החומה היה בתוך אותו היקף וב"ב הע"ב להדיא לקמן במשנתנו ד"ה ההיכל מאה אמה ע"ש ולפי זה קשה לי מהא דאיתא במסכת זבחים דף נ"ו ר"י ע"א תני תנא קמיה דרב נחמן כל העזרה היתה קפ"ז על רוחב קל"ה א"ל הכי א"ל אבא כגון זה כהנים נכנסין שם ואוכלין שם קדשי קדשים ושוחטים שם קדשים קלים וחייבין משום טומאה למעוטי מאי אילימא למעוטי חלונות ודלתות ועבי החומה תנינא החלונות ועובי החומה כלפנים עכ"ל הגמרא ולדברי הרע"ב הכי מצי למעוטי החלונות ועובי החומה אדרבה רבוי נרבינהו וצ"ע:

שושנים לדוד

פרק א' משנה ב' אומר לו איש הר הבית ש' עליך. לפתוח לו בשלום קודם החבטה דאולי אעפ"י שלא עמד אינו ישן אלא מחמת איזה אונס הוא יושב או נתנמנם ולפי א"ל ש' עליך ואם אינו משיבו אז ניכר שהוא ישן כל' נרדם בשינה וחובטו והב"ד פי' כל' שאינו עומד ואומר לו וכו' לפי שמצא בהרמב"ם ז"ל דגריס ואומר לו בוי"ו וכו' מצא בנוס' הש"ס דפוס אמשט' ע"ש ולא נהירא דא"נ גרסינן בוי"ו פירושו כדאמרן וכל משמר שאינו עומד והיה א"ל איש הר הבית ש' עליך ואינו משיבו דהיינו ניכר שהוא ישן חובטו דאין לפ' כפי' הב"ד דאשומר קאי דאם אינו עומד ואומר לו כך אז היה חובטו דמשמע דבעמידה לחוד לא הוה סגי דאפי' עמד כל שלא א"ל ש' וכו' רשות היה לו לשרוף כסותו וזו לא שמענו. ועוד דהך לישנא דשאלת ש' איש הר הבית ש' עליך אין לו טעם אלא הכי הול"ל אישי הר הבית ש' עליך א"נ

אישי בלבד סגי ועוד דבכה"ג אורחא להקדים הש' להזכרת השם כמו שלום עליך רבי ומורי וכדומה:
ראבי"א פעם א' וכולי. אין נ"ל לומר דראבי" מעשה רב אתא לאשמועינן דאין זה דבר הלכה הנוהגת בזמן הזה כדי שיצטרך להביא עליו הלכה למעשה אלא נלע"ד במאי דאיכא למידק אמאי דתני מצאו וכו' ושרפו את כסותו דהול"ל מצא ושרף אי קאי על הממונה איש הר הבית לכך נר' דבהא פליג על ת"ק דת"ק קאמר ורשות היה לו לשרוף וכו' לו דוקא הרשות נתונה ולא לאחר ואתא ראבי"י ואמר פעם א' מצאו כלו' שאר בני המשמר את אחי אמא ישן ושרפו וכולי לומר שגם שאר השומרים יש להם רשות לעשות כן ות"ק אמר לך אה"נ שהם עשו שלא כהוגן ולא גמרינן מנייהו:

תי"ט ד"ה היה וכולי ושמו יוכיה וכולי. כלו' דמש"ה נקרא איש הר הבית שאינו מחזור על השומרים של הר הבית דהיינו הלויים אבל אל על הכהני' שבפנים בלשכות העזרה אבל הרמ"ז הביא ראיה מדברי הרמב"ם שגם על הכהנים מחזור וגם הסברא נותנת כן ע"ש. ולפי"ז י"ל שנקרא איש הר הבית לפי ששם היה קביעות מקומו ומאי דתנן שהיו אומרים בירוש' קול בן לוי לוקה וכו' לפי התי"ט ניחא אבל לפי הרמ"ז י"ל ק' דמאן מסיק להו ללומר שהיה קול בן לוי דילמא לאו הכי הוה אלא קול כהן וי"ל משום דלעולם אמרינן דכהנים זריזים הם ולפי' מסתמא רוב פעמים לא יארע זה בהם אלא בלויים ולכך היו תולין בהם:

ג' חמשה. מניינא לומר דאע"ג דטדי אינו משמש כלום אפ"ה בכלל שער יחשב ואפ' עוד דמתני' ראבי"י היא וכדאמרי' מאן תנא מדות ראבי"י עיין לקמן פ"ב מש' ב' ובתי"ט והיינו דקאמר ה' שערים לומר אע"ג דלפי הנר' אינו משמש כלום ומן הדין לא הו"ל להחשב בכלל השערים מ"מ לכי תידוק ה' הן שגם הוא משמש לב"ק וכמ"ש התי"ט:

תי"ט ד"ה טדי וכו' ואישתמיטיה וכו'. לא ידענא מאי קו' דבכה"ג אמרינן אטו גברא אגברא קא רמית:

ד' שבעה שערים. מניינא לאפוקי ממ"ד י"ג שערים הוו ע' לק' ספ"ב:

וב' לשכות היו לו. ראיתי בס' חנוכת הבית שכתב דלפי דעתו היו בנויות בתוך חלל קיר עזרת ישראל מעין התאים שביחזקאל שלא לסתום רוחב עזרת ישראל שלא היתה כ"א י"א אמה ויהיה קצר המצע ועוד דלא חשיב להו בהדי לשכות שבעזרה ע"כ ויפה אמר לפי הסברא אך לא משמע כן מל' הרמב"ם ספ"ה מה' בה"ה דכיילינהו באמרו שמנה לשכות היו בעזרה ג' בדרום וג' בצפון וב' לשכות אחרות א' מימין שער המזרחי וכולי ע"ש:

תי"ט ד"ה שער הבכורות וכו' וי"ל וכו'. פלי דכיון שהם מתנה לכהן לגמרי ולית בהו לבעלים כלל איכא למיחש שמא יטעו לומר שהם ק"ק ובעו צפון ממש כיון ששוין לק"ק שגם הן הכל לכהן מש"ה עבדו להו היכרא להכניסם דרך שער זה שבדרום להודיע שהם קק"ל ונשחטין גם בדרום משא"כ בשאר קק"ל לא בעו היכרא כיון שיש חלק לבעלים ידוע דקק"ל נינהו כן נ"ל פלי דבריו דאל"כ לא ידענא מה בכך שהם מתנה לכהן דמש"ה יחדו להם שם:

ה' הר"ב ד"ה וכמין וכו' בא' מן הכותלים וכו'. משמע דר"ל בא' מהשני כותלים של מטה בב' צדי השער היה פתח לצאת לחיל ולא ידעתי תכלית הפתח הזה מה היה משמש דהא בל"ז כל רוח צפוני של העליה היה פתוח לחיל ולפע"ד לולא פירושו ז"ל הייתי אומר דהיינו נמי מאי דקתני ופתח הי"ל לחיל כלו' הרוח צפוני שהיה פתוח זהו הפתח שהי"ל לחיל ולפי"ז א"ש טפי מה שהרגיש התי"ט לק' מש' ז' אמאי לא פריך הש"ס באכסדרה כמו בבית המוקד דכיון דאין כאן פתח כלל אלא ר"ל שכל הצד פתוח מש"ה פשיטא שלא הדי צריך שם שומר וא"צ למה שחילק התי"ט ע"ש ומ"מ לא ידענא למה לא העיר בזה התי"ט ושוב מצאתי בס'

חנוכת הבית שהק' כן על פי הר"ב ופי' מדנפשיה דר"ל שלאותה עליה הבנויה מלמעלה הי"ל פתח לחיל דאל"כ היינו אומרים שהיתה פתוחה לעזרה ואין ישיבה בעזרה וכו' ע"ש:

ו' תי"ט ד"ה וראשי וכו' משום איסור וכולי.
לפי פי' הרמב"ם א"צ לכל זה דז"ל עשו בקרקעיתם ממעל שבכות להבדיל קרקע הב' של הקדש מקרקע הב' של חול ופשפש הוא דבר קטן מפסיק הנוקב נקבים קטנים לפעמים עושין אותו מקנים וכו' ולפעמים עושין מעצים וכולי ולפעמים עושין בדין על אותו הצורה מאיזה דבר שיהיה ע"כ ובודאי לא לחנם האריך רבינו בכל אלו הדברים אלא להנצל מקו' זו דלא תטעה וכו' ולפיכך תירץ כל זה כמ"ש דאע"ג שלפעמים עושין אלו מעץ מיהו פעמים עושין אותן מאיזה דבר אחר וכלו' וממילה דה"ל אלו שבעזרה לאו מעץ הו' אלא מאיזה מתכת:

פרק ב' משנה ה' שנא' ויוציאני וכו'. אצטרך לאתויי קרא לפרשו משום דפשטיה דקרא דכתיב קטורות משמע איפכא דקטורות משמע קטורות כלו' סתומות ומקורות לכך הוצרך לפרש שהוא מל' עשן והיינו שאינן מקורות וע"ע לקמן:

תי"ט ד"ה של וכו' ואיני יודע וכולי. פשטא דמתני' מדלא נתן שיעור לרוחב משמע ודאי דמרובעות היו ובזה יש לפ' בדרך אחר הא דמייתי קרא ללמד על מאי דקתני וכך הם עתידים להיות שאין ההשואה אלא על זה שאינן מקורות אבל בשיעור לא הושו' דהא של יחזקאל לא היו מרובעות כנר' מן הכתוב:

ו' תי"ט ד"ה פספסין וכו' ומסתייע וכו'. לפי מ"ש בפ' דלעיל משנה ו' מפ' הרמב"ם ז"ל אין מכאן סיעתא להראב"ד דה"ל יש לפ' כדלעיל דלאו מעץ הו' אאל מאיזה דבר אחר:

ד"ה והדוכן וכו'. לברך וכו' תמיהא לי איך מייתי פירוש הר"ר"ש זה על דברי הר"ב שרחוקים הם זה מזה כרחוק מזרח ממערב דלפי' הר"ר"ש דוכן זה אינו ללויים אלא דוכן הכהנים לברך את העם ושל

לויים היתה לדידיה בין ע"נ לעזרת ישראל וכדתנן במשנה דלעיל שעליהם הלויים אומרים בשיר וסיים בפירושו וכן נאה ברכת כהנים בראש עזרתם וישראל ביני וביני ע"כ ואין זה ענין כלל לפי' הר"ב דבהדיא כתב כאן ודוכן של לויים וכ"כ הרמב"ם בפ"ו מה' בה"ב ועל הדוכן העולה מעזרת ישראל לעזרת כהנים היו הלויים עומדים בשעה שאומרים שירה על הקרבן ע"כ וצ"ל דס"ל דראב"י דהכא פליג אתנא דמתניתין דלעיל ופ' כראב"י דמשנתו קו ונקי ותו דסתמא דמתני' דספ"ב דערכין משמע כוותיה והמקום לברך הכהנים מפורש לעיל פר' ז' דתמיד שהיה על מעלות האולם ולהר"ש ה"ה דתמיד פליגא:

פרק ג' משנה א' שנא' והאריאל וכו'. הוצרך לאתויי קרא משום דאי' בש"ס על פ' ויכינו המזבח על מכונותיו שהגיעו לסוף מדותיו ותו אמרינן דקרא אשכח ודרוש זה בבית וכו' ופירש"י ושלמה לא הבין לדרשו והם דרשוהו וכמ"ש התי"ט והשתא איכא לאקשוויי היכי אפשר לומר כן והא כתיב בשלמה ויחכם מכל האדם וייעד לו השם יתברך במראה הנבואה אשר כמוך וכו' ואחריך לא יקום כמוך והיכי נימא אנן דשלמה לא הבין לדרשו והם הבינוהו מש"ה מייתי הך קרא שנא' בנבואת יחזקאל לתרץ דאה"ל שאם לא היתה נבואה זו גם הם לא היו מבינים לדרוש כן מחכמתם וכמו שלא הבינו אפילו שלמה בחכמתו הנפלאה אלא דהשתא שנגלה להם והאריאל י"ב וכולי ממילא היה להם פתח עינים לדרוש וכו' כדלעיל וז"ש הרמב"ם בפ' הוסיפו עליו כדי לקיים המדה שלימד יחזקאל ברוח הקדש ע"כ ומ"מ ק' אמאי הוצרך רב יוסף לומר כן דקרא אשכחו ודרוש וכולי נימא דלאו מידי קדרוש אלא מנבואת יחזקאל לבד ילפי לה וכדתנינן וי"ל דמ"מ אי לאו דאשכחו קרא למדרש אע"ג דאשכחו הכי בנבואת יחזקאל לא הו' סמכי עלה לשנות מבנין שלמה דהו' מוקמי ההיא דיחזקאל בבנין העתיד וכמו כמה דברים אחרים דאיכא בבנין יחזקאל שלא עשו כן בבית שני.

ומדברי התו' בד"ה א' שהעיד וכו' למדתי תירוץ אחר דאי לאו דאשכחו קרא לדרוש הוה מוקמינן ומפרשינן קרא דיחזקאל דר"ל עד אחר מקום הקרנות ולעולם מקום המערכה כ' על כ' כבתחלה וכשנוסיף אמה לכל רוח להלוך הכהנים ואמה למקום הקרנות הו"ל כ"ד על כ"ד מש"ה צריכי' לומר דקרא אשכח וכו'.

תי"ט ד"ה ארבע וכו' א"נ לפי שהיה וכו' ק' דבשלמא במזבח של משה ניחא לומר לפי שהיה עתיד כיון שהיה דבר המוכרח דודאי הכי הוה עתיד להיות שלכך הובטחו מתחלה שיכנסו לארץ ויבנו בית הבחירה וכנר' מכמה קראי אבל לומר על הבית הראשון שלא היו נותנים לפי שהיה עתיד להיות כן בבית שני הא לא דמי דהא לא היה מוכרח שיהיה בית שני שאלמלא לא חטאו לא היה נחרב הבית בראשונה ולא היה צורך עוד לבנות שני ויש ליישב וק"ל:

ד"ה כמין וכולי בערך ההולך מהאולם וכולי. באלף מחילות נהפוך הוא דלפי הצורה שראה בכתב יוני המרובע והיא האמיתית וכמו שראיתי ג"כ בתחלת ס' שלטי הגבורים הנה יהיה דומה ממש בערך ההולך משער המזרח למזבח שפניו

למערב ושמאלו לדרום ונמצאת צורת התוספת לפניו למראה עיניו כמין גא"ם ממש כזה משא"כ כשבא מהאולם למזבח שפניו

למזרח וימינו לדרום ויצוייר א"כ לפניו אותו התוספת להיפך מהגא"ם אלא ממש כנו"ן הפוכה בכתב משיט"א שהזכיר התי"ט. אמנם הב"ד לא דק

והשיב על התי"ט ליתא אלא הצורה שמצא בכתב היוני היא הדומה ממש שכך היא הצורה באלו הצדדין בין בערך ההולך מהאולם אל המזבח ובין

בערך ההולך משער המזרח למזבח ולפי' ק' נמי על התי"ט שמחלק בין זה לזה והוא דבר מוכחש במוחש ע"כ ואיפכא נ"ל שדבר זה לא יכחישה אלא מי שבטלו חושיו שהרי עין רואה ואוזן שומעת שכפי השתנות הליכת האדם ממזרח למערב או ממערב למזרח כמו כן תשתנה למראה עיניו דמות אותן השני קוים הנוספים והעיקר כדכתיבנא והקרוב אלי שטעו המעתיקים בל' התי"ט והחליפו ליתן את של זה בזה. עוד חקר הב"ד אמאי לא נקט לסימן הצורות בכל דוכתא באותיות לה"ק דה"נ הו"מ למימר כמין דל"ת ותירץ דלא בעי למינקט אותיות הקדושות לצורה ע"כ ודבריו יתכנו ובעלמא בשאר מקומות אבל הכא א"צ לזה כדאמרן שהרי אין הצורה כמין דל"ת למראית העין לא לגבי ההולך ממזרח למערב ולא לגבי ההולך ממערב למזרח:

ב' שני חוטמין דקין. מסיים הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' בה"ב והן הנקראין שיתין ע"כ והא ודאי צריכא רבא דא"כ גם היין של נסכים יורד דרך שם וע"כ גם הוא מתערב באמה ויוצא לנחל קדרון כמו הדם שהרי הנסכים לשיתין היו יורדין כמבואר בכמה מקומות וכמ"ש הרמב"ם גופיה בפ"ב מה' עה"ק ובפ"י מה"ת והך מילתא לא קיימא כלל דהא בהדיא אי' בש"ס פ"ד דסוכה דף מ"ט שיתין מחוללין ויורדין עד התהום לרבנן דקי"ל כוותייהו וכמ"ש הר"ב במ"ג פ"ג דמעילה ואפילו לר"א בר צדוק דמשמע התם בסוכה דפליג אדרבנן ולא ס"ל שהיו חלולין עד התהום וכמ"ש רש"י שם מ"מ הא מיהא ס"ל שהיה שם כמין לול שהיו מתקבצין שם כל הנסכין ע"ש ואיך יתכן דבר זה שהיין והדם ירדו דרך נקב א' והדם יורד לנחל קדרון דרך האמה שבעזרה והיין הולך לרבנן לתהום ולראב"ץ מתקבץ שם במקום א' והוא פלאי וצ"ע:

ג' יורדין לשית. דאע"ג דשיתין מחוללין ויורדין עד התהום לרבנן וכדכתיבנ' לעיל מ"מ לא היו אלא נקבין דקין המחוללין עד התהום ואמנם היה זה המקום למטה לירד לנקות הנקבים ואם יתפקקו

מערב

ד"ה

וכנגד נקבי המזבח היו בזה המקום נקבים אחרים המחוללין:

תי"ט ד"ה רבובה וכו' שיהיה אז ארכו כרוחב וכו'. מדבריו אלה נר' שהוא ז"ל הבין שהרבובה הזו היתה מן הצד בכותל הכבש וכו' וכן נר' בהדיא גם כן מלשונו דלקמן ולדעתי הקצרה לא משמע הכי מלישנא דמתני' אלא שהיתה מלמעלה ע"ג הכבש למערבו והשתא א"ש שם רבובה שהוא מורכב מל' ארובה שכן נקרא מה שלמעלה בתקרה כמ"ש התי"ט גופיה לקמן וגם הר"ר ש פי' ורבובה כמין ארובה פקוקה בכבש במערבו ע"כ נר' מזה דר"ל מלמעלה כעין ארובה ותמיהא לי איך התי"ט עצמו הרכיב ב' הפכים בנושא אחד שהוא אמר מל' ארובה ורצה לפ' שהיתה מן הצד והלא מה שמן הצד לא נקרא ארובה אלא חלון בין מפולש ובין שאינו מפולש וכנר' ממש' ג' פ"ה דתמיד שהביא התי"ט גופיה ולפי דרכנו למדנו פירוש הבנת הראב"ד בפ"ב מה' בה"ה שעל מ"ש שם הרמב"ם וחלון היתה במערבו של כבש אמה על אמה ורבובה היתה נקראת שבה נותנין פסולי חטאת העוף כתב על זה הראב"ד לא כי אלא החלון לבד והרבובה לבד וכך היא שנויה במסכת מדות ע"כ והשיב עליו הכ"מ ושותיה דמר לא ידענא שאין במס' מדות זולת מש' זו ורבובה היתה וכולי ע"כ ואני בעיני כננס ע"ג ענק זכיתי להבין לפע"ד שותיה דמרן הראב"ד בזה דכוונתו לתפוס עליו במה שבא לבאר ל' המש' באמרו וחלון היתה וכו' וזהו שאמר לא כי אלא החלון לבד כלו' שם חלון הוא דבר אחר ואינו שייך לפי' רבובה כי חלון הוא מן הצד והרבובה לבד שהיא ודאי היתה מלמעלה שכן משמעות רבובה מלשון ארובה ומה שסיים וכך היא שנויה במסכת מדות ר"ל שכך שנויה במש' סתם ורבובה היתה וכולי ולמה לא העתיק הרמב"ם ל' המש' סתם כדרכו וכמו שעשה ג"כ במלתראות של מילת שעל פתחו של היכל שהעתיק לשון המשנה בלי פי' אעפ"י שהם דברים שצריכים ביאור. ודו"ק דאילו היתה כוונת

הראב"ד כנר' לכאורה מלישניה וכמו שהבין הכ"מ הו"ל וכך הם שנויים במס' מדות ומדקאמר וכך היא שנויה מוכח דכוונתו כדאמרן. ומ"מ נלע"ד דהרמב"ם נמי לא סבר שהיתה מן הצד אלא מלמעלה וכמ"ש בפירושו היתה בכבש עצמו גומא שמשליכים בה וכו' ע"כ ומל' זה משמע להדיא דהיינו מלמעלה ומ"ש בחבורו וחלון היתה לאו דוקא ולישנא דתוספתא נקט והתנא לא חש לומר ארובה כיון שלא היתה כמו ארובה ממש דהיינו מפולשת מש"ה נקט חלון דמצינו שם חלון שמשמש גם לשאינו מפולש כדלעיל בתמיד אבל שם ארובה לא נמצא אלא על המפולשת מה"ה קאמר חלון ולא ארובה:

בא"ד הוא מורכב משם וכולי. הר"ב עץ חיים ז"ל פי' שהוא מלשון רבב ע"ש העופות שנותנים שם ע"כ. ולעד"ן טפי כפירוש רבינו התי"ט ז"ל דלא שייך כ"כ בעופות שם רבב שהוא לומן וגם במוסף הערוך פי' גם כן מלשון ארובה וכן נראה מפירוש הר"ר ש דכתיבנא לעיל:

ד' הר"ב ד"ה ר' וכו' אלא מוסיף וכולי. אע"ג דתני בלישנא דמשמע דפליג נמצא לפעמים כן וכמ"ש רבינו התי"ט בכמה דוכתי ואמנם לא ביאר לנו הר"ב כשהיו מלבנין אותו בפסח ובחג במה היו מלבנין אותו דהרי מדבריו דהכא נר' דדוקא אותה של כל ע"ש שאינו אלא קינוח בעלמא היה במפה אבל הליבון אכתי לא ידעינן במאי הוה ואחשוב אי אולי היה בכפס של כסף או של נחושת או עץ וכדומה האמנם הרמב"ם ז"ל רוח אחרת אתו בכל זה דהרי בפ"א מהלכות בה"ב לא העתיק להא דע"ש כלל אלא כתב שם דין י"ו וז"ל ומלבנין את המזבח פעמים בשנה בפסח וכתב וכשמלבנין אותן מלבנין במפה אבל לא בכפס של ברזל שמא יגע באבן ויפסול ע"כ מוכח מזה שהוא ז"ל ס"ל דאה"נ דרבי פליג את"ק וס"ל שבכל שבוע היו מלבנין אותו ואין הלכה כמותו אלא כרבנן ועוד מוכח דכך פירושא דמתניתין לדידיה ר' אומר כל ערב שבת ושם הוא סיום מלתיה דר' וכלו' כל ע"ש הוא

שמלבנין אותו והשתא אתאן לכ"ע לפ' מלבנים
דתני ברישא למר כדאית ליה ולכ"ל הכא מפ'
דמלבנים אותו במפה מפני הדמים ולא היו סדין
וכו' וכ"נ מלשונו שבפירושו שכתב לפי שזכר
שהיו מנגבין אותו במפה אמר שהטעם שמחמתו
אסור להחליקו בכלי החלוקה וכולי מיראה שמא
יגע הברזל וכו' ע"כ אבל הראב"ד השיג שם וכתב
וכשסדין אותו לא היו סדין אותו אלא בכפיים של
עץ ע"כ. והכי מסתברא ומיהו פשיטא דלאו דוקא
של עץ וכדלעיל אלא למעוטי של ברזל ומ"מ במאי
דס"ל להרמב"ם דר' פליג נראה משתיקותו של
הראב"ד שגם הוא ז"ל מודה בזה:

ה' הר"ב ד"ה וטבעות וכו' צואר הבהמה וכולי.
כך פי' הר"ש ומסיים ויכול יחיד לשוחטו אבל
הרמב"ם פי' בין הכא ובין במס' תמיד שהטבעות
היו לאסור בהן רגלי הבהמה לפי שא"א לכפותו
ע"כ ומ"מ בחבורו נר' דהדר ביה מהך פירושא
שהרי כתב בספ"ק מה"מ ולא היו כופתין את הטלה
אלא אוחזים ידיו ורגליו בידיהן ע"כ ואם איתא
הרי ידיו ורגליו אסורות ולמה ליה הך אחיזה א"ו
דס"ל דהטבעת היה לצואר:

תי"ט ד"ה וב' וכו' פי' בג' הצדדין וכו'. נ"ל
דהראבי"ה ז"ל גריס במתני' כג"ה הס"א שציין
התי"ט ז"ל ושלחנות של שיש בין העמודים ומלתא
אחריתי היא ולא למימרא שכשהיו מפשיטין היתה
הבהמה נגררת על השלחנות אלא לעולם דהבהמה
היתה תלויה באויר והא דשלחנות ר"ל שהיו שם
שלחנות שהיו מדיחין בהם הקרביים דאל"כ כיון
שהשלחנות היו מצד א' לבד על העמודים למה זה
היו האונקליות בב' צדדין לא הו"ל להיות אלא
באותו הצד על השלחנות כיון שהשלחנות היו
משמשות למשוך עליהן גוף הבהמות א"ו דגריס
כדאמרן ואזדא לה קו' הב"ד שהק' על הראבי"ה
דכיון שהשלחנות לא היו אלא מצד א' וכו' ע"ש:

ו' וי"ב מעלות וכולי. עיין בספר שלטי הגבורים
ממנטובה פרק כ"ח:

ז' הר"ב ד"ה של מילת וכו' עפצים וכו'.
והר"ש פי' מלשון כלי מילת ע"ש וכיוצא בזה הוא
פירוש הרמב"ם ז"ל עיין שם:

ח' שנא' והעטרות וכו'. דבר פשוט שהוצרך כאן
להביא הפ' לפי שאלו העטרות לא הוזכרו בשום
מקום ואילו לא תנן אלא ורואין את העטרות לא
הוה ידעינן מאי קאמר ואם היה בא לפרש מאי
נינהו היה צריך להאריך טפי ובהביאו הפ' קיצר:

פרק ד' משנה א' שנא' וב' וכו'. אפשר דמייתי
קרא דבעי לאוכוחי מיניה גם כן מ"ש דבין
החיצונות ובין הפנימיות היו פתוחות לצד פנים
והיינו דכתיב להיכל ולקדש ולא כתיב בהיכל
ובקדש וקרא דמייתי ר"י מיניה נמי מוכח כוותיה
וע"כ צ"ל דכל חד מוקי קרא דחבריה בבנין העתיד
שיהיה משונה ממה שהיה והיינו דקמ"ל:

ב' וב' פשפשיין וכו'. עיין מ"ש במ"ב פ"ו
דשקלים בס"ד:

שנא'. מייתי קרא משום דמיתורא דקרא דהדר
וכתב בסופו והיה סגור איכא למדרש דה"נ הוה
בבית שני כמו שעתידי להיות בשל עתיד:

ג' תי"ט ד"ה ובקרן וכולי. כמה דוחקים וכולי
כל דבריו בדבור זה מבוארים היטב וע"ע בס'
חנוכת הבית שהוסיף עוד להק' כהנה וכהנה על פי'
הרמב"ם והר"ב והכריח פירש"י והב"ד לא דק
בהך מלתא כלל והשוה דעת רש"י והרמב"ם ותמה
על התי"ט ע"ש כי לא ראיתי להאריך להשיב עליו
להיות הדברים פשוטים שאין ענין זה לזה כלל:

ד' שנא' היציע וכו'. מייתי קרא להודיע שבנין
בית שני בנאוהו באיזה דברים כבנין של שלמה
וכאיזה דברים מעין בנין העתיד וכמ"ש הרמב"ם
ז"ל בפרק א' מהלכות בה"ה ע"ש:

ו' אמה כיור וכו'. כתב הב"ד נר' שכל אלו
הקורות והנסרין שהיו שם לא היו קבועין בכתלים
בבנין אלא מגרעות וכו' ומונחים שם בלא בנין
משום לא תטע כל עץ ע"כ ולא דק דודאי דקבועות
בבנין ממש היו וכפשטא דמתניתין וכמו כל תקרות

דעלמא ואפ"ה ליכא בהני משום לא תטע וכו' כמ"ש התי"ט בס' דלעיל מש' ז' גבי מלתראות של אולם דלא אסרה תורה אלא בנין של עץ שהוא בולט ע"ש:

תי"ט ד"ה האוטם וכו' ומורדות בהיכל וכולי.
כתב הב"ד מתוך דבריו אלו משמע להדיא שהוא סובר שהאוטם הוא בכותל המזרחי של היכל לבדו ולא על פני כל שטח הקרקעית וזהו דכתב דנ"ל דמורידות היו בהיכל לירד מהמפתן להיכל ולפ"י אני תמה בין על הכ"מ שכתב דלפ"י הרר"ש היה ע"פ כל שטחו אלא שלא היו מובלע בקרקע ליסוד ממש ובין על התי"ט ז"ל שסובר ג"כ כך כדלקמן וליתא ואין לתמוה על הרר"ש דחשיב בתוך רום מאה האוטם שלא היה ע"פ כולו דהא ה"נ חשיב מעקה וכלה עורב שלא היו אלא סביביו ולא ע"פ השטח כולו ע"כ. ומ"מ לא דק וחלילה למיתלי הני הוקי סרוקי בהרר"ש דכיון דס"ס קרקעית האולם וההיכל שוה בשוה א"כ מה היו הפסקות משמשות ליתן שם אלו המעלות ומורידות הא לא צריך מידי לא מעלות ולא מורידות וכ"ת שהיה זה להבדיל בין קדושת אולם לקדושת ההיכל אמאי לא עבדי ה"נ להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים וכ"ת התם היה הפרכת להבדיל ה"נ היה פרוכת וא"ת גזרת הכתוב הרי לא מצינו רמז מזה בכתובים כלל ועוד לו יהי כדבריו אמאי חשבינן רום כתלי ההיכל מ' אמה והלא מ"ו היו מג' רוחות דרום מערב וצפון רק מצד מזרח היו מ' בלבד ולא דמי למעקה וכליאי עורב שנסתייע הב"ד דהתם דין הוא למחשבינהו שהרי היו סביב כל הכותלים משא"כ הכא דמאי חזית דחשבת מ' דמצד מזרח לבד חשיב מכל שאר הרוחות ותמצא מ"ו אלא העיקר בכוונת דברי הרר"ש כמו שהבינו הכ"מ והתי"ט ודלא כהב"ד. ומ"ש הכא שהיו מורידות בהיכל וכו' נר' דהיינו משום דמבואר לעיל מש' ב' וג' שהיה פתח מן התא להיכל ליכנס דרך שם ובודאי דקרקע התאים היה שוה לאולם דמהאולם נכנסים לתא וכמ"ש התי"ט ז"ל לקמן לפירש"י וכיון שקרקע ההיכל היה גבוה

ממנו ו' אמה היכי הוה מקום כניסה מהתא להיכל לכך הוצרך לומר שהיו מורידות בהיכל שהרי מעלות בתוך התא לא מסתברא שהרי כל התא היתה ו' אמות כמבואר במתני' דלקמן א"כ כולה מלתא על אותן המדרגות קאי וקאמר שהיו אותן המדרגות מעלות לאולם לעלות מהן אל המפתן ומורידות להיכל לירד מן המפתן לאולם ואולי היו אלו כולם או קצתם בין שני הדלתות שהיו בפתח ההיכל כדלעיל בר"פ:

ז' שנא'. אפשר דמיתורא דקרא דכתיב הוי אריאל אריאל ב"פ דריש לה דאילו לא כתיב אלא חד הוה קאי על המזבח לבד דנקרא כן כדכתיב ביהזקאל והאריאל שתים עשרה אורך וכו' על שם האש שלמעלה הרבוצה שם כארי והיינו דאצטריך לאתויי קרא לגלויי דמיתורא קא דריש:

הר"ב ד"ה בית החליפות וכולי בל' רומי וכולי.
לא ידעתי מי הצריכו להר"ב ז"ל לאתויי מלשון רומי ולומר דהתנא בלשון אחרת ידבר אל העם הזה מאחר שהוא ל' הקדש ממש שכן נמצא בכתוב בעזרא מחלפים תשעה ועשרים ואע"ג שבכתוב מחלפים ובמש' חליפות כן משתנה מל' מקרא לל' חכמים כמו ההיא דרחלים ורחלות שהביא התי"ט ברפי"א דחולין ונקראים כן הסכינים ע"ש שכורתים ויהיה מל' ומחצה וחלפה רקתו וכן רבים והשתא שם בית החליפות יהיה על כל הסכינים גדולים וקטנים ושוב ראיתי לרש"י ז"ל בפירושו לעזרא שכתב על מחלפים דהתם שהוא מל' בית החליפות גם הראב"ע פי' שם סכינים והוא מענין בליל יחלוף בני חלוף שטעמם כריתה ע"כ:

תי"ט ד"ה והוא וכו' מלבד החליפות צריך להרחיב וכו'. כלו' דלא תהא סבור שלא היו כותלים לאולם במזרחו אלא ט"ו אמה מצפון וכן לדרום מש"ה קאמר דליתא דמלבד אלו הט"ו אמה שבכל צד שהם הנקראים בית החליפות היה צריך להרחיב עוד כלו' להוסיף עוד י"ט אמה חומה בכל צד דהיינו כנגד התא והמסיבה וכו' ועל זה מסיים התי"ט וכו"ש שהיו ג"כ כותלי האולם מתפשטין

שזה א"צ לפ' דסתמא הכי משמע דרך כניסת העזרה:

ד"ה ומשם וכולי נר' בעיני וכולי. בספר חנוכת הבית סי' כ"ז יישב דברי רבינו התי"ט ז"ל אלה דלא תקשי ממ"ש התוס' דיומא דף ל"א ע"ש ודלא כהב"ד:

ד' תי"ט ד"ה אבא שאול וכו' וזה דוחק גדול וכולי. איברא דהכי הוא וכ"ש שאין לעלות על הדעת מ"ש הב"ד נר"ו שכל השנה היו מניחים בה עצים בקביעות חוץ מאותן הימים שהיו מפרישין שם הכ"ג וכי זהו כבודו של כ"ג ובר מן דין אם איתא הו"ל לקרותה לשכת העצים ולא העץ דמשמע עץ א' לבד. ברם גם דרכו של התי"ט ז"ל יש בו מן הדוחק ולעד"ן דקראוה לשכת העץ על שם שהיא לשכת כ"ג דיודע כי הצדיק מכונה גם עץ ע"ד מ"ש ז"ל על פ' היש בה עץ ולכבוד הכ"ג קראוה לשכת העץ כלו' לשכת הצדיק וי"ל שכך היתה נקראת בתחלה בזמן שהיו הכ"ג הגונים ואח"כ היסבו את שמה לשכת פרהדרין ואע"ג דאיתא ביומא שבתחלה היתה נקראת לשכת בלוטי (פ' מלשון שררה) אפ' דהא והא איתא א"נ י"ל דבלוטי דהתם היינו נמי עץ שכן אלונים מבשן תרגומו בלוטין והא דקראוה לשכת העץ ולא לשכת הצדיק או כדומה בבירור אפשר שהיה זה כדי שלא תזוח דעתו א"נ לפי שבתבת עץ נרמז ג"כ שמו של הקב"ה וכמו שפ"י ז"ל על פ' ויורהו ה' ע"ת שכן שם המיוחד כ"ה מתגלגל בצירופו בגי' ע"ץ כיצד י' פעמים ה' ה"פ י' הרי ק' ו"פ ה' ה"פ ו' עולה ס' סך הכל גי' ע"ץ וכל זה להזהירו לכ"ג דשמא דמריה עילוה כי היכי דתיהוי עליה אימתא דשמיא וישב בטהרה וקדושה:

ד"ה לשכת הגולה וכו' כמו וגולה וכו'. נר' דלא ניחא ליה בפ"י הר"ב ע"ש שכרוהו עולי גולה דא"כ לשכת הגולים תיבעי ליה ועוד דכל הבית וכל הלשכות נמי הכל כאשר לכל עולי גולה עשאום ומ"ש בור זה שנקרא על שמם טפי מכלהו:

כנגד עובי כותלי ההיכל ששם הוא העיקר להיות אולם לבית ונמצא בין הכל ארבעים אמה חומה מזרחית לצד צפון וכן לצד דרום ועשרים אמה הוא הפתח באמצע כנגד כל תוכו של היכל והיינו דתנן בפ' דלעיל מש' ז' דפתחו של אולם רחבו עשרים אמה וכל זה פשוט לא הוצרכתי לפרשו אלא לפי שראיתי להב"ד שהבין בדבריו דר"ל דמלמטה לצד הקרקע היו מרחיבין הכותל כלו' בעבייה כדי לעשות לה חזוק שתוכל לעמוד לרוב גבהה ואמר שהוא מה שקורין שקארב"א דיל"ה מור"א אך תמה דל' צריך להרחיב אינו מדוייק וכן תמה על מ"ש התי"ט מלבד כותל ההיכל וכו' וכתב ולי נר' דדוקא נקט הכי וכן הוא המנהג שאין עושין הרחבה זו בכל החומה אלא סמוך לקרן ולהלן קצת וא"כ מאי כ"ש דכתב התי"ט אדרבא איפכא הוא ע"ש שכל דבריו אינם כלום שאין זו כוונת הרר"ש והתי"ט ז"ל וכדאמרן:

פרק ה' משנה ב' תי"ט ש"ה הכבש וכולי קא מני וכולי. והא דלא התחיל מכותל הדרומי ממש עד הכבש לפי שאין לו לדבר בו בשיעור ידוע וכדלקמן מש"ה התחיל בכבש שיש בו מספר קצוב ואח"כ תני והמותר וכו':

ד"ה והמותר וכו' ראב"י היא וכו'. ולעד"ן דמ"מ כיון דסתם מדות ראב"י הכא לא רצה למיתני בהדיא דלא כראב"י מש"ה לא ביאר ולא נתן שיעור קצוב מכותל הדרומי לכבש אלא תנא והמותר וכו' דהשתא בקצת דוחק תוכל לפרש נמי כראב"י וכמ"ש התי"ט:

ג' תי"ט ד"ה שבצפון וכו' ונר' בעיני וכו'. עיין בס' חנוכת הבית סי' כ"ד דמיייתי מפ"י הר"ב דפ"ו דשקלים משנה ג' דגריס איפכא והכריח בראיות נכונות מגמרא ומסברא דאותה גי' עיקר ושכן מוכח נמי מדברי ראב"י ע"ש וע' מ"ש לק' מש' ד':

ד"ה לשכת וכו' דרך כניסת וכו' כלו'. ומש"ה לא תיקשי דא"כ אמאי לא תנא הכא בהדיא סמוכים למזרח כי היכי דתני לעיל סמוכים למערב דלק"מ

מאירה כשל זהב מכ"ז מוכח כדברי התו"ט שלהי מסכתא מ"ב סד"ה והמותר ודוק:

מ"ד בתו"ט ד"ה שער המים וכו' ולמאי דגרס לקמן בדברי ראב"י וכו' וכו' כצ"ל:

מ"ח בהר"ב ד"ה וזקני ב"א וכו' עין מה שכתבתי בזה פ"א דתמיד, ומפתחות העזרה בידם ר"ל תחת ידם וברשותם אבל לא בידם ממש כדמוכח ממתני' ט':

מ"ט ומקום היה שם אמה על אמה תנא מתחלה כל מה שהיה שם והדר מפ' והרמב"ם שלא העתיק בהלכות בית הבחירה כלום מזה אפשר לומר יען התועל' שיש בספור מדת הבית וצורתו דכשיבנה בהמ"ק ב"ב יש לשמור ולעשות התכנית ההוא מפני שהוא ברה"ק כמ"ש הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כמ"ש הרמב"ם י"ל דס"ל דאין זה מעיקר הבנין וצורתו אשר עליו נאמר מקרא זה לכן לא כתב אלא שהמפתחות עזרה ביד זקני ב"א.

פרק ב מ"ג בהר"ב ד"ה חוץ מפתח של אולם וכו' גבהו מ' אמה ורוחבו כ' כצ"ל, וי"א מפני שנחשתן מצהיב עיין מה שכתבתי רפ"א.

מ"ה בתו"ט ד"ה וכל עץ וכו' לא ראיתי לו סמך מן הכתוב וכו'. ולענ"ד נראה עפ"מ דאי' במנחות דף כ' ע"ב קרבן (מנחה) מלמד שמתנדבין עצים וכו' וכה"א והגורלות הפלנו על קרבן העצים רבי אומר עצים קרבן מנחה הן וטעונין מלח וטעונין הגשה ע"ש בתו' עכ"פ לתרוייהו קרבן מקרי והוי כמו סלת שהתליע דפסול משום דבעינן תמימים יהיו לכם.

שם בפ"ה הר"ב אראב"י שכחתי. עיין בתו"ט ובמ"ש בסמוך ראב"י א מעלה היתה ומה שכתבתי בזה רפ"א.

מ"ו בתו"ט ד"ה שער הנשים וכו' אע"ג דאמרינן אשה בעזרה למה לק"מ עכ"ל. והיינו כמ"ש תו' בקידושין דף נ"ב ע"ב ד"ה וכי אשה בעזרה להתקדש שהרי בזיון הוא וכו' עכ"ל עכ"פ נשמע מינה דלהתקדש ודאי גנאי הוא בעזרה מיהו

בא"ד וז"ל הרמב"ם וכו'. דלא ניחא ליה גם בפ"ה הר"ר יונתן דאטו משום שהיה גלגל ע"פ הבור מפני זה קראו ללשכה לשכת הגולה לכך פ"ה ע"ש המוכני דכיוור שהוא דבר חשוב וצריך טובא וראוי ליקרא הלשכה על שמו אמנם נר' ודאי דראב"י"ה ס"ל שלשכה זו עם חברותיה היו בדרום וכמ"ש בעל ס' חנוכת הבית שהבאתי לעיל מ"ג ודלא כג"ה הרמב"ם שהכריח התי"ט לעיל מ"ג דהא הכיוור היה נמשך כלפי דרום ולא מסתבר כלל שבכל ערב היו גוררין את הכיוור כל משך העזרה מן הדרום אל הצפון כדי להכניסו בלשכה א"ו בדרום היתה שהכיוור סמוכה לה והיה נקל להכניסו בלשכה ולפי דרך הראב"י"ה א"צ למה שנדחק התי"ט במ"ג דיומא מש' י' לתרץ קו' בעל כף נחת ע"ש וק' על התי"ט שהביא דברי הראב"י"ה סתם כאילו גם היא מסכים הולך לגרסתו שהכריח שאלו הלשכות היו בצפון וזה אינו כדאמרן:

סד"ה ודנה וכו' אבל הוראה וכו'. איכא נמי הוראות דשייכי להו דוקא כגון קדוש החדש ועבור השנה שמסורה להם וצריך דוקא ראש בית דין הגדול אלא דמ"מ לא יצטרך זה אלא לפרקים והיינו דקאמר הרמב"ם ז"ל ועיקר מעשיהם התדיר וכולי:

הני פר' קי דשלה'י ממיצוי המדות. לא נפקי להו מתורת ידות:

שש המערכת

פרק א' מ"ב ראב"י אומר וכו'. ועיין עוד סוף פ"ב ובתו"ט בסמוך ד"ה שער המים דמשמע לאו כללא הוא דסתם מדות ראב"י הוא כמ"ש הר"ב בפ"ק מ"ה ומשנה ב' שם כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב חוץ משער נקנור מפני שנעשה נס ע"כ לאו כראב"י היא דהא ביומא דף ל"ח ע"א נשנית עלה מפני שנחשתן מוצהבות היתה ראב"י אומר נחושת קלוניתא היתה והיתה

בהכ"נ שלנו לאו דין עזרה יש להן כמ"ש המג"א בס"י רפ"ב סק"ה להוכיח מתו' יומא ע"ש במחה"ש.

פרק ג' מ"א בהר"ב ד"ה ואוכל בדרום וכו'
עד היו משימין עץ אוכל דבר באותו זווית של דרומית מזרחית עכ"ל לשון זווית אינו מדוקדק כי בכל צד של דרום ומזרח לא היה יסוד רק בזווית מזרחית צפונית ודרומית מערבית נמצא שבכל צד מזרחית ודרומית לא היה ממלא ורק זווית דרומית מערבית ומזרחית צפונית היה ממלא ועיין ברמב"ם פ"ב מה' ב"ה ה"י והט"ז ובפירושו ובציור ס"י ט' וחי' הגמורה"ד שיף.

מ"ח ורואין את העטרות כתבו תו' גטין דף ז' ע"א ד"ה עטרות בשם הגאונים פ"י כעין כיפות מוזהבות שעושיין בחלונות עכ"ל.

פרק ה' מ"ב בתוי"ט ד"ה ששים ושתים וכו'
ולמאי דמפרשינן לעיל רפ"ג דאין יסוד לדרום וכו' היינו קושי' הגמ' דף נ"ד לרב וסוגית הש"ס בזה תמוה לפמ"ש תו' שם דף ס"ב ע"ב ד"ה שיתין וד' הו' וז"ל היינו כלוי וכו' אבל לרב דלא ה"ל יסוד בבנין ה"ל מזבחה מצפון לדרום ל"א ולכבש ל"ב הרי ס"ג ה"ל לשנוי שפירח על הסובב אמה עכ"ל וא"כ מאי מקשה הגמ' דף נ"ד לרב מהך שנוי נמצא פורח אמה על יסוד ואמה על סובב הא לא קאמר הכי אלא ללוי אבל לרב באמת אצ"ל אלא נמצא פורח אמה על סובב ולמה צריך לדחוקי דכנגד יסוד קאמר וראיתי ברש"י שם דף נ"ד ד"ה נמצא וכו' מדקתני פורח אמה על יסוד וכו' לשון מדקתני משמע דברייתא הוא וכ"מ קצת לישנא דנמצא דלא הל"ל אלא פורח אמה על יסוד וכו' וא"כ התרצן השיב לישנא דברייתא דתני עלה דמתני' המזבחה ששים ושתים נמצא פורח וכו' ועפ"ז הי' ניחא דמקשה מינה לרב אבל זולת זה לא ידעתי ליישבו על נכון.